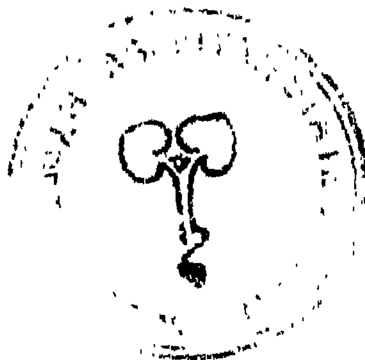
రఘుకుల చరిత్రము.

ఇది

బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిచే

రచియింపబడినది.

మూడవ కూర్పు 1000 ప్రతులు.

పబ్లిషర్సు:

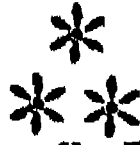
శ్రీసత్యనారాయణ బుక్ డిపో,

బుక్ సెల్లర్సు అండ్ పబ్లిషర్సు,

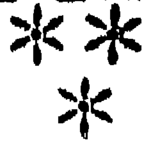
రాజమహేంద్రి.

1938

[వెల రు 0—10—0

రాజమహేంద్రనగరమున
పిళ్లారిశెట్టి ప్రకాశరావు అండ్ బ్రదర్సువారి
శ్రీరామముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపబడియె.

రఘుకుల చరిత్రము

దిలీపమహారాజు.

సూర్యవంశమునందు ధర్మవేత్తయైన మనువు జనించెను. ఆతని వంశమున నిక్ష్వాకుఁడు ప్రభవించెను. ఇక్ష్వాకుకులమున మిక్కిలి ప్రఖ్యాతుఁడగు దిలీపుఁడు పుట్టెను. అతఁడు విశాలవక్షుఁడు. ఎగుభుజంబులవాఁడు. దీర్ఘకాయుఁడు. ఆజానుబాహుఁడు. అతిపరాక్రమశాలి. సముద్రము వెలలేని మణులకు నిలయమై యెల్లవారికి సమీపింపఁదగి యుండి, మొసలి మొదలగు క్రూరజంతువులకు నివాస మగుటచే భయంకరమై యుండునట్లు దిలీపుఁడు శాంతాదిసద్గుణములచేత నెల్లవారికి సులభుఁడయ్యు నద్భుతపరాక్రమాదులచేత దుర్నిరీక్ష్యుఁడై యుండెను. అతఁడు భూమండలమంతయు నేకఛత్రముగఁ బరిపాలించెను. ప్రజలవల్ల నతఁడు పన్నులు గ్రహించెను. కాని సూర్యుఁడు సముద్రజలమును తనకరముల గ్రసించి మరల వర్షరూపమున మనువు గొన్నదానికి వేయిరెట్లధికముగ నిచ్చునట్లు దిలీపుఁడు జను లిచ్చినపన్నులు తనభోగముల నిమిత్తమై వినియోగింపక వారిచ్చిన సొమ్మునకు వేయిరెట్లధికమైనధనము వారి నిమిత్తమై వ్యయముఁ జేయుచుండును. అతఁడు మగధరాజకన్యయైనసుదక్షిణాదేవిని వివాహమయ్యెను కాని యామెవలన సంతానముఁ బడయఁజాలఁ డయ్యె. సూర్యుఁడు మొదలుకొని పరంపరగ వచ్చిన యిక్ష్వాకు కులసంతతి తనతో నస్తమించుననియు "అపుత్రస్య గతి ర్నాస్తి" యని స్మృతులు వక్కాణించుటం జేసి తనకు దన పితృదేవతలకు నుత్తమగతులు ప్రాపింప వనియు విచారించి యామహీపాలుఁడు కులగురువగు వసిష్ఠుపాలి కరిగి మొరపెట్టికొనఁ దలఁచి రాజ్యభారము మంత్రుల కప్పగించి భార్యాసమేతుఁడై రథమెక్కి మితపరివారముతో బయలుదేఱెను. మార్గమధ్యమునఁ దన్ను జూడవచ్చిన పల్లియలలోని జనంబులు సమర్పించిన కానికలందుకొనుచు వశ

పుష్పంబుల సౌరభంబుల నాఘ్రాణించుచుఁ దమ్ముఁజూచి సగొత్రక నిలువఁబడి
విశ్వాసముతోఁ జూచు జింకలయమాయకత్వమును నేత్రసౌందర్యమును మెచ్చుచు
వృక్షచ్ఛాయల విశ్రమించుచు నెడనెడ వీఁచుమలయమారుతంబులచే మార్గాయాసము
నపనయించుకొనుచు నాశ్రమసమీపంబులనుండి పోవు నెడ యజ్ఞధూమంబుల నాఘ్రా
ణించుచు సాయంకాల మగునప్పటికి వసిష్ఠాశ్రమముఁ జేరెను. అతఁ డేగునప్పటి
కామహాముని యగ్నిహోత్రము జేసికొనుచుండెను. విధివిధానంబుగ వ్రేల్చినపిమ్మట
వసిష్ఠుఁడు శిష్యుఁడైనదిలీపునియొక్కయు నాతని ధర్మపత్నియొక్కయు నమస్కా
రము లందుకొని దీవించి సముచితసత్కారములఁ జేసి కుశలప్రశ్నానంతరమున వచ్చిన
పని యేమి యని యడిగెను. అడుగుటయు దిలీపుఁడు గురువున కిట్లనియె. "మహాత్మా!
జగత్త్రయపూజ్యు లగు దేవరవారికి నేను శిష్యుడనై యుండియు నిరంతర దుఃఖభాజన
మైతిని. సకలైశ్వర్యములు గలిగియు సంతానహీనుఁడ నగుటచే దీనుఁడనయితిని.
పుత్రసంతానము లేనివారికి రత్నసంతాన మేల? సౌఖ్యనితాన మేల? హంసతూలికా
తల్పమునం బండుకొన్నను ముండ్లపాన్పుమీఁదఁ బండుకొన్నట్లుండును. దేహము సుఖ
పడుచున్నను మనస్సు నిరంతరపరితాపము పాలగుచున్నది. నాయనంతరమున భాను
వంశము సమాప్త మగునని యందుచేతఁ దమకు పిండప్రదానములుఁ దిలోదకంబులు
నిచ్చువారుండ రని నాపితృదేవతలు భయపడి విషాదవశంబున నే నిప్పుడిచ్చు పిండం
బులు సరిగ భుజించుట లేదు. భానువంశ మంతరింపకుండఁ జేసి రక్షింపుము మహాత్మా!"
అని పాదములపైఁ బడెను. దయాళువైన వసిష్ఠుఁడు దిలీపునకు సంతానము గలుగక
పోవుటకుఁ గారణ మేమని విచారించి దివ్యదృష్టితోఁ జూచి యిట్లనియె. "రాజా!
నీవొక యపరాధముఁ జేసితివి. అందుచేత సంతానము నీ కింత కాలముదనుక గలుగ
లేదు. మున్నొకనాఁడు నీవు మహేంద్రునిజూడవచ్చి యతని సందర్శించి మరలి
పోవునపుడు నీమనస్సు నీభార్యమీఁద లగ్నమైనది. నీవు నందనోద్యానము వెంట
నడిచి వెళ్లుచుంటివి. ఆవనములో సుందరమైన కల్పవృక్షముయొక్క నీడను కామ
ధేనువు పవ్వళించియుండెను. మనస్సు ప్రియురాలియందు లగ్నమైయుండుటచే నీవా
కామధేనువును జూడవైతివి. ఆవేల్పుటావును నీవు నిరాకరించినందున నది నీకిట్లు
శాపమిచ్చెను. "రాజా! భార్యాకృష్టమనస్కుఁడవై మార్గమధ్యమున నన్నుఁ జూడక
తిరస్కరించి పోవుచుంటివి. నన్ను సబహుమానంబుగ సేవించిన గాని నీకు సంతానము
గలుగదులే." ఆసమయమున నాకాశగంగలో మహేంద్రుని పట్టపుటేనుఁగగు నైరావ
తము జలక్రీడ సేయుచు నానందముచే గొప్పఘీంకారధ్వని చేసెను. ఆధ్వనివలన
వేల్పుటావు పలికినశాపవచనములు నీకు వినఁబడ లేదు. ఆశాపవశమున నీకు సంతా

నము గలుగలేదు. నాఁడు చేసిన యపరాధము నే నెరిగితిని; గావున దగిన ట్లనుతాపము
నొంది కామధేనువును సేవింపవలయు; కాని గామధేను విప్పుడు స్వర్గమునందు లేదు.
అది కార్యాంతమున మీఁద బాతాళలోకమున కరిగినది. అది యింతలో రాదు. పాతాళ
లోకద్వారమున భయంకరము లైనసర్పము లుండుటచే నీ వచ్చటికి కరుగఁ జాలవు
కావున నీకొక్క యుపాయముఁ జెప్పెద వినుము. కామధేనువు యొక్క పుత్రిక యగు
నందినీధేనువు నాయగ్నిహోత్రములకు నాయనుష్ఠానములకుఁ గావలసిన నేయి పాలు
నిచ్చుచు నాకడ నున్నది. అది యుఁదల్లి యంతటి మహిమము గలదే, నియమవంతుల వై
నీవును నీధర్మపత్నియు దానిని కొంతకాలము సేవింపవలయు అది నీ సేవకు మెచ్చి
ప్రసన్నురాలై నీకు సంతానవరము నిచ్చును. ఆవర ప్రభావంబున నీకు వంశకర్తయగు
కుమారుఁడు జనించును. వచ్చినవాఁడవు రానే వచ్చితివి. ఇచ్చటనుండి యీకోర్కెఁ
దీర్చుకొనుము." అని మహర్షి యానతిచ్చుటయు దిలీపుఁడును సుదక్షిణయు నతని
హితోపదేశమునకుఁ గడుంగడు నలరి యట్లు చేయఁ గృతనిశ్చయులైరి. వసిష్ఠుఁడు
తన ప్రభావముచేత వారికి రాజోచితము లగు సమస్త భక్ష్యములను గల్పింప సమర్థుఁ
డయ్యు నారాత్రియందియు వారికి నీయ నులపాటు చేయుటకై మునిజనభోజ్యము
లైనదుంపలు పండ్లు పాలు వార కిచ్చి నియమవంతులై యజ్ఞశాలలోఁ బండుకొనున ట్లాజ్ఞా
పించి వెండియు నిట్లనియె. "రాజా! నందినీధేనువు నుపాసింపవలసినవిధానముఁ జెప్పెద
వినుము. ప్రాతఃకాలమునందు లేచి నీవును నీభార్యయుఁ గాలకృత్యములం దీర్చికొని
సుస్నాతలు కావలయు. పిమ్మట దూఁడను విడిచినతరువాత నీభార్య నందినీధేనువును
బుష్పలతోఁ బూజింప వలయు. అనంతరము నీ వాధేనువు నడవులకు దోలుకొని
పోయి పచ్చికపట్లను మేఁపి నీరు ద్రావించి రక్షింపవలయు. అది నడచినప్పుడు నీవు
నడువుము. అది మేయుచున్నపుడు నీ వాహారముఁ దినుము. అది నీరు ద్రావినపుడు
నీవు జలముఁ ద్రావుము. అది నిలిచినప్పుడు నిలువుము. అది పండుకొన్నపుడు కూర్చుం
డుము. ఇట్లు సాయంకాలము దనుక గాచి దానిని మరల నాయాశ్రమంబునకు దోలు
కొనిరమ్ము. అట్లు చేయుదువేని నీమనోరథసిద్ధి కాఁగలదు." ఆపలుకులు విని సుదక్షిణా
దిలీపులు మహాప్రసాదమని మునికి మ్రొక్కి వీడ్కొలిపి యారాత్రి నిద్రించి తెల్ల
వారుజామున మునికుమారుల వేదాధ్యయనఘోషముచేత మేలుకాంచి కార్యంబులం
దీర్చుకొని సుస్నాతులైరి. సుదక్షిణ గంధపుష్పములచే నందినీధేనువు నర్చించెను. దూఁడ
పాలుద్రావి తల్లిని విడిచెను. దిలీపుఁడు దానిం దోలుకొని యడవికిఁ బోయెను.
ఆహాహా! కార్యార్థి యైనపుడు భూపాలుఁడు గోపాలుఁ డగుట యాశ్చర్యము? అతఁడు
విల్లుంజేతఁబట్టుకొని యాయావు వెంటం జనుచుండినను నతని గంభీరకాయమును మహా

తేజమును లోకోత్తరరూపమును జూచినవా రందఱు నతఁడు సామాన్యపశుపాలకుఁడు కాఁడనియు మహాపురుషుఁడనియుఁ దలంచిరి. అతనిమీఁద నగరకాంతలు లాజలు చల్లెడునాచారము గలదు. ఆయడవిలో నట్టిగౌరవమున కవకాశము లేకపోయినను మార్గమున నిరుప్రక్కల నున్నవృక్షములు శాఖాహస్తములతోఁ బుష్పముల నతనిమీఁదఁ జల్లి యాసాంప్రదాయమును నిలువంబెట్టినవి. వసిష్ఠుఁడు చెప్పినట్లు దిలీపుఁ డాగోవు నీరుఁ గ్రోలినపుడు తాను దాహము ద్రాఁగి పచ్చిక మేసినపు డన్నముఁ దిని పండు కొన్నపుడు శయనించి నడచినపుడు నడచి దానినీడయుఁ బోలె దానివెంట నంటి సంచరించెను. అది కడుపారఁ మేసెను. అంతట సాయంకాల మయ్యెను. సూర్యుఁ డపరాంబుధిం గ్రుంకునపుడు ధేనువు నతఁడు మరల వసిష్ఠాశ్రమమునకుఁ దోలుకొని వచ్చెను. సుదక్షిణాదేవి గోవున కెదురుగవచ్చెను. గోవునకు ముందున్న సుదక్షిణాదేవి పగలువలెనుండెను. వెనుక నున్న దిలీపమహారాజు చంద్రసమేత మగురాత్రివలె నుండెను. వారిద్దరినడుమ నున్న యెఱ్ఱని నందినీధేనువు పగటికి రేయికినడుమ నున్న సంధ్యవలె శోభించెను. ఆశ్రమమును బ్రవేశించిన తరువాత సుదక్షిణ ధేనువును వెండియు గంధపుష్పముల నలంకరించి ప్రదక్షిణములు జేసి నమస్కరించెను. ఇట్లు కడుశ్రద్ధతో దిలీపమహారాజు నందినీధేనువు నిరువదియొక్క దినములు సేవించెను. ఇరువదిరెండవదినమున నొక యద్భుతము జరిగెను. దిలీపుడు హిమాలయపర్వతము యొక్క యౌన్నత్యమును గాంభీర్యమును సౌందర్యమును జూచి పరమేశ్వరుని సృష్టి వైచిత్ర్యమును బ్రభావమును స్మరియించి నిరుపమానందసముద్రములో నోలలాడుచు మైమఱచి యుండెను. నందినీధేను వాకొండచరయలయందుఁ గొంతసేపు మేసిమేసి గంగానది హిమవత్పర్వతమునుండి భూమిమీఁదికి దిగునట్టిచోటికి సమీపమున నున్న యొకానొక గుహలోఁ బ్రవేశించెను. అది రాజు కనిపట్టలేక పోయెను. అప్పు డొక గొప్ప యార్తనాదము వినబడెను. అది విని రాజు త్రుళ్ళిపడి యిట్టటు జూచునప్పటికి ధేనువు కంటఁ బడలేదు. ఆధ్వని వచ్చుచున్నవైపునకు మిక్కిలి సంభ్రమమున రాజు పరుగిడి గుహ బ్రవేశించి చూచునప్పటికి నందినీధేనువుమీఁద నొకసింహ మెక్కి దానిం దినుటకై గొంతు నులుము చుండెను. రాజు విషాదమనస్కుఁడై యాదుష్ట జంతువును సంహరింపఁదలంచి విల్లెక్కుపెట్టి బాణము సంధించుటకై యమ్ముల పొదిలోఁ జేయిపెట్టెను. ఆహస్త మాపాటు స్తంభించిపోయెను. అందువలన బాణము దీయలేక పోయెను. చేయికదుపలేక పోయెను. విల్లు చేతఁబట్టుట వ్యర్థ మయ్యెను. అట్లు రాజు తనకోపము క్రియారూపమున, జూపుటకు వీలులేక నేత్రములనుండి కోపాగ్నివిస్ఫులింగముల వెదజల్లుచుండ జూచి యాసింహము మహాద్భుతముగ మనుష్య

బ్రాహ్మణముల నిట్లనియె. "రాజా! నీవు విశేషశ్రమ పడనక్కఱలేదు. నీవు నామీఁద
బాణము ప్రయోగించినను నది వ్యర్థ మగును. వాయువు చెట్లనె గూల్పఁ జాలును
గాని పర్వతములను నిర్మూలింపలేదు. నే నెవఁడనో చెప్పెద వినుము. నేను శివుని
యనుచరుఁడను. నా పేరు కుంభోదరుఁడు. శివుఁడు వృషభవాహన మెక్కునపుడు
నావీపుమీఁద నడుగుపెట్టి దానినధిరోహించుచుండును. ఆకారణమున నావీపు
మిక్కిలి పవిత్రమైనది. నేనును మిక్కిలి పవిత్రుఁడను. మన కన్నులయెదుట నొక
దేవదారువృక్షమున్నది. అదిగో చూడుము! మహేశ్వరుఁడు దానిని దనకన్నకుమారునివలె
జూచును. పార్వతికిఁగూడ దానిమీఁద పుత్త్రప్రేమమె. కుమారస్వామికిఁ బోసినట్లే
పార్వతీదేవి యీవృక్షమునకు గూడ నప్పుడప్పుడు స్తన్యము పోయును. ఒకనాఁడు
మదపుటేనుఁగొంటికి దురదపెట్టగా దేవదారువృక్షమునుబట్టి తనమేను రాచికొనెను.
ఆకారణమున వృక్షముయొక్క బెరడు కొంత యూడిపోయెను. అందుచేతఁ బార్వతి
యీచెట్టుకొఱకెంతో విచారించెను. రాక్షసులతోఁబోరి మేను గాయపడి వచ్చిన
ప్రియపుత్త్రుఁడైనకుమారస్వామిని జూచినపుడామె కెంతవిచారము గలిగెనో బెర
డూడిన యీచెట్టును జూడ నామె కంతవిచారము జనించెను. నాఁడు మొదలుకొని
మహేశ్వరుఁడు నన్ను సింహరూపుని జేసి యేనుఁగులను భయపెట్టుట కిక్కడ
నిలిపెను. ఇక్కడకు వచ్చినజంతువు లన్నియు నా కాహార మగును. ఇప్పుడు నేను
మిక్కిలి యాఁకలిఁ గొనియున్నాఁడను. దీనినెత్తురు త్రావి దీనిమాంసము దిని సంతు
ష్టుఁడ నయ్యెదను. కావున నోరాజా! నీ విందు సిగ్గుపడవలసినది లేదు. నీ గురుభక్తి
నీవు కనఁబఱచితివి. శస్త్రములు పనిచేయనపుడు నీ వేమి చేయుదువు? ఇందు
నీలోపము లేదు." అని సింహరూపుఁడైనకుంభోదరుఁడు పలుక తనహస్తస్తంభనము
నకు మహేశ్వరప్రభావమె కారణ మని తెలిసికొని యారాజు వాని కిట్లనియె.
"ఓకుంభోదర! నాచేష్టలు స్తంభించుటచే నే నేమిపలికినను హాస్యాస్పదముగానె
యుండును. అదియునుంగాక యెల్లవారిమనోవృత్తులు నే నెఱుఁగుదును. అయినను నేను
కొన్నిమాటలు చెప్పెదవినుము. సృష్టిస్థితిలయకారణభూతుఁడైన మహేశ్వరునియందు
నా కత్యంతభక్తి కలదు. కాని యాహితాగ్నియైన మహర్షియొక్క ధేనువు నిటులు
చేయుట నీకుధర్మము కాదు. నీ యాఁకలికి నాశరీరము నర్పించెదను నా మేనిమాంసము
దిని దీనిని విడువుము. సాయంకాలము కాఁగానె పాపము దానిదూఁడ పాలు లేక
నోరెండిపోయి "యంబా" యని యఱచుచుఁ దల్లిరాక కెదురుచూచుచుండును.
ఆలేగదూడ నిమిత్తమైన దీనిని విడువ వలయును." అనవుడు గుహలో నున్నకారు
చీఁకటులు విరియునటులు, తెల్లకోఱలు బయలుపుచ్చి నవ్వి యాకపటసింహమిటులు

రాజునకు బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. "రాజా నీవు మంచియాలోచన లేనిమూఢుండువలెం గనంబడుచున్నావు. ఏలయన వయసుం జూడ నవయౌవనము. మహీమండలమున కేకఛత్రాధిపతివి. అట్టి నీవు స్వల్పకారణమునకు శరీర మిచ్చెద ననుట మూర్ఖతకాదా? భూతదయచేత నటులు చేయుచున్నా వందు వేమో. నీవు చచ్చుటవల్ల నొక్కయావు ప్రాణము మాత్ర మెనిలుచును. బ్రతికియుంటివా కోట్లకొలంది జనులను బాలించి తండ్రివలె సుఖపెట్టం గలవు. నీగురు వగువశిష్ఠుడు నీవు గోవును గోల్పోయినందుకు నీ పైన నలిగి శపించు నేమో యనిభయపడు చుంటివేమో అయిన యగ్నిహోత్రముల రాజ్యము మొదలగున విచ్చుటకు నీవిట్టిగోవులు కోటానుకోట్లి య్యం గలవు. అందుచేత సకల సౌఖ్యములు ననుభవింపవలసిన యీదేహము నెందుకు నిష్కారణముగ దుర్వినియోగముం జేసెదవు? సామ్రాజ్యము రెండవదేవేంద్రపదము సుమీ. ఇంద్రునకు నీకు భేదమేమనంగా నతండు స్వర్గమున నున్నాడు. నీవు భూమిమీంద నున్నావు. ఇంతే మీయిద్దరకు భేదము." అని సింగముపలుక గుహయొక్క ప్రతిధ్వని వెడలెను. కుంభోదరుని యీపలుకులు విని నందినీధేనువు రాజుయొక్కకడుపుచుమ్మలుచుట్టునట్లు పేదచూపుల రాజుం జూచెను. దాని చూపులు చూచి రాజు మిక్కిలి జాలినొంది మాయాసింహమున కిట్లనియె. "అయ్యా! క్షత్రమునుండి రక్షించునది క్షత్రవంశము. అట్టి పని నేను చేయజాలనపుడు క్షత్రశబ్దము నాయందు వ్యర్థమైనది. ఆర్తరక్షణ చేయజాలని నాకు రాజ్య మెందుకు? అపకీర్తిచేత మలినము లైనప్రాణములెందుకు? మహర్షికి నే ననేక ధేనువుల నియ్యంగలను. కాని యవి దీనికి సమానములగునా? ఇది కామధేనువుబిడ్డ. మహిమలో దానికిం దుల్యమైనది. నేను దీని నిమిత్తమై నాశరీరమిచ్చుట, నీవు గ్రహించుట పరమధర్మము. దీనివలన రెండుకార్యములు తీరును. నీయాంకలి శమించును. మహర్షియొక్క గోవు మహర్షికి నిలుచును. నీవును వేల్పొకనికి సేవకుండవై యగుటచేత సేవాధర్మ మెఱుంగుదువు. ఈదేవదారువృక్షము నీవుకాచునట్లు యీధేనువును నేను గాచు చుంటిని. మానవశరీరమును హింసించుట దూష్యమందువా? నా యీశరీరమును నీవు భక్షించి నిర్మల మైననా యశశ్శరీరమును దయాళుండవై కాపాడుము. మావంటివారికి పంచభూతాత్మక మైన యీభౌతికశరీరము మీంద నభిమాన ముండదని నీ వెఱుంగుదువు. సంభాషణముచేతనె స్నేహము కలియునని పెద్దలు చెప్పుదురు. మనకిచ్చట సంభాషణమువలన స్నేహము కలిసినది. ఇట్టి ప్రణయమును నీవు వ్యర్థము సేయంగూడదు. కావున నీధేనువును విడిచిపెట్టుము" అని వేడుటయు సరే యని యాసింహము నందినీధేనువును విడిచెను. దిలీపునిహస్తము స్వాధీన మయ్యెను. అతండు వింట బాణము సంధించుట మాని మాంసముముద్దవలె

సింహము నోటఁబడుటకుఁ దానిసన్నిధికిఁ బోయెను. కుంభోదరుఁడు [illegible]
తన్నుఁ జంపి తినునని యారాజు తలంచి కన్నులు మూసికొనియుండ నతనిపైఁ
విద్యాధరులు కురిసిన పుష్పవృష్టి కురిసెను. "కుమారా లెమ్ము లెమ్ము" అని యమృతోప
మానమైన వచన మతనిచెవి సోఁకెను. అతఁడు కన్నులువిచ్చి చూచెను. ఎచటను సింహము
లేదు. నందినీధేను వొక్కటియె యతనియెదుట నుండెను. "కుమారా! నీకు నాయందుఁ
గలభక్తి పరీక్షించుటకై నే నీచిత్రకథఁ గల్పించితిని. కాని యిదియెల్ల నిజము కాదు.
నన్ను వసిష్ఠప్రభావమున యముఁడు మొదలగువారలు సయితము హింసింపఁ జాలరు.
తదితరులు హింసింపగలరా? నాయందు నీకుఁగల ప్రేమను మహోన్నతమైన గలభక్తిని
మెచ్చితిని. కావలసిన వరము లడుగు మిచ్చెద. క్షీరములు మాత్రమె యిచ్చునట్టి
సామాన్య గోవును కాను. అనుగ్రహించి నేఁ బట్టితినా సకలమనోరథములు సఫల
ములు చేయఁగలనని నందినీధేనువు పలికెను. అనవుడు దిలీపుఁడు హస్తములు జోడించి
"తల్లీ! వంశకర్త యగుకుమారుని సుదక్షిణాదేవియందు నాకు దయసేయుము" అని
ప్రార్థించెను. అటులె యిచ్చెద నాపాలు దొన్నెను త్రాగుము. నీవుకోరినసంతానము
కలుగఁగల దని ధేను వుత్తరము చెప్పెను. "అమ్మా! నీదూడ త్రాగఁగనపిదప మిగిలిన
పాలు మహర్షి యగ్నిహోత్రములకుఁ గావలసినవిచ్చి మహర్షి సెలవుఁ గైకొని నాకు
మిగిలిన పాలు దొన్నెడు త్రాఁగెద"నని కృతజ్ఞానూచకములైనవినీతవచనములతో
మనవి యొనర్చెను. అటులు వరముఁ బడసి ధేనువును గొలుకొని దిలీపుఁడు వసిష్ఠాశ్రమ
మునకుఁజని మునికి భార్యకు యావద్వృత్తాంత మెరింగించి గురుని యాజ్ఞప్రకారము
నందినీధేనువుయొక్క క్షీరములు త్రాగెను. వసిష్ఠుఁడు మరునాఁడుదయమున వారిని
స్వస్తిచెప్పి పంపెను. పురజనులానందసమేతులై రాజును గౌరవించిరి. అనంతరము
కొంతకాలమునకు సుదక్షిణాదేవి గర్భవతియయ్యెను. దిలీపుని మనోరథ[illegible]
మేర్పడెను. సుదక్షిణసఖీజనులయొక్క కన్నులకు ఆనందమున్నగా [illegible]
కులము పరంపరగ నిలుచుట కాధార మేర్పడెను. లేకలేక చూలు నిలుచుటచేత
దిలీపుఁడు సుదక్షిణాదేవికోరినకోరిక లన్నియుఁ దీర్చుటకు సకలప్రయత్నములు
చేసెను. ఆమె యడిగినవస్తువు లజ్ఞగలుగునట్లు ఎక్కడ నున్నను సర్వ[illegible]
యైన యామహారాజు తెప్పించి యిచ్చుచుండెను. [illegible]
చెలికత్తెలం బిలచి "[illegible]
టిని నాతోఁ జెప్పక దాఁచవచ్చును. కానున్నవి రాణిమనోరథములను [illegible]
నడిగి తెలిసికొని నా కెరిఁగించుచుండుఁడు [illegible] నే నామె మనోరథ
ములు సఫలములు చేయుచుందు"నని చెప్పెను. సఖీజనంబు లట్లేయఁ జెప్పిరి.

2

క్రమక్రమముగ గర్భభార మధిక మగుచు నామె విభూషణంబులు దాల్పక మిక్కిలి బడలి యుండెను. ఆమెయందుఁ దనకు వంశకర్త యగునందనుఁడే జనించునని దిలీపుఁ డువ్విళులూరుచుండెను. నవమాసంబులు నిండెను. అంతట నొకసుముహూర్తంబున నైదుగ్రహము లుచ్చదశలో నున్నసమయమున సుదక్షిణాదేవి నందనుని గనియెను. స్ఫురద్రూపి యైనయాబాలుని తేజంబుముందట దీపకాంతులు వెలవెలఁ బోయెను. పుత్రోదయ మనుమాట వినఁగానె దిలీపుఁడు పుత్రోత్సవము జేసెను. రాజలాంఛనము లైనవెల్లగొడుగును జామరంబులును దక్క తక్కిన వస్తువుల నన్నింటి నాసమయమున దిలీపుఁడు దాన మిచ్చెను. రాజధాని యగు నయోధ్యాపురమందలి జను లందఱు మేరమీరినయానందము నొందిరి. అనంతరము జాతకర్మనామకరణోత్సవములు జరిగెను. దిలీపుఁడు తనకుమారునకు రఘువను పేరుఁబెట్టెను. ఈతని పేరనె సూర్యవంశము రఘువంశ మని ప్రసిద్ధ మయ్యెను. బాలకుఁడు దినదినాభివృద్ధి నొంది ప్రాఁకెను. తప్పటడుగులు పెట్టెను. దాదివ్రేళ్లు పట్టుకొని నడచెను. జననీజనకులమనంబులు మహానందము నొందునట్లు మిక్కిలి మధురము లైనపలుకులు పలుకఁ జొచ్చెను. పిమ్మట నన్నిమాటల నేర్చెను. అక్షరాభ్యాసముఁ జేసి విద్య నేర్పించిరి. గర్భైకాదశవర్షమునం దతని కుపనయనము జేసి దిలీపుడు వేదాదివిద్యల నేర్పింప నారంభించెను. వేదముతోఁబాటు ధనుర్వేదముఁ గూడ నతఁ డధిగమించెను. అశ్వారోహణము గజారోహణము సాములు వేఁట మొదలగువానియం దసమానుఁ డయ్యెను. ఆకారగాంభీర్యమునందు సౌందర్యమునందు మనోబలమునందు బుద్ధివైభవమందు రఘువునకు రఘువే సాటియనియు దిలీపునకుఁ దగినవాఁడనియు నతఁడు సూర్యవంశప్రదీపకుఁ డనియు జనులందఱుఁ జెప్పుకొనిరి. వయస్సు ముదిరినతరువాత నతఁడు తండ్రియంతవాఁడయ్యెను. సర్వగుణసంపన్నుఁ డైన యారాజకుమారుని రాజకన్యలు పలువురువరించి ధన్యలైరి. మహాబలసంపన్ను లైన యాతండ్రికొడుకులను శత్రురాజెవ్వరుఁ దేరి చూడఁజాలరైరి. ఆకుమారుని సహాయంబుచేత దిలీపుఁడు తొం[illegible] తొమ్మిదె యశ్వమేధములు చేసెను. ప్రతియాగమునందు రఘువు ధనుర్ధరుఁడై కతిపయసైన్యసమేతుఁడై యశ్వమువెంట వెళ్ళుచుండును. ఒక్క-సారియైన నశ్వము శత్రువులచేత బట్టుపడలేదు. ఆయాగంబులకు రానిరాజులు, వెలలేనికానుకలు దిలీపున కర్పింపనిరాజులు దిలీపుని పాదములకు నమస్కరింపనిరాజులు తత్కాలంబున మహీమండలమున లేరు. ఇట్లు నిర్విఘ్నముగఁ దొంబదితొమ్మిది యాగంబులు చేసినపిదప నూఱవ యశ్వమేధముగూడ జేసి యింద్రునివలె శతక్రతుఁడు కావలయునని దిలీపునకుఁ గోరిక పుట్టెను. కుమారుఁడు లెస్స యనెను. అంతట నూఱవయాగ మారంభింపఁ

డెను. యాగాశ్వము వెంటఁ గొందఱు సైనికులతో యువరాజగు రఘువు బయలుదేఱెను. ఆ గుఱ్ఱమును మనుష్యమాత్రు లెవ్వరు తెగించి హరింపఁజాలక పోయిరి. భూమియందున్న హయమును మానవులకుఁ గానఁబడకుండ దేవేంద్రుఁడు హరియించెను. తిరస్కరణీవిద్యాప్రభావమున హయము గాని మహేంద్రుఁడు గాని వారి కెవ్వరికిఁ గానబఁడలేదు. అందఱు విస్మయాకులితచిత్తులై విషాదపూరితులై యుండిరి. అప్పుడు రఘువు తమకిలువేల్పని చెప్పదగిన వశిష్ఠమహాముని యొక్క నందినీధేనువును దలంచెను. అది వెంటనే ప్రత్యక్షమయ్యెను. రఘువు దాని మూత్రముతోఁ దన కన్నులు కడిగికొని నలువంకలుఁ జూచెను. వట్టికన్నులకు గోచరము కానివిషయ మెల్ల నప్పుడతనికి గోచర మయ్యెను. ఆకాశమునందు రథము కనఁబడెను. అందు దేవేంద్రుఁడు కూర్చుండెను. యాగాశ్వము పగ్గములతో రథమునకుఁ గట్టివేయఁబడెను. కాని యది యచ్చట నిలువక యాగడము సేయుచుండెను. రథసారథియైన మాతలి కొరడాతో దాని నదలించుచుండెను. మఖాశ్వమును మహేంద్రుఁడే హరియించె నని నిశ్చయముగఁ దెలిసికొని రఘువు గంభీరస్వరముతో నిట్లనియె. "ఓ మహేంద్రా! యజ్ఞభాగభోక్తలలో నీవే మొట్టమొదటివాఁడ వని పండితులు పలుకుచున్నారు. నిరంతరయజ్ఞదీక్షితుఁడై దేవప్రియుఁడై పవిత్రుఁడై వెలయుచున్న నాతండ్రియొక్క యాగక్రియలకు నీ వేల విఘ్నము చేయుచుంటివి? నీవు త్రిలోకనాథుఁడవు. యజ్ఞములకు విఘ్నములు చేయునట్టి దురాచారులను నీవు విల్లుఁ బూని దండింపవలసినవాఁడవు అట్టి నీవే స్వయముగ యాగమునకు విఘ్నము చేయఁదలచినపక్షమున నఖిల వైదికానుష్ఠానము లంతరింపవా! అందుచేత మా యాగాశ్వమును మాకిమ్ము. మంచి నడతలకు మీరు మార్గప్రదర్శకులు. అట్టి మీ రపమార్గంబుల సంచరింతు రేని సకలధర్మంబులు సమసిపోవు." ఇటులు దిలీపనందనుఁడు మేఘగంభీరఘోషములతో మందలించుటయు నడుచుచున్న రథము మరలింపు మని మాతలి కానతిచ్చి మహేంద్రుఁ డాతని కిటులుత్తరము సెప్పెను. "రాజకుమారా! నీ వాడిన దంతయు నిజమే. ఎవరియశంబు వారు కాపాడుకొనవలయును. నీతండ్రి నూఱు యాగములు చేసి నా కీర్తిని గప్పివేయఁ దలఁచుచున్నాఁడు. అందుచేతనే నీయశ్వము నపహరింపక మానను. ముజ్జగంబులకు దొరనై హవిర్భాగభోక్తలలో నగ్రగణ్యుఁడనై ముప్పదిమూఁడుకోట్ల దేవతల కధిపతినై కల్పవృక్ష కామధేను చింతామణిరత్న ప్రముఖ వస్తువులకు నాయకుఁడనై యున్న నేను శతక్రతుఁడను నీతండ్రియు శతక్రతుఁడు. ఇంక మాకు భేద మేమి? అదియునుగాక యొక్క హరియందె పురుషోత్తమశబ్దము సార్థక మగుచున్నది. త్రిలోచనునియందె మహేశ్వరశబ్దము రూఢమైనది. శతక్రతుశబ్దము నా

లోకమునకే యన్వయించుచున్నది. శతక్రతుండింకొక డుండఁగూడదు. తెలియక నీవు వెక్కు ప్రయత్నములు చేసితివా నీ పూర్వులైన సగరుని కొడుకులకుఁ బ్రాప్తించిన గతియె నీకును బ్రాప్తించు." అని యింద్రుఁ డానతిచ్చుటయు రఘువు కోపోద్దీపితుండై "మహేంద్రా! యశ్వమును విడువ వేని విల్లు బూని యుద్ధమునకు రమ్మని పలికి ప్రత్యాలీఢపాదుండై పింజ శరము సంధించి మహేంద్రునిపై బాణములు ప్రయోగించెను. అసురనాయకుఁడును బ్రతిఘటించి వానిపై నొక యస్త్రము వైచెను. అది రాజకుమారుని వక్షమున నాటి నెత్తురు ద్రావెను. అంతట రఘువు దేవేంద్రుని కేతువుమీఁద నిజనామచిహ్నితములైన సాయకముల విడచెను. అప్పుడు వారిరువురకు సందడికయ్యము జరిగెను. ఇంద్రుని బాణము లధోముఖముగాను రఘువు బాణము లూర్ధ్వముఖముగాను ప్రసరించెను. రఘుప్రయుక్తములైన బాణములచేత నొచ్చి మహేంద్రుఁడు తన వజ్రాయుధమును గ్రహించి రాజకుమారునిపై వేయఁ జొచ్చెను. కొండలు పిండిచేయఁగల యమ్మహాయుధము వక్షమున నాటుటయు రఘువు రథము మీఁద మూర్ఛిల్లెను. అతని సైనికులు విషణ్ణహృదయులై విలపించిరి. అంతలో రాజకుమారుఁడు మూర్ఛ తెలిసి లేచి మరల విల్లెత్తి యింద్రుని దాఁకెను. అంతట మహేంద్రుఁడు ప్రీతుఁడై యతని కిట్లనియె. "రాజకుమారా! నా వజ్రాయుధము దెబ్బ దిని బ్రతికినవాఁడు లేఁడు. నీ వది సహించిన మహాశూరుఁడవగుటచేత నీకు వర మిచ్చెద. యాగాశ్వమును దక్క మఱి యేదేని నడుగుము." అనవుడు రఘువు పొదిలోనుండి తీయుచున్న సువర్ణపుంఖము గల బాణమును విడిచి చేతులు జోడించి నమస్కరించి యిట్లనియె. "మహాప్రభూ! యాగాశ్వము నీయ దలఁచుకొనకపోయిన పక్షమున యజ్ఞదీక్షితుఁడైన నాతండ్రికి యాగఫలము దక్కింపుము. అశ్వమును విడిచి నే నింటికి వెళ్ళినపక్షమున రుద్రసమానుఁడైన నాతండ్రి నన్నేమనునో. అందుచేత నిచ్చట జరిగిన యావద్వృత్తాంతము నీవే ముందుగ నాతండ్రికి వర్తమాన మంపుము." అనవుడు మహేంద్రుఁడు సమ్మతించి యీయుదంతముఁ దెలుపుమని మా[illegible] దిలీపునికడ కంపెను. అనంతరము రఘువు తండ్రిని సందర్శించెను. కుమారుని య[illegible]తవిక్రమము విని యతఁడు సంతసించి యజ్ఞఫలము తన కొనగూడినందుకుఁ దన్ను కృతార్థునిగ నెంచికొనియెను. వార్ధకదశలో దిలీపుఁడు రాజ్యము రఘువున కిచ్చి తపోవనమున కరిగి పిమ్మట తొంబదితొమ్మిది జన్నము లనియెడు మెట్లదారిని స్వర్గ మెక్కెను. ఉత్తరకోసలదేశమునకు రఘువు రాజయ్యెను.

రఘుమహారాజు

పితురనంతరము రఘువు రాజ్యాధిపత్యము వహించి సాయంకాలము సూర్యుని తేజముగూడ తానె వహించు నగ్నిహోత్రునివలె మిక్కిలి ప్రకాశించెను. దిలీపుని యనంతరమున రఘువు రాజ్యప్రతిష్ఠితుఁ డైనాఁడని విన నదివఱకె యీర్ష్యాగ్ని చేత పొగరాజుచున్న శత్రురాజుల హృదయములందు మంట బయలుదేఱెను. ఆ రఘువు పితృసింహాసన మాక్రమించినట్లె స్వల్పకాలములో సమస్త శత్రుమండలము నాక్రమించెను. అఖిలైశ్వర్యము లిచ్చి లక్ష్మి సేవించెను. వందిమాగధులు చేయు సార్థకస్తుతులలో జేరి సరస్వతియు నామహీపాలుని సేవించెను. పూర్వము మనువు మొదలగు ననేకమహారాజులచేతఁ బరిపాలింపఁబడినను వసుంధర యావఱ కెవ్వరి చేతను బరిపాలింపఁబడనట్లు రఘు వొక్కనిచేతనె పరిపాలింపఁబడినట్లుండెను. మిక్కిలి చలిగా నుండక, మిక్కిలి వేఁడిగా నుండక సుఖప్రదముగ నుండు మలయమారుతమువలె నామహారాజు మిక్కిలి మెత్తనివాఁడు గాక మిక్కిలి కఠినుఁడు గాక దోషములకుఁ దగినదండనలు సేయుచుండుటచేత మహీజనుల కాతనియందనురాగము కలిగెను. రుచిమంతములై సువాసనను గలిగినపండ్లు పండిన తరువాత మామిడిచెట్టుయొక్క పూఁతమీఁద ననురాగము పోయి పండ్లపై నాశక్తి హెచ్చునట్లు పూర్వులకంటె మహోదారుఁడైన రఘువు పరిపాలనము నారంభించుట భూజనులు దిలీపుఁడు మొదలగువారిని మఱచిరి. అంతకు మున్ను రాజ్యానుభవము లేదు; కావున నీతికోవిదులైన మంత్రిపుంగవులు రఘువునకుఁ *గపటయుద్ధరహస్యములను ధర్మయుద్ధరహస్యములను నెఱిఁగించిరి. కాని రఘువు ధర్మయుద్ధమునందె యాసక్తిగలవాఁడయ్యెను. భూమి విశేషముగఁ బంటలు పండెను. అన్నివిధముల చేత భూమి క్షేత్రమైనట్లు కనఁబడెను. ఆహ్లాదము కలిగించుటచేతఁ జంద్రుఁడును దపియించుటచేతఁ దపనుఁడును, సార్థకనామధేయులైనటులు ప్రకృతిజనరంజనము చేత రఘువు రాజశబ్దము సార్థకము చేసెను. ఆతఁ డాకర్ణాంతవిశాలలోచనుఁడైనను శాస్త్ర మనియెడు విశేషలోచనముఁగూడ గలవాఁడగుటచే గంటికగపడు బాహ్యవస్తువులనె గాక కన్నుల కగపడనిసూక్ష్మవిషయములం గూడఁ దెలిసికొనఁజాలెను. లోఁబడిన రాజుల నాదరించియుఁ బగ సాధించిన సామంతుల నణఁచియు నతఁడు రాజ్యము చక్కఁబెట్టుకొను నప్పటికి శరత్కాల మాసన్న మయ్యెను. వర్షకాలము సమాప్తమగుటచే వానలు వెనుకఁ బట్టెను. అంతకుమున్ను బురదలై దుర్గమములైన

మార్గములు తీవ్రమైన శరత్కాలపు టెండచే నెండి ప్రయాణసులభము లయ్యెను. ఆయెండకుఁ దోడుగ రఘుమహారాజుయొక్క దండయాత్రా సంబంధములైన ప్రతాపపు టెండలుఁగూడ దిక్కుల వ్యాపించెను. వర్షకాలమం దాకాశమున వ్యాపింపజేసిన తనధనుస్సు నింద్రుఁ డుపసంహారము జేసెను. ఇంద్రధనుస్సు కనబడుట మానిన తోడనె రఘువు దిగ్విజయము నిమిత్తము తనధనుస్సు నెత్తెను. పాడిపంటలు పెంపు చేయుటకై యింద్రుఁడు తనధనుస్సును వ్యాపింపజేయుట చేతను దుష్టజనదండన మొనర్చి భూమి నిష్కంటకముగాఁ జేయుటకై రఘువు తనధనుస్సు నెత్తుటచేతను భూమి దేవేంద్ర రాజేంద్రులచేత మిక్కిలి సుఖపడెను. చల్లదనమును వెదజల్లుచున్న యాశరత్కాలచంద్రమండలమును దయారసమును జిలుకునట్టి యారాజచంద్రుని మొగమును జనులు సమానానందముతోఁ జూచి తనిసిరి. దిగ్విజయమువలనఁ గలిగిన యారఘుకీర్తి నదులలోఁ దెల్లదామరగమియై రాజహంసల గుంపై యాకాశమున నక్షత్రమాలయై పండువెన్నెలయై ప్రకాశించెను: ఆబాలగోపాలముచేత వినుతింపఁబడుచున్న యారఘుమహారాజుకీర్తిని చెఱకుతోటలలో గడలనీడలఁ గూర్చుండి పంటకాపులకూఁతులు విలాసముగాఁ బాడఁ జొచ్చిరి. ఆశరత్కాలమం దగస్త్యుఁ డుదయించెను. అతఁడు పొడగట్టినతోడనె నదులు బురద విడిచి తేటనీరు గలవయ్యెను. ఆసమయమున శత్రురాజులహృదయములు పరాభవశంకచే మలినములయ్యెను. ఆశరత్కాలమున నీటిగట్లఁ గోరాడుచున్న మహావృషభములు శత్రుమండలముపై నరిగినరఘువువలె విజృంభించి యుండెను. ఏఱులు కాలినడక నేగుటకు దగుపాటిరేవులు గలిగి యుండుటచే నతనిదండయాత్ర సులభమయ్యెను. అతఁడు శాస్త్రప్రకారమగ్నిని సేవించి చతురంగములం గూర్చుకొని దిగ్విజయయాత్రార్థము బయలుదేరెను. అతఁడు బయలుదేఱునపుడు పురమందలి పెద్దముత్తయిదువులు మంగళార్థముగ నతనిమీఁదఁ దెల్లనిపేలాలు చల్లిరి. అటుల చల్లుటచేత క్షీరసాగరమథనకాలమున నమృతబిందువులచేఁ దడుపఁబడిన నారాయణుఁడువలె నతఁడు శోభించెను. మహేంద్రతుల్యుఁడైన యారాజు ముందుగాఁ దూర్పుదిక్కుపై నరిగెను. గాలిచేఁ గదలెడు టెక్కెములు శత్రురాజులను బెదరించునటు లుండెను. రథములు నడచుటచేత నెగిరినదుమ్ము గగనమున వ్యాపించుటచే నాకాశము భూమివలె నుండెను. కాఱుమబ్బులవలె నుండుమదపుటేనుఁగులతో నిండి యుండుటచే భూమి యాకాశమువలె నుండెను. మొట్టమొదట నతనిప్రతాపము నడచెను. తరువాత సైన్యఘోషము నడచెను. దాని వెనుక మట్టిదుమారము నడచెను. అనంతరము రథములు మొదలగుబలములు నడచెను. తక్కినరాజుల చతురంగబలములట్లు కాక

రఘుమహారాజుయొక్క బల విభాగముగ నక్కజమై నాలుగువిధములను నడచెను. ఆతఁడు తనదిగ్విజయయాత్రయందు వట్టిరెయి డారులలోఁ తియ్యనినీరు పుట్టించెను. నదులను నావలచే దాఁటెను. అడవుల నరికించి దేశము వెల్లడి చేసెను. అతఁడు ముందు నడచుచుండఁగా నాగొప్పసేన యతనివెంట ననుసరించి తూర్పుముఖముగఁ బోయెను. అది చూడఁ దనవెనుక గంగానది వచ్చుచుండ ముందు నడచుచున్న భగీరథుఁడువలె నతఁడు శోభిల్లెను.

ఇట్లు తూర్పుదిక్కున నున్న నాడుల నెన్నో జయించి యతఁడు తాఁటితోఁటలతో నిండియున్న తూర్పుసముద్రతీరముఁ జేరెను. నదీప్రవాహముచేత గొప్పవృక్షములు కూలిపోవుచుండి చిన్నవైన నీటిప్రబ్బలి నిర్మూలము గాకుండ నిలిచినట్టుల గొప్పమహారాజు లనేకులు రఘువుచేఁ బడి కూలుచుండ సూక్ష్మదేశస్థులైన రాజులతనికి నమస్కరించి యాత్మసంరక్షణముఁ జేసికొనిరి. వంగదేశపురాజులు తమ నౌకాదళబలముతో నతనిని దాఁకిరి. కాని వారి నవలీలగ నతఁడు జయించి గంగానదీద్వీపములలో ననేకజయస్తంభములు నాటెను. వంగభూపాలుర నతఁడు మొదట రాజ్యము నుండి తొలఁగించి వరిమొక్కలను మొదటఁ బెల్లగించి మరల నాటినట్లు కరుణించి వారిని మరల రాజ్యప్రతిష్ఠితులం జేసెను. అనంతర మతఁడు మదపుటేనుఁగుల వంతెన నిర్మించి కపిశానదిని దాటి యుత్కలదేశస్థులు తనకు దారి జూప కళింగదేశము జేరెను. కళింగరాజు మితిమీఱిన యేనుఁగులదండుతో రఘువు నెదిరించెను. కాని యతని నోడించి రఘువే జయము గాంచెను. రఘుమహారాజుయొక్క సైనికులు తమలపాకులతో దమకు నెలవు లేర్పఱచుకొని శత్రువులకీర్తిని బీల్చినట్లు కావలసినంత కొబ్బరికల్లుఁ ద్రాగిరి. ఆరఘుమహారాజు కళింగమహారాజును బట్టుకొని కరుణించి విడిచి యతని రాజ్యము నపహరింపక సంపదమాత్ర మపహరించెను. పిమ్మట నతఁడు పోకతోఁటలతో నిండిన సముద్రతీరము వెంట నరిగి దక్షిణదేశముఁ జేరెను. అచ్చట నతనియేనుఁగులు సైనికులు కావేరీనదియందు యథేచ్ఛముగ జలక్రీడసలిపి దానిం గలఁచివైవ నది తరంగ రాగముచే మలినమయ్యెను. అనంతర మాదేశమాక్రమించి యతఁడు మిరియపుచెట్లతో నిండిన మలయాద్రి కరిగెను. ఏలాలతలతోడను మంచి గంధపుచెట్లతోడను నిండినయామలయాద్రిని బాసి యారాజు పాండ్యదేశముచేర యేరాజుప్రతాపమునకు వెఱచి సూర్యుఁడు సయితము మందతేజముతో సంచరించునో యాపాండ్యరాజునవలీలగ జయించెను. పాండ్యరాజు సామంతులతోఁ గలిసి తామ్రపర్ణీనదీసాగర సంగమంబునఁ దమపెద్దలనాటి నుండియు సంగ్రహింపఁబడిన

కట్టాణిముత్యాలరాసులు తమయశస్సు నిచ్చినట్లే రఘుమహారాజు కర్పించి సంధిఁ జేసికొనిరి. పిమ్మట నతఁడు భూదేవిపాలిండ్లవలె నొప్పినమలయదర్దుర పర్వతములను దాటి మహీదేవికటిమండలమువలె నున్న సహ్యపర్వతము నెక్కి సుఖించి యవ్వలఁ బశ్చిమదిశాభిముఖుఁ డయ్యెను. పూర్వకాలమున సముద్రము సహ్యపర్వతమునంటి యుండఁగా భార్గవరాముఁ డాసముద్రమును దూరముగఁ దఱిమివైచెను. పర్వతమునకు సముద్రమునకు నడుమ రఘువుసైన్యములు విడిచి యుండుటచే సహ్యపర్వతప్రాంతములనుండిన జనులు సముద్రము మరల వచ్చి యాక్రమించుకొనెనో యని శంకించిరి. కేరళస్త్రీలు రఘువుయొక్క దాడి జూచి వెఱఁగంది నగలు పెట్టికొనుట మానిరి. అలంకారము లేనివారిముంగురులకు రఘువుయొక్క సైన్యములు నడచుట వలన లేచినధూళి యొరపుచూర్ణమై యొకవింతయందమును దెచ్చెను. మురళానదీవాయువులచేత రేగినమొగిలిపూదుమారము రఘుసైనికులయొక్క కవచములపైబడి బుక్కా చల్లినట్లయ్యెను. ఆవిధముగ నరిగి యతడు పశ్చిమదిక్కాంతము జయించెను. పశ్చిమదేశమందలి త్రికూటపర్వతము రఘుమహారాజుయొక్క మదపుటేనుగుల దంతప్రహారములు గలదగుటచే నతడు కట్టించినజయస్తంభమువలె నుండెను. అనంతరమా రఘువు పరమయోగిజ్ఞానవైభవముచేత నింద్రియములను జయించునటుల బలసంపదచే బారసీకదేశమును జయించుటకై మెట్టదారిని బయనమై వెళ్ళెను. గుఱ్ఱపుసేనలె ప్రధానముగ గలపారసీకరాజులకును రఘువునకును సంకులసమరమయ్యెను. ఆయశ్వముల డెక్కలచే రేగినదుమ్ములో యోధుల మొగములు కనబడమి ధనుష్టంకారముచేతనె ప్రతియోధు లున్నట్టు తెలిసికొనవలసి వచ్చెను. గడ్డములు మీసములుగల పారసీకులతలలు రఘుమహారాజు బల్లెములతో ద్రుంపనవి యీఁగలతో గూడిన తేనెపట్లవలెనుండెను. హతశేషులైన పారసీకులు బొమిడికములు తీసి రఘువును శరణుజొచ్చిరి. శరణాగతవత్సలుఁడైన రఘువు వారి కభయప్రదానమిచ్చి రక్షించెను. మహాత్ములకోపము దండప్రణామములతో నుపశమించును గదా. యుద్ధానంతరమున రఘువుయొక్క సైనికులు ద్రాక్షపొదరిండ్లలో దోలుకంబళ్ళు పఱచుకొని కూర్చుండి ద్రాక్షసారాయి ద్రాగి యుద్ధశ్రమము బోగొట్టుకొనిరి. అనంతరము రఘు వుత్తరదిక్కున కరుగదలంచి సింధునదీతీరము జేరెను. అచ్చట హూణరాజు లుండ నెదిరించి నందున వారిని జయించి వారియంగనల మొగములకు వికాసము తగ్గించెను. కాంభోజరాజులు రఘువుదాడి కాగలేక వినమ్రులై మిక్కిలి యున్నతములైన గుఱ్ఱములను, బంగారుముద్దలను దెచ్చి యతనికి కానుక లిచ్చిరి. అచ్చటనుండి యానరపాలుఁడు గుఱ్ఱపుదళము దీసికొని హిమవత్పర్వతశృంగముల నెక్కెను. భటులకోలాహలములచే

సింహములకు నిలయములైన హిమాలయగుహలు ప్రతిధ్వనులిచ్చెను. మందాకినీనదీతరంగ ములతుంపురులతోఁ గలిసి వెదురుపొదలలోఁ గూటి శ్రావ్యగానము సేయుచు మలయ మారుతము ససైన్యముగ మహారాజును స్పృశించి యతని కానంద మిచ్చెను. సురపొన్న చెట్లనీడలకు కస్తూరిమృగములు పండుకొని లేచినరాతిబండలపై విశ్రమించి రఘువు సైనికులు పరమానందమునొందిరి. ఆపర్వతముమీఁద విడిసిన రఘుమహారాజునకు రాత్రులు జ్యోతిష్మతీలతలు స్వయముగఁ వెలిఁగి యేనుఁగు మెడగొలుసులలో ప్రతి ఫలించి చమురులేనిదీపములై యంధకారమును బాపెను. ఆపర్వతముమీఁద రఘు మహారాజునకును నుత్సవసంకేతులను కొండజాతిజనులకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. ఆయాటవికులు విసరినరాళ్లయొక్కయు గుదియలయొక్కయు రాపిడిచేత నిప్పులు జనించెను. అదివఱ కెన్నఁడుఁ బరాజయ మెఱుఁగని యాయాటవికులు క్రొత్తగా నోడిపోవుటచే రఘుపరాక్రమము నిరుపమానమని తెలిసికొని కిన్నరు లాయన యశః ప్రబంధమును గానముచేసిరి. ఆయాటవికులు పరాజితులైనపిదప రఘువునకు వెలలేని కానుకలఁ దెచ్చి యిచ్చిరి. ఆ కానుకల వలన హిమవంతుఁ డెంతసంపన్నుఁడో రఘు వెఱిఁగెను. రఘు వెంత బలాఢ్యుఁడో హిమవంతుఁడు తెలిసికొనెను. అనంతర మతఁడు కైలాసపర్వతముమీఁదికి వెళ్ళఁదలఁచెను. కాని పూర్వము రావణుఁడు దానిని గెలు చుటచేత నొకఁడు గెలిచినదానిని మరల పట్టఁదలఁచుట హాస్యాస్పదమని భావించి దానిని పట్టుకొనక క్రిందికి దిగి ప్రాగ్జ్యోతిషాధీశుమీఁది కరిగెను. సైనికులరాకవలన లేఁగిన దుమారముఁ జూచియె యతఁడు కంపించి వినమ్రుఁ డయ్యెను.

వీరులకు వీరుండైన యారఘువు పిమ్మట కామరూపదేశముపై దండెత్తెను. ఏయేనుఁగులచేత నా కామరూపదేశాధీశ్వరుఁడు తనసగతున నెల్ల గెలిచి 'బలాఢ్యుఁడని పేరు వడసెనో యామత్తేభములను రఘువునకుఁ గానుకగ నిచ్చి యతఁడు లోఁబడి రఘువుయొక్క పాదములను బంగారుపీటపైఁ బెట్టి దేవతాపాదములనట్లు పుష్పము లకు బదులుగ రత్నములఁ బెట్టి పూజించెను. ఇట్లు దిగ్విజయము చేసి రఘువు వెల్ల రాజులను జయించి భూమి కేకచ్ఛత్రాధిపతియై రాజధానికి మరల సర్వస్వదక్షిణ గల విశ్వజిద్యాగమును జేసెను. మహాత్ములు ధనము సంపాదించుట దానముకొఱకే గదా! ఆయజ్ఞము ముగిసినపిదప మున్ను దిగ్విజయములోఁ దన కోడి తనసేనలోఁ జేరి తనవెంట వచ్చినరాజుల నెల్ల సత్కరించి చిరవియోగముచేత బాధపడుచున్న వారి భార్యలకడకు వారిని పంపెను. అప్పు డందఱు ననేకశుభలక్షణలక్షితమగు రఘువు పాదయుగంబునకు మ్రొక్కి స్వదేశములకు మరలిరి.

విశ్వజిత్తను యజ్ఞమునందు రఘుమహారాజు సమస్తధనము బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి యుండగా గురుదక్షిణనిమిత్తము సొమ్ము కావలసి వరతంతుమహాముని శిష్యుఁడైన కౌత్సుఁ డనువాఁడు మిక్కిలి యాసపడి యతనికడకు వచ్చెను. బంగారమంతయు దానముగనిచ్చివేయుటచేత రాజు మంటిమూఁకుడులో నర్ఘ్యపాద్యములం బెట్టికొని యెదురుగాఁ బోయి యామునికుమారుని నెదుర్కొని గౌరవించి తీసికొని వచ్చి యుచితాసనముమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టి యిట్లు పలుకరించెను. "ఓకుశాగ్రబుద్ధీ! సూర్యునివలన లోకము చైతన్యము బొందినట్లు నీ వేమహాత్మునివలన జ్ఞానోపదేశముఁ బొందితివో యామహాత్ముఁడు మంత్రకర్తలైన ఋషులలో నగ్రగణ్యుఁడు. నీగురువు కుశలముగ నున్నాఁడా? అంతఃకరణశుద్ధిగ మనోవాక్కాయ కర్మములచేత నేతపస్సు నీగురు చేయుచున్నాఁడో యేతపస్సు మహేంద్రునకు సయితము మహాభయముగలిగించునో, యాతపస్సు పాశాదులచే వ్యయముగాకుండ నంతరాయములు లేకుండ వర్ధిల్లుచున్నదిగదా! మీరు కాలువలు గట్టియు పాదులు చేసియు నీరువోసియు బిడ్డలకంటె నెక్కుడుగా బెంచినయాశ్రమవృక్షములు మహావాయుభీతి మొదలగు నరిష్టములు లేక చల్లనినీడ నిచ్చుచు వర్ధిల్లుచున్నవా? మీస్నానపానములకు మీపితృతర్పణమునకు నుపయోగించునట్టిజలములు పరిశుద్ధములై మీకు సేవ్యములగుచున్నవి కదా! తమయనుష్ఠానములకు నుపయోగపడు దర్భలను మేయుచున్నను వాత్సల్యముచేత నదలింపక యేలేడిపిల్లలను మహామునులు తమతొడలమీఁదనె గూర్చుండఁ బెట్టికొనుచుందురో యాహరిణడింభకములకు సేమమెకదా? వనములలో దమంతట తామే పుట్టిపెరిగి మీకు దేహసంరక్షణమునకు సాధనములై వేళకువచ్చు నతిథులకు నన్నప్రదానము చేయుట కనువులై యుండెడు నివ్వరిధాన్యములను జుట్టుప్రక్కల నుండు పల్లియలనుండి పశువులువచ్చి మేసి పోవుట లేదుకదా? మీగురువు నీయందుఁ బ్రసన్నుఁడై నీకు సకలవిద్యలు నేర్పి గృహస్థాశ్రమము స్వీకరించుటకు నీ కనుజ్ఞ నిచ్చెనా? నీవు వచ్చుట మాకు సంతోషమె కాని వచ్చినంతమాత్రముచేతనె నేను సంతుష్టిఁ జెందను. నీవు నీగురువు పంపఁగా వచ్చితివా? లేక స్వార్థము నిమిత్తము వచ్చితివా? నీకోర్కెయేమో తెలియఁజేసిన యెడల నీమనోరథము దీర్చి కృతార్థుఁడ నయ్యెదను."

మిక్కిలి యుదారములైన యారఘువుయొక్క పలుకులు విని కౌత్సుఁడు తన నిమిత్త మర్ఘ్యపాద్యములు పెట్టి తెచ్చిన మంటిమూకుఁడువల్లనె రఘువు నిర్ధనుఁడై యుండినాఁడని తెలిసికొని తనకోర్కె సిద్ధించునను నాస విడిచి యారాజుతో

నిట్లనియె "రాజా ! సూర్యుఁడు వెలుఁగుచుండఁగాఁ జీకటి యెట్లుండును? నీవేలు చుండఁగా మా కొకకీడు సంభవించునే. నీయనుగ్రహమువలన మేము సుఖించు చున్నాము. ఓమహారాజా ! అతిథులయెడ మీవంశస్థులకుఁ గలభక్తి యిట్టిదని చెప్ప రాదు. ఆవిషయమున నీవంశస్థు లందఱికంటె నీవధికుఁడవు. అయినను నే ననువుగాని సమయమున వచ్చితి నని విచారించుచున్నాను. నీవు సకలైశ్వర్య సంపన్నుఁడవయ్యు యజ్ఞమునందు యాచకులకు దానము జేసి పేదవాఁడవైతివి. దానముచేతఁ బేదఱి కము దెచ్చికొనుట శ్లాఘాపాత్రము కదా ! దేవత లెల్లఁ దనలోని యమృతమును త్రాగివేయుటచే క్షీణుఁడైన చంద్రుఁడు వృద్ధిచంద్రునికంటె ప్రశంసనీయుఁడు కాఁడా? నేను గురుదక్షిణార్థము వచ్చియుంటిని. నాకోరిక నీవలన సఫలముకాదు. కావున నేను మఱియొకనిని యాచించెదను. కడుపులోనిజలమెల్ల వానగాఁ గురిసిన మేఘమును మబ్బులనే నమ్ముకొనియుండు చాతకపక్షి సయితము కోరదు కదా. ఇంక నీకు శుభమగుఁగాక! నేను పోయి వచ్చెదను.'' అని పలికి వెడలిపోవుచున్న మునికుమారుని రఘుమహారాజు నిలిపి "యోపండితుఁడా ! నీగురువునకు నీ వేమియీ యవలయును? అదియెంత" యని యడిగెను. అడుగుటయు బ్రాహ్మణపక్షపాతియు వర్ణాశ్రమ ధర్మపరిపాలకుఁడునైన యామహారాజుతో మునికుమారుఁ డిట్లనియె. "నాగురువు నాకు విద్యలనెల్ల నేర్పినతరువాత మీకేమిగురుదక్షిణ కావలయు నని యాయనను నేనడిగితిని. నీవుచేసిన చిరశుశ్రూషచేతనె నేను సంతసించితిని. నాకు వేఱుగ గురుదక్షిణ నీ వీయనక్కఱలే" దని మాగురు వాన తిచ్చెను. దక్షిణ పుచ్చి కొనకతప్పదని బహువిధములచేత నేను గురువును బలవంతపెట్టితిని. నానిర్బంధమున కాయన కోపించి నేను నీకు పదునాలుగు విద్యలు నేర్పితిని. విద్యకొకకోటి రూకల చొప్పున నాకు నీవు పదునాలుగుకోట్లు సువర్ణము లిమ్మని యతఁ డానతిచ్చెను. ఆధన మార్జించుటకై నేను నీకడకు వచ్చితిని. నీచేతిలో మంటిమూకుఁడు చూఁడ గానె నాయాస లడుగంటినవి. దానములచేత నీవు సంపదలనెల్ల గోల్పోయి ప్రభు వను పేరుతో మాత్ర ముంటివి. అట్టినిన్ను నే నిబ్బందిపెట్టుట మంచిదికాదు. నాకు కావలసిన మొత్తమా మిక్కిలి గొప్పది" ఇట్లు కౌత్సుఁడు విన్నవింప రఘు వాతని కిట్లనియె. "వేదపారగుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు గురుదక్షిణార్థియై రఘువు కడకు వచ్చి మనోరథసిద్ధిఁ గాంచలేక వెళ్ళిపోయినాఁడను నప్రతిష్ఠ నాకిదివఱ కెన్నఁడును లేదు. ఇప్పుడు నీ వది క్రొత్తగాఁ దెచ్చిపెట్టవద్దు. నాయజ్ఞవాటమునందు వెలుఁగుచున్న మూఁడగ్నులకుఁ దోడుగ నాలుగవయగ్నినై రెండుమూఁడుదినము లిచ్చట నుండుము. ఇంతలో నీకోరిక నేను ఫలింపఁ జేసెదను." అనవుడు సరేయని యాబ్రహ్మచారి

యొడంబడెను. రఘుమహారాజు ధనము సంపాదించుట కుపాయము వెదకఁజొచ్చెను.
తీయఁగలిగినంతసొమ్ము భూమిలోనుండి యిదివరకే తీయుటచేత నిఁక సాధ్యము
కాదని కుబేరునివద్దనుండి ధనము తీయ సంకల్పించెను.

వాయుసఖుఁడైన మేఘునకు నంతరిక్షముమీఁదను సముద్రములమీఁదను పర్వ
తములమీఁదను సంచరించుట కెట్టి యనువున్నదో వసిష్ఠమంత్రప్రభావముచేత రఘు
వుయొక్క రథమునకుఁగూడ నాకాశగమనముఁ జేయుటకును సముద్రములమీఁది నడ
చుటకుఁ బర్వతములమీఁదఁ బోవుటకు శక్తి కలదు. అట్టిరథము నాయత్తము
చేయించి యారాజు దానిలో సకలశస్త్రములం బెట్టి ప్రయాణకాలమున నారథముఁ
జేరి యారాత్రి యచ్చటనె నిద్రించెను. రఘువంతటి మహావీరుఁడు తనమీఁదికి
యుద్ధమునకు వచ్చుచున్నాఁడని విని కుబేరుఁడు భయపడి తెల్లవారుజామున నా
రాజుయొక్క ధనాగారములో బంగారువాన గురియించెను. ఆవార్తనాధికారులు
రాజున కెఱిఁగించిరి. రాజక్కడికిఁ బోయి చూచి వజ్రముచేత ద్రవ్వఁబడి వెలువడిన
మేరుపర్వతపుముక్కవలె నున్నయాబంగారురాశిఁ జూచి యది కుబేరుఁడే యిచ్చె
నట్లు తెలిసికొని కౌత్సుని బిలిచి యాధన మంతయుఁ దీసికొని పొమ్మని కోరెను.
తనగురువున కీయవలసినది పదునాలుగుకోట్లు సువర్ణములే కావున నంతకంటె నొక
గవ్వయైనఁ దానెక్కువ పుచ్చికొనననని కౌత్సుఁడు పలికెను. యాచకులనిమిత్తము
సంపాదించిన సువర్ణములో నొకతృణమైన నుంచుకొనననని రఘువు వాదించెను.
ఆమునియొక్కయు నారాజుయొక్కయు నిస్పృహతకు నయోధ్యాపురవాసు
లందఱు నత్యంతాశ్చర్యసంతోషముల నొందిరి. ఎట్టకేలకు రాజు ప్రార్థించెను. నూరు
లొట్టెపిట్టలమీఁదను నూరుకంచరగాడిదలమీఁదను బంగారము వైచి రాజు కౌత్సుని
యాశ్రమమునకుఁ బంపెను. మునికుమారుఁడు పయనమగునప్పుడు వినమ్రుఁడైనరాజును
జేతితో స్పృశించి యిట్లనియె. "భూమీశ్వరుఁడవైన నీకుఁ గావలసిన యెల్లవస్తువులను
భూమి యిచ్చుట యాశ్చర్యముకాదు. ఆకాశముగూడ నీవు కోరునట్లు కనకవర్షముఁ
గురియుట మహాద్భుతము. నీకెట్టిదీవనల నీయవలయునో మాకుఁ దోఁచకున్నది.
రాజ్యము రథగజతురగాదులు సమస్తవైభవములు నీకిదివఱకే యున్నవి. అవి లభించుఁ
గాక యని యాశీర్వదించితిమా పునరుక్తిదోషము పట్టును. కావున నీకిదివఱకు లేనిది
పడయుము. అనఁగా నీతండ్రి సద్గుణవంతునినిన్ను గన్నట్లె నిన్నుఁబోలిన కుమారునిఁ
గనుము." అని పలికి మునికుమారుఁడు గురువుకడకు బోయెను. అనంతరము కొంతకా
లమునకు రఘువునకు నందనుఁడుదయించెను. బ్రహ్మముహూర్తమందు రఘువున

కాకుమారుఁడు జనియించుటచేత నతనికి బ్రహ్మదేవుని పేరు పెట్టఁదలఁచి యజుఁడని నామకరణము చేసెను. దీపమునుండి దీపము పుట్టినట్లు సరిగా నాకుమారుఁడు రఘువును బోలి యుదయించెను. అదే తేజము. అదే రూపము. అదే యాకారము. అదే గాంభీర్యము. అతఁడు గురువులవలన సకలవిద్యలు నేర్చి నిండుజవ్వనమును బ్రాపించి మహోదారకాయుఁడై యువరాజయ్యెను. ఆకాలమున విదర్భ నేలుచుండిన భోజుఁడు తన చెల్లెలగు యిందుమతీదేవికి వివాహము చేయఁదలంచి రఘునందనుఁడైన యజుని రావించుకొనుటకు స్వయంవరము గల్పించెను. కుమారుఁడు వివాహ యోగ్యుఁడగుట చేతను, సంబంధము శ్లాఘ్యమైన దగుట చేతను రఘువు కొంతసైన్యము తోడిచ్చి కుమారుని విదర్భ కంపెను. మార్గమధ్యమున నతనికి సమస్తోపభోగములు జరిగెను. వనవాసులు తెచ్చి యిచ్చిన కానికలు నాగరకు లిచ్చిన కానిక లన్ని యతని కత్యంత ప్రీతి గల్పించెను. అజుఁడు నిరంతర ప్రయాణములు చేసి నర్మదానదీతీరముఁ జేరి యచ్చట విడిసి మందమారుతమును సేవించి స్వసైన్యముగ బడలిక దీర్చికొనియెను. అజుఁడు నీటి దరిని నిలిచి చూచుచుండఁగా నీటిలో నొకచోట తుమ్మెదలు గుమిగూడి ఝుమ్మని నాదము చేయుచుండెను. అచ్చోట నొకమదపుటేనుఁగు జలములో మునిఁగి యుండుటం జేసి యామదగంధలోభమునఁ దుమ్మెదలచ్చటఁ జేరెను. అంతట మదపుటేనుఁగు నీటిలోనుండి లేచి వెలుపలకు వచ్చెను ఆమత్తమాతంగము తొండమును జాపుచు ముడుచుచు భయంకరముగ ఘీంకారము సేయుచు నదీతరంగములను దొండముతోఁ గొట్టుచు నేరు విడిచి యొడ్డునకు వచ్చెను. అది గట్టెక్కి యజునియొక్క గ్రామ్యగజములను జూచినతోడనె నీటిలో నుండుటవలనఁ గొంచె ముపశమించిన దాని మదము మరల హెచ్చుపెరిగెను. దానిం జూచియు నే డాకుల యరఁటిచెట్టుతావి వంటితావిగల దాని మదము నాఘ్రాణించియు దండులోని యేనుఁగులు జడిసి మావటీంద్రకు లొంగక పెడమొగము పెట్టెను. ఏనుఁగు లట్లగుటచేత గుర్రములు కట్లు ద్రెంచుకొని పారిపోయెను. రథములు భగ్నములయ్యెను. బంట్లు నానావిధములఁ బరుగెత్తిరి. స్త్రీలను రక్షించుటకు యోధులు ప్రయత్నించిరి. అది విజృంభించి యజునిమీఁదికి వెళ్ళెను. యుద్ధములో దప్ప మఱొకప్పుడేనుఁగును జంపఁగూడదని ధర్మశాస్త్రవాక్యము విని యుండుటచే నజుఁడు దానిం గూల్ప నొల్లక విల్లెత్తి నారి పూర్ణముగాఁ దివియక కొంచెము లాగి యొకబాణము దానికుంభస్థలమున నాటనేసెను. ఆదెబ్బ తగిలినతోడనె యది యేనుఁగురూపము విడిచి ధగధగలాడెడు దేహముధరించి యాకాశగమనము గలిగి సైన్యము నాశ్చర్యసముద్రమున ముంచెను. అంతట నజునిమీఁద పుష్పవృష్టి గురిసెను. దివ్యరూపము దాల్చినయాపురుషుఁడు రాజకుమా

రున కిట్లనియె. "అయ్యా! నేను గంధర్వుఁడను. నాతండ్రి గంధర్వపతి యైన ప్రియ
దర్శనుఁడు. నాపేరు ప్రియంవదుఁడు. నేను మిక్కిలి గర్వించి మతంగ మహామునిని
తిరస్కరించుటచే నతఁడు మదపుటేనుఁగు గమ్మని నాకు శాప మిచ్చెను. పశ్చాత్తా
పమునొంది నేను వేఁడికొనఁగా ముని నాయం దనుగ్రహించి యిట్లాన తిచ్చెను.
జల మగ్నిహోత్రమును గాని యెండను గాని స్పృశించుటచే వేఁడియగును; కాని
యది సహజముగ చల్లనిదెకదా! ఇక్ష్వాకువంశస్థుఁ డైన యజుఁడు బాణముతో నీకుం
భస్థలమును వ్రచ్చినపుడు నీకు శాపమోక్షణ మగు నని యా ముని యానతిచ్చెను.
నాఁడు మొదలుకొని నేను నీదర్శన ముపేక్షించి యుంటిని. నేఁటికి నీదయవలన నాకు
శాపవిమోక్షణ మయ్యెను. నేను నీకు ప్రత్యుపకారము సేయకపోయినచో నేను నా [illegible]
భావ మొందుట వ్యర్థమగును. నాకడ సమ్మోహనాస్త్రము కలదు. దాని ప్రయో
గోప సంహారమంత్రములు నే నెఱుఁగుదును. అది గంధర్వదేవతాకమైన శస్త్రము.
అది ప్రయోగించినయెడల యుద్ధములో జయము కరతలామలకము. శస్త్రబాణప్రహా
రములు నీకుఁ దగులవు. గజరూపమున నున్నపుడు నీవు నన్ను గొట్టినను నాకది
యుపకారమె యైనది. నాప్రార్థనము నీవు నిరాకరింపవలదు." అతని వేఁడికోలు నంగీ
కరించి రఘుకుమారుఁడు పవిత్రమైన నర్మదాజలంబును జేతఁ బట్టికొని యాచమనము
జేసి యుత్తరదిక్కుగాఁ దిరిగి ప్రియంవదునివలన సమంత్రకముగ సమ్మోహనాస్త్రము
నుపదేశము పొందెను. తలవనితలంపుగ దైవయోగంబున నిట్లు రాఘవగంధర్వులకు
మైత్రి గలిగెను. గంధర్వుఁడు మనోహరమైన కుబేరుని యుద్యానవనమున కరిగెను.
రాఘవుఁడు విదర్భాపురమునకుఁ జనియెను. అజుఁడు వచ్చినవార్త విని విదర్భరా
జాతని నెదుర్కొని సగౌరవముగఁ దోడి తెచ్చెను. భోజుఁడు రాఘవునకు సకలోప
చారములు చేసి తనయింట విడియించెను. ఆయుపచారములు చూచి రాఘవుఁడే
గృహయజమానుఁడుగను భోజుఁడే యతిథిగ నుండుచున్నాఁడని విదర్భజనులు
తలంచిరి. మంగళాలంకారములు చేసిన యాబసలో నజుఁడు ప్రవేశించి యిందుమతి
మీఁద తనచిత్తము నిలుచుటం జేసి చాలసేపటివఱకు నిద్రరాక యెట్టకేలకు నిదురించి
తెల్లవారుజామున సమానవయస్కులైన వందిమాగధ వైతాళికులస్తుల వలనను మేలు
కొలుపుల వలనను మేలుకాంచి కాల్యకృత్యములం దీర్చికొనియెను.

అజమహారాజు.

అజుఁడు స్వయంవరము జరుగుచోటికిఁ బోయి చూచునప్పటికి రాజకుమారు లందఱు మిక్కిలి యున్నతములైన మంచెలపై నమర్పఁబడిన సింహాసనముల మీఁదఁ గూర్చుండి విమానము లధిరోహించిన దేవతలువలె శోభించుచుండిరి. రతీదేవి ప్రార్థనమువలన జాలిపడి సాకారుఁడగు మన్మథుని మరల సృజించెనో యన్నట్లు వెలయుచున్న రఘునందనునిఁ జూచి రాజకుమారులు తప్పక యిందుమతీదేవి యాతనినె వరించునని యామెయెడ నాసవదలుకొనిరి. సింహపుబిల్ల మహోన్నతమైన పర్వతమెక్కినట్లు రఘుకుమారుఁడు భోజరాజు చూపిన మెట్లదారిని మంచెయెక్కి పఱచిన రత్నకంబళముల మీఁద నమర్పఁబడిన సింహాసన మధిరోహించి నెమలిపై నెక్కిన కుమారస్వామివలె శోభిల్లుచుండెను. అగ్ర్యములైన మహాసనములమీఁద గూర్చుండిన యా రాజకుమార పుంగవుల నడుమ కల్పవృక్షముల నడుమ శోభిల్లు పారిజాతమువలె రఘుసూనుఁడు భాసిల్లుచుండెను. మదపుటేనుఁగు కనఁబడఁగానె తుమ్మెదలు మకరంధభరితములైన పుష్పములను విడిచి యాయేనుఁగువైపు బరువెత్తునట్లు పౌరజనుల దృష్టులు రఘుకుమారుఁడు రాఁగానే తక్కిన రాజకుమారులమీఁదనుండి యతనిమీఁదికి బ్రసరించెను. అనంతరము వంశవృత్తముల నెఱింగిన వందిమాగధులు సూర్యచంద్రవంశపురాజులను కైవారము జేసిరి. తనసౌరభము నలుదెసల వ్యాపించునట్లు కృష్ణాగరు వెలిగింపబడెను. ఆకళ్యాణసమయమున బహుతూర్యారావములు సెలగెను. శంఖధ్వని మిన్నుముట్టెను. ఆధ్వని విని నగరోపకంఠమున నున్న యుద్యానవనములోని నెమిళ్ళు నభమున నురుము లురుముచున్నవని భ్రమజెంది నృత్యము చేయసాగెను. ఇందుమతీదేవి పెండ్లికూతురై సకలాలంకారశోభగల పరివారము చుట్టు గొలువ నొకపల్లకియెక్కి మంచెలమీఁద రాజకుమారుల పీఠములనడుమ నున్నమార్గమున బోవజొచ్చెను. అప్పుడు రాజకుమారు లందఱియొక్కకన్నులామెపై బడెను. వారి శరీరములుమాత్రము గద్దియలపై నుండెను. కాని మనస్సులామెయందు లగ్నములైపోయెను. ఆయిందుమతిని జూడఁగానె రాజకుమారులమనంబులలో నెన్నో కోర్కెలుదయించెను. వసంతలక్ష్మిసమాగమమును చెంజిగురాకులు తెలియంజేసినట్టుల నానావిధశృంగార చేష్టలు వారి కోరికలను సూచించెను. ఒకరాజకుమారుఁడు కాఁడ రెండు చేతులం బట్టికొని తామర పువ్వును ద్రిప్పుచుండెను. అప్పురి జలించిన ఱేకులు టటటట తుమ్మెదలం గొట్టెను.

పుష్పాడి పరివేషరూపముగ లోపల చేరెను. "ఓయిందుమతీ నీవు నన్ను పెండ్లియాడి సపక్షమున నే నీ పువ్వును త్రిప్పినటుల నీవునన్ను నీయిచ్ఛవచ్చినటుల త్రిప్పవచ్చు" నని యా మెను గూఢముగ బ్రార్థించుటకై యత డాపుష్పమును త్రిప్పెను. సురాష్ట్ర రాజనందనుడు తనకుడిభుజకీర్తికి దగుల్కొన్న హారమును మొదట సంసారగ త్రిప్పి చిక్కువదలించి మరల వక్షస్థలమున జేర్చికొనియెను. ఈవిధముగ నిన్ను నేను వక్షస్స్థలమున చేర్చికొందుమని యత డిందుమతికి దెలియుటకే యట్టిచేష్ట జేసెను. మరి యొక నృపకుమారుడు క్రిందికి జూచుచు తన కాలిగోళ్ళతో సడిసేయుచున్న బంగారుపీఠమును గీరుచుండెను. నీవు నాకడనే యున్నదని యిందుమతికి సంజ్ఞ జేయుటకై యీడది చేసెను. మఱియొకరా జెడమచేయి గద్దెపైని నానుకొని యాభాగము మున్నగు మగుట వేహారము మూడుపాయలు కాగా దన ప్రక్కనున్న మిత్రునితో సరస లాడ దొడగెను. నిన్ను నాయెడమభాగమున జేర్చికొని యిట్లే సల్లాపము జేయుదునని యిందుమతికి దెలియ జేయుటకై యతడాచేష్ట చేసెను. వేరొకరాజు మిక్కిలి తెల్లగా నుండి విలాసవతులు శ్రవణభూషణముగ ధరించదగిన మొగలిరేకు నెడ గోళ్ళతో జీర దొడగెను. నీశరీరముమీద నిట్లే నఖక్షతము జేయుదు నని వైదగ్ధ్యము విన్నవించుట కతడిట్లు గావించెను. ఇంకొకనృపసూనుండు ధ్వజరేఖలు గలిగి యెఱ్ఱని రేకుల తామరపువ్వువలె శోభిల్లుచున్న తనహస్తముతో రత్నఖచితములైన యుంగరములకాంతులచేత వ్యాప్తములైనపాచికల నెత్తి యెగరవైచెను. ఇందుమతితో నిట్టుల నిరంతర క్రీడలు చేసెదనని యాతనియభిప్రాయము. ఇంకొక్క నృపాలకుమారుండు మస్తకమున దనకిరీటము సరిగానుండినను నది జారిపోయినట్లు తానది సరిగ్గ యథాస్థానమున నుంచినట్టు నటించెను. ఇందువలన నతడిందుమతిని రత్నకిరీటముగ శిరమీద నిడుకొనియెదనని సూచించెను.

అనంతరము సకలరాజులవంశానుచరితము నెఱిగినదియు నుచితోక్తియునగు సునంద యిందుమతి కెల్లరాజులం జూపదలంచి ముందుగా మగధరాజునొద్దను దోడ్కొనిపోయి యిట్లనియె. "ఇందుమతీ! ఇతడు శరణాగతులకు శరణ్యుడు. అపారసత్వము గలవాడు. మగధరాజ్యపట్టాభిషిక్తుడు. ప్రకృతిజనరంజనముచేత నిరుపమానకీర్తి సంపాదించినవాడు. ఈతని పేరు పరంతపుడు. శత్రువులను మిక్కిలి తపింపజేయుటచేత నీతనియందీపేరు సార్థకమైనది. ఈభూమిలో వేనవేలురాజులు కలరు. అయినను భూమి యితనివలననె రాజన్వతి యైనదగుటను పెద్దలనేకులుచెప్పు

చున్నారు. ఆకాశమునందు లెక్కకు మిక్కిలి యైనచుక్కలెన్నో యుండినను రాత్రి చంద్రునివలననే జ్యోతిష్మతి యగుచున్నదిగదా! ఈరాజు సర్వదా యజ్ఞములుచేయుచు హవిర్భాగము లిచ్చుటకు ఇంద్రుని బిలుచుచుండుటచేత శచీదేవి భర్త దేశాంతరమున కరగినందునఁ దలకు నూనె రాచికొని దువ్వుకొనక మందారపుష్పములు ముడుచుకొనక పాలిన చెక్కిళ్ళమీఁద వ్రేలాడుముంగురులు గలదై పతివ్రతా ధర్మము నడపుచు విరహదుఃఖ మనుభవించుచుండును. ఈరాజును నీవు వరించి వివాహ మాడుదువేని పురప్రవేశమహోత్సవసమయమున పాటలీపురమందలి మేడలమీఁది గవాక్షములలోనుండి యాపురాంగనలు నిన్ను జూచి యానందింపఁగలరు." అని సునంద పలుకుటయుఁ దనచేతిలోని యిప్పపూదండ యించుకజార నిందుమతి పరంతపమహారాజునకు మాటలేని వట్టినమస్కారముఁ జేసి యచ్చోటు విడిచెను. దౌవారికయైన సునంద యిందుమతీదేవి కాతనిమీఁద ననురాగము లేదని తెలిసికొని వాయుప్రేరితమైన మానససరోవర తరంగమాలిక రాజహంసమును మఱియొకతరంగమునకుఁ జేర్చునట్లు రాజకన్యను మఱియొకరాజుకడకుఁ గొంపోయి యిట్లనియెను.

"ఇతఁ డంగరాజు. ఇతని యౌవనము లావణ్యముఁ జూచి సురాంగనలుసయిత మితనిసహవాసము గోరుచుందురు. గజశాస్త్రమును రచియించిన గ్రంథకర్తలే యితని యేనుఁగులకుఁ బరిపాలకులై యున్నారు. ఇతఁడు భూమిమీఁదనుండియు నింద్రభోగము ననుభవించుచున్నాఁడు. ఈరాపరాక్రమశాలి శత్రురాజుల నోడించి తెగటార్పఁగా వారియంగనలు శోకించుచు విడిచినగొప్ప బాష్పబిందువులు పాలిండ్లమైఁబడి హారమున గుచ్చబడనిముత్యములట్లు శోభించుచుండును. ఒకరిపొడ యొకరికిఁ గిట్టని యత్తకోడండ్రగు లక్ష్మీసరస్వతు లీరాజును బరస్పరవిరోధము లేక యాశ్రయించి యున్నారు. లావణ్యముచేత లక్ష్మిని, సత్యవాక్కులచేత సరస్వతిని బోలిననీవు వారి కిరువురకు జెలికత్తెవై మూడవదానవై యీరాజు నాశ్రయింపుము. అది విని యిందుమతి తనచూడ్కి యంగరాజునుండి మరల్చి ముందుకు సాగుమని సునందకు సన్న చేసెను. అంగరాజు రసికుఁడే. యిందుమతి గుణగ్రాహిణియే. అయినను రుచులు భిన్నములు కదా.

అనంతరము సునంద రాజకన్యకను శత్రుదుస్సహప్రతాపుఁడు, సుందరాంగుఁడు నగుమఱియొకరాజును నుదయించుచున్న చంద్రునిం బోలినవానిఁ జూపెను. "ఓకల్యాణీ! ఈదగ్రబాహుఁడు విశాలవక్షుఁడు సింహమధ్యముఁడు నగు నీరాజవంతీశ్వరుఁడు. విశ్వకర్మ సానబట్టిన సూర్యబింబమువలె నితఁడు ప్రకాశించు

చున్నాఁడు. శక్తిత్రయసంపన్నుఁడైన యీరాజు జైత్రయాత్రకు వెడలునప్పుడు వాని గుఱ్ఱపుడెక్కలవలన రేఁగినధూళియె శత్రురాజుల కిరీటమాణిక్యములకాంతి నణఁచి వైచుచుండును. ఈయవంతినాథుఁడు మహాకాళేశ్వరస్వామికి నిలయమైన యుజ్జయినిలో నుండుటచేఁ గృష్ణపక్షరాత్రులయందుఁ గూడఁ జీకటి దోషా యెఱుఁగక యీమహాకాళేశ్వరునిశిరస్సుమీఁద నుండు చంద్రరేఖ వెదజల్లు వెన్నెలలోఁ బ్రియకాంతాసహితుఁడై క్రీడించుచుండును." పద్మములకు వికాసమును గలిగించుచు [illegible] దలను శోషింపఁజేయుచు వెలయు సూర్యునిమీఁదఁ గలుగు ప్రాణుల కనిష్టమైనట్లు మిత్రరంజకుఁడు శత్రుభంజకుఁడు నగు నాయవంతినాథునియందైన యిందుమతి మనస్సు నిలుప దయ్యె.

ఆపిమ్మట సునంద యనూపరాజు నెదుట నిందుమతిని నిలిపి యిట్లనియె. "పూర్వము కార్తవీర్యుఁ డను రాజర్షి యుండెను. అతఁడు వేయిబాహువులతో యుద్ధము చేసెను. అష్టాదశద్వీపములయందును యాగములు చేసి యూపస్తంభముల నిలిపెను. అన్యులెవ్వరియందు సార్థకము కాని రాజశబ్ద మతనియందు సార్థకమయ్యెను. చెడ్డకార్యము చేయుట కతనిప్రజలలో నెవఁడైనఁ దలపెట్టినా వెంటనే కార్తవీర్యుఁడు ధనుర్ధరుఁడై వానియెదుట సాక్షాత్కరించి మనస్సులలో సయితము దురాలోచనలు తొలఁగించి లోకుల మంచిమార్గమున నడపుచుండును. దేవేంద్రుని జయించిన రావణాసురునిసయితము మతఁడు రణమున గెలిచి పట్టికొని [illegible]ములతో నిరువదిచేతులు విరిచికట్టి కారాగృహమునఁ బాఱవైచెను. రావణుఁడు పదిముఖములతో రోఁజుచు నతనియనుగ్రహము వచ్చువఱకు చెఱసాలలోనుండెను. ఆకార్తవీర్యుని వంశమందీరాజు జన్మించినాఁడు. ఈతని పేరు ప్రతీపుఁడు. ఈతఁడు శాస్త్రవృద్ధుల సేవఁ జేయుచుండును. ఈతఁడు నిరంతరదానములఁ జేయుచుండినను లక్ష్మి యితనిని బాయక స్థిరముగనుండి చంచలస్వభావ యనునపకీర్తి గొంతవఱకుఁ బోఁగొట్టుకొనియెను. ఈతనికి క్షత్రియకాలరాత్రియగు నగ్నిదేవుఁడు సహాయుఁడై యీతని శత్రువుల దహించుచుండును. అందుచేత రాజలోకభయంకరమైన పరశురాముని కుఠారధార నితఁడు కలువరేకువలెఁ జూచును. ఈతని నీవు వివాహ మాడుదువేని రాజధానియైన మాహిష్మతీపురమునకు నితంబసీమ యని చెప్పఁదగినకోటగోడను మొలనూలువలెఁ జుట్టుదిరిగి వింతయందముఁ దెచ్చు రేవానదిని నీవు కుతూహలముతో దర్శింపఁ గలవు. ఆకుతూహలము నీకు గలదేని మహావిష్ణువువంటి యీరాజుతోడను లక్ష్మీదేవివంటి నీ వధిశోభింపఁ దగును. ఆరాజు మిక్కిలి మనోహరుఁడైనను శర

తాళ్లలసంఛన్నవంశుఁడు. తానుగనపువ్వన కనిష్ఠుఁడైనట్లు రాజపుత్రికకుఁ బ్రేమాస్పదుఁడు కాకపోయెను. అనంతరము సునంద సకలలోకాగీయసమానకీర్తియు నుభ కులప్రదీపకుఁడు సుషేణనామధేయుఁడు నగు శూరసేనరాజును జూపి యిట్లనియె.

"ఈరాజు నీపవంశజుఁడు. అనేక యాగములు చేసినవాఁడు. మహానుభావు లగు మహర్షుల యాశ్రమములలో సహజవిరోధము గల గజసింహములు గోవ్యాఘ్రములు వైరము విడిచి పొత్తుగలిగి యున్నట్లు వీనియొద్ద లక్ష్మీసరస్వతులు జ్ఞానవిజ్ఞానములు సౌందర్యైశ్వర్యములు నిలిచి యున్నవి. ఈరాజుకాంతి చందమామవలె మిత్రులకు చల్లనై యుండును. ఇతని ప్రతాపము శత్రువులకు దుస్సహమై వారి మేడలను బాడుసేసి వానిమీఁద గడ్డి మొలపించుచున్నది. ఈరాజు యమునానదిలోఁ గాంతాసమేతుఁడై జలక్రీడ సేయునపుడు వానియంగనలవక్షోజములమీఁద నలందిన మంచిగంధము కరగి నీటఁగలయ నీరు తెల్లబడి యమునగంగతోఁ గలియక మునుపే ధావళ్యమును సంపాదించుకొనెనా యని భ్రమ కలిగించుచుండును. ఇతనివక్షమున విరాజిల్లుచు నల్గడలఁ గాంతిని వెదజల్లుచున్న యామణిని జూడుము. కాళీయమహాసర్పము గరుత్మంతునకు జడిసి యమునలో డాగొనఁ దలఁచి యమునాప్రభువైన యీరాజుపూర్వున కీమణి యతఁడు కానికగ సమర్పించి వానియనుజ్ఞ వడసి యానది యందుఁ దలఁదాచుకొనియె. కౌస్తుభమాణిక్యము ధరించిన విష్ణువువలె విరాజిల్లుచున్న యీరాజును లక్ష్మివలె నీవు పరిగ్రహింపుము. ఓకళ్యాణీ! యీసుషేణుని పాణిగ్రహణముచేసి మెత్తని చిగురుటాకులు పరచినపుష్పశయ్యమీఁద నతని గూడి కుబేరుని చైత్రరథమునకుఁ దీసిపోవనిబృందావనమందు విహరించి మదనసౌఖ్యమనుభవింపుము. మఱియు వర్షాకాలమున వానబొట్లు పడఁగానె కమ్మతావుల నీనుసిలాజిత్తుగలఱాతి పలకలమీఁద గూర్చుండి గోవర్ధనపర్వతగుహలలో నృత్యములుసలుపు నెమళ్ళంజూడఁ గలవు." సముద్రములోఁ బడఁ దలచిన నది త్రోవలో నున్నకొండను దప్పించుకొని పోవునట్లు రాజపుత్రిక సుషేణుని గడిచి యావలకుఁ బోయెను.

పిమ్మట సునంద శత్రువిజయుఁడగు హేమాంగదుఁ డను కళింగరాజును జూచి యిందుమతితో నిట్లనియె. "ఈరాజు మహేంద్రపర్వత సమానధైర్యుఁడు. ఇతఁడు మహేంద్రశైలమునకు మహాసముద్రమునకు నధిపతి. ఇతఁడు దండయాత్ర వెడలునపుడు ముందు నడచుగజబలముఁ జూచి యది మత్తగజసమూహమా మహేంద్రపర్వతమా యని సందేహము తోఁచుచుండును. సముద్రుఁ డీరాజు మేడసమీపమున నె యుండి జాలగవాక్షులలో నుండి చూడఁదగినతరంగములు కలవాఁడై తనతరంగ

ధ్వనిచేత మంగళతూర్యారావములను మందీభూతము సేయుచుఁ [illegible] ఘోషముచేతనే మేలుకొలుపుచుండును. మరమరధ్వనులు సేయుచుండు తాటితోఁటలు గలసముద్రతీరములయందు ద్వీపాంతరములనుండి వాయుదేవుఁడు [illegible] సువాసనలు గల తెమ్మెరలననుభవించుచు నీవు భర్తతో విహరింపవలెను." పురుషప్రయత్నముచేత సంపాదింపఁబడిన దయ్యుసిరి గుణహీనునకు దక్కక తొలఁగిపోవునట్లు సునందప్రేరిత యయ్యు నిందుమతి యారాజును వరింపక [illegible] కరిగెను.

అంతట సునంద నాగపురీశుఁడగురాజుఁ జూపి 'చకోరాక్షీ' యిటు చూడుము! మని హెచ్చరించి యిందుమతితో నిట్లనియె. 'ఇతఁడు పాండ్యరాజు. కంఠమున వ్రేలుముత్యాలహారములుఁగలిగి మేనినిండ హరిచందనముఁ బూసికొని యితఁడు లేఁత యెండచేత మెఱయుసానువులు గలిగి కొండకాలువలవెల్లువలుఁగలిగి యున్నపర్వతము వలె భాసిల్లుచున్నాఁడు. వింధ్యపర్వతము నిర్బంధించినవాఁడు సముద్రమునాపోశన ముగఁ బట్టి మరల విడిచినవాఁడు నగుమహానుభావుఁ డగస్త్యుఁడీరాజశ్వమేధము జేసి నవభృథస్నానముఁ గావించినతరువాత "నీయజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా సాగినదా? నీవు సుఖముగ నవభృథస్నానముఁజేసితివా" యని యడిగెను. పూర్వము రావణాసురుఁడు దేవేంద్రునిమీఁదికి దండు వెడలినప్పుడు తాను స్వర్గమున నున్నకాలమున నీపాండ్య రాజు తనరాజ్యములో నున్నజనస్థానము నాక్రమించునని శంకించి యీతనితోఁ సంధి చేసికొనియెను. నీవు యథావిధిగా నీపాండ్యరాజును బరిణయం బగుదువేని సముద్ర మొడ్డాణముగాఁ గలదక్షిణదిక్కునకు సవతివై సుఖింతువు. తాంబూలలత లల్లుకొన్న పోఁకచెట్లు గలిగి యేలకితీగ లల్లుకొనినమంచిగంధపుచెట్లు గలిగి పదువులుగ బఱచినతమాలపత్రములు గలిగి శోభిల్లుమలయపర్వతస్థలములమీఁద నీవు క్రీడింప నను గ్రహింపుము. ఈరాజు నల్లకలువలవలె చామనచాయ మేనివాఁడు. నీవు గోరజము వలె పచ్చనిచాయ గలదానవు. మీయిరువుర సమాగమము మేఘములతో మెఱుపు తీగ కలిసినట్లుండును. దౌవారిక చేసిన యీయుపదేశము సూర్యదర్శనము లేమి ముకుళించుకొని యున్నతమ్మిపూవునకుఁ జంద్రకిరణము పనికి రానట్లిందుమతికి నచ్చలేదు. ఇందుమతీకటాక్షము ప్రసరింపనిరాజులమొగము లన్నియు వాడి పోయెను.

అనంతర మిందుమతి సునందాసహితయై యజుఁ డున్నచోటికిఁ బోయెను. అజుఁడు తన్నెవరించునో లేదోయని సంశయించుచుండఁగా నతనికిఁ గుడిభుజ

మదిఁ దెను. ఆయిందుమతి యతనిం జూచినపిదప మఱియొక రాజకుమారుని సందర్శించు తలంపు మానికొనెను. వికసింపఁబూసిన క్రొమ్మావిగున్నను విడిచి తుమ్మెద యన్యస్థానమునకేఁగునా? రఘునందనునియందు డెందము నిల్పినంగూడ శారద పూర్ణిమా చంద్రవదనను జూచి వాక్యసందర్భములు చక్కఁగా నెఱిఁగిన సునంద యిట్లనియె. “త్రొల్లి కకుత్స్థుఁ డనురాజొకఁడు సుప్రసిద్ధుఁడు భానువంశమునఁ గలఁడు. అతఁ డధిక ప్రఖ్యాతుఁ డగుటచే నతని తరువాత నుత్తరకోసల మేలినరాజులందఱు కాకుత్స్థుఁ లను పేరుఁ గాంచిరి. దేవతలు రాక్షసబాధ పడలేక సహాయముఁ జేయుమని కకుత్స్థుని వేఁడిరి. ఇంద్రుఁ డాబోతురూపము ధరించెను. అయ్యాబోతు నెక్కి కాకుత్స్థుఁడు వృషభతురంగుఁ డగు శివునివలె రాక్షసులతోఁ బోరి జయించెను. అనం తరము కకుత్స్థుఁడు దేవేంద్రునిభుజముతోఁ దనభుజ మొరయునట్లు గలిసి దేవ సింహాసన మధిష్ఠించెను. ఆకకుత్స్థునివంశమందు కీర్తిమంతుఁడు మహాతేజశ్శాలియు నగుదిలీపుఁడు జనించెను. అతఁడు తొంబదితొమ్మిది యాగములు చేసి కృతకృత్యుఁడై నూరవయజ్ఞము కూడ ప్రారంభించి యింద్రప్రీత్యర్థము మానికొనెను. ఆదిలీప మహారాజు కాలమున నతఁడు పరిపాలించుదేశమున దొంగతనమే లేదు. త్రాగి కైపుచేత నిద్రించుచున్న స్త్రీలమేనులమీఁదినున్న వలువల నైన గాలిసయితము కదలింప లేక పోయెనని చెప్పుచుండ నింక చోరుల కేమి శక్యము? అతని పుత్రుఁడైనరఘుమహా రాజిప్పుడు ధరణి నేలుచున్నాఁడు. అతఁడు దిగ్విజయముచేసి నాల్గుదెసలనుండి తెచ్చిన ధనరాసులతో విశ్వజిద్యాగమును జేసి ధన మెల్ల దానముచేసి మట్టిముంత లతో మిగిలెను. ఆరఘుమహారాజుకీర్తి నింతింత యని కొలచుటకు వీలులేదు. అది కొండ లెక్కెను. సముద్రములు దాటెను. పాతాళమునఁ బర్యాప్తమయ్యెను. నిర్జర లోకమున నివసించెను. బ్రహ్మాండ మాక్రమించెను. మహేంద్రునకు జయంతుఁ డుద యించినచందమున రఘుమహారాజు కీయజుఁ డుద్భవించెను. ఈతఁడు బాలుఁడైనను జనకునితో సమానముగ భూభారము వహించుచున్నాఁడు. కులముచేతను వయసుచేతను లావణ్యముచేతను వినయాదిసమస్తగుణములచేతను నీకితఁడనురూపవరుఁడు. ఇతనిని నీవు వరింతువేని మణి బంగారమును జేరినట్లుండును.”

అని సునంద పలుకఁగానే యిందుమతి సిగ్గువిడిచి రఘునందనుని నేత్రోత్సవ ముఁగ జూచెను. ఆచూడ్కి పుష్పమాలికవలె నతని పైఁబడెను. నవోఢ యగుటచే నామె యజునిమీఁదఁ దనకు గలిగినయనురాగము చెప్పలేక పోయెను. కాని మేని పులకాంకురములె మనసులో నున్నమక్కువను వ్యక్తము చేసెను. ఇట్లు సువ్యక్తమైన

యనురాగమును జూచి సునంద చిఱునవ్వుతో నిందుమతి నుద్దేశించి వేఱొక రాజకుమారునికడకుఁ బోవుదము రావమ్మా యని పరిహాసము చేసెను. ఇందుమతి యామెను కోరచూపులఁ జూచెను. అంతట నిందుమతి కుంకుమ పూయుటచే నెఱ్ఱనైన పుష్పమాలికను దాదిచేత రఘునందనుని మెడలో వేయించెను. ఆదండ యనువిశాలవక్షమునఁ బడఁగానె యజుఁడు తన్నిందుమతి బాహువులతోఁ గౌఁగిలించుకొనినట్లె యానందించెను. అట్లిందుమతి వరించినతోడనె పురజనులు మహానందభరితులై వారి సమాగమము మెచ్చి యీమె చంద్రుని గలిసినవెన్నెల, సముద్రుని గలిసినగంగ యని శ్లాఘించిరి. ఆపలుకులు మత్సరగ్రస్తులైనరాజులచెవులకుమాత్రము వేదనగా నుండెను. ఒకచో వరునిపక్షమువారందఱు మహానందభరితులై యుండిరి. అసూయాగ్రస్తులైన రాజులు వేఱొకచో దుఃఖించుచుండిరి. ఇట్లుభయములతోఁ గూడిన యాతావు ప్రాతఃకాలమున వికసించుచున్న తామరపువ్వులతోడను ముకుళించుచున్న కలువపువ్వులతోడను నిండినకొలనువలె నుండెను. అనురూపవరుని బడసి దేవసేనాపతి యగుకుమారస్వామిని గూడియున్న దేవసేనవలె నున్న యిందుమతిని సోదరుఁడగు విదర్భరాజు స్వయంవరవేదికనుండి పురంబునకు దోడ్కొనిపోయెను. రాజకుమారులు తమరూపవేషములమీఁద రోఁతజెంది విదర్భరాజనందనపై నాశ విడిచి వేకువను వెలవెలబాఱుచుక్కలట్లు తమతమశిబిరములు చేరిరి. అచ్చోట శచీదేవి ప్రత్యక్షమై యుండుటచేత రాజులు రఘుకుమారునియెడ మత్సరము దాల్చియు నేమియుఁ జేయఁజాలక యూరకుండిరి. ఆదంపతులు దేవేంద్రచాపములవలె నున్న తోరణములం జూచుచు ధ్వజముల నీడను నిలిచి మార్గాయాస మడంచుకొనుచు రాజమార్గంబున బోయి పురమును జేరిరి. వారిని మేడలకిటికీలలోనుండి చూచు కుతూహలమున నగరసుందరులు తమ పనిపాటలు మానిరి. ఒక యంగన దంపతుల జూచు వేడ్కను తొట్రుపడుచు జాలగట్టులవంక నడువ నామె కొప్పు విడిపోయెను. పువ్వులు దారి పొడుగున జారిపడెను. తలవెండ్రుకలు చేతబట్టుకొని నడిచెనే కాని గవాక్షము జేరువఱకు నామె ముడివేయలేదు. ఒకర్తు పారాణి సగముసగము పెట్టుకొనుచు నింతలో దంపతులు వచ్చినవార్త విని యది సమాప్తము కాకమునుపె త్వరితగతిని గవాక్షమువంక బోవ నడిచిన మేర యంతయు నేల లత్తుకరంగమాయెను. ఒకర్తు కాటుక కుడికంటికిఁ బెట్టుకొని యెడమకంటికిఁ బెట్టుకొనకయె పుడక చేతఁ బట్టుకొని గవాక్షముకడకు పోయెను. మఱియొకర్తె తొట్రుపాటున వాతాయనమువంకఁ బోవుచుండఁ బోకముడి వీడెను. చీరఁ గట్టుకొనుట కవకాశము లేక యాసుందరి హస్తాంగుళిరత్నప్రభ నాభిస్థానమును గప్పునటుల పోకముడి చేతఁ

బట్టుకొని బాలకన్యలకడకుఁ బోయెను. ఒక యంగన మొలనూలు సగము గ్రుచ్చి మిక్కిలి సంభ్రమమున లేచి దంపతీదర్శనముఁ జేయ గవాక్షము కడకుఁ బోవుచుండ మణులన్నియు జారిపోవుగున రాలెను. మణులు గ్రుచ్చుటకై కాలి బొటనవ్రేలికి పెనవైచిన దారముమాత్రమే నిలిచెను. సుగంధముతో నొప్పుచున్న యాయంగనల మొగములు కన్నులనియెడు తుమ్మెదలతోఁ గూడిన తామరపువ్వులవలె నున్నందున గవాక్షములకుఁ బద్మతోరణము గట్టినయందముకలిగెను. చూపఱులచేతను రాకుమారునిసొగసును జుఱ్ఱుకొనుచున్న యాయంగనల మనంబులు మఱియొక వ్యాపారమందుఁ బ్రవేశింపలేకపోయెను. ఎల్లయింద్రియములశక్తులు నయనములయందే నిలిచినటుల కనఁబడెను. ఆదంపతులం జూచి పౌరాంగన లిట్లనుకొనిరి. తన్నెందఱో వలచియుండినను వారినందఱ విడనాడి లక్ష్మీదేవి నారాయణుని వరించిన చందమున నీమె యీకుమారుని వరించె. ఇట్లత్యంతశోభను మించు నీదంపతులను గూర్పకుండినయెడల వీరికట్టి సౌందర్యము పెట్టుటకు విధియొక్క కృషి యంతయు వ్యర్థమగును. ఈతఁడు మన్మథుఁడు. ఇందుమతి రతీదేవి. జన్మాంతర సంబంధముండుటచేతనె తన్నెందఱుగోరుచున్న నీమె యీతని వరించె.

అని పౌరాంగనలు శ్రవణానందముగఁ బల్కుచుండ వినుచు దంపతులు సంతోషితస్వాంతులై మంగళాలంకృతమగు నంతఃపురముఁ జేరిరి. అజుఁడు మదపుటేనుగు డిగ్గి కామరూపదేశపురాజు చేయిబట్టుకొని, స్త్రీలమనంబులు జొచ్చినట్లె విదర్భరాజు చూపినమందిరమును జొచ్చెను. చొచ్చి యచ్చాసనంబునఁ గూర్చుండి మణిసమేతమైన యర్ఘ్యమును మధుపర్కమును భోజునివలన స్వీకరించి తెల్లనిమధుపర్కములు దాల్చిన యారఘునందనుని నంతిపురసుందరియంగనలు పెండ్లికూఁతురు కడకుఁ దోడ్కొని వచ్చిరి. ఆతోడితెచ్చుట నురుముతోనున్న సముద్రునిఁ జంద్రకిరణములు తీరమునకుఁ జేర్చినటులుండెను. భోజరాజపురోహితుఁ డాజ్యము మొదలగుహవ్యములు వ్రేల్చి యగ్నిదేవుని సంతుష్టిని జేసి యాయగ్ని సాక్షిగ వధూవరులను గూర్చెను. అశోకలతాపల్లవమునందుఁ దనపల్లవముఁజేర్చి చూతవృక్షము భాసిల్లినటుల రాకుమారుఁడా మెహస్తముఁ దనహస్తమునఁ బట్టుకొని పాణిగ్రహణవేళ మునుపటికంటె ప్రకాశించెను. అప్పుడు వరునిముంజెయ్యి పులకరించెను. వధువుయొక్క వ్రేళ్ళనడుమ చెమ్మటలు పొడమెను. వారిరువురకు నొండొరులమీఁద ప్రేమ సమానమయ్యెను. వారినేత్రములు లొండొరులఁ జూచువేడ్కతో నొప్పి వాలుచూపుల వెదజల్లుచుఁ జూపులు కలిసినప్పుడు గిరుక్కున మరలుచు సిగ్గున నేలవంక వాలెను.

దీప్తిమంతుఁడైన యగ్నికి దంపతులు ప్రదక్షిణము తిరిగి మేరుగిరిచుట్టు దిరుగు పగలు రేయియువలె భాసిల్లిరి. పెండ్లికూఁతురు మిక్కిలి సిగ్గున నగ్నిహోత్రమున లాజహోమము జేసెను. జమ్మిచిగుళ్లు పేలాలు మొదలగు హవిస్సులను గ్రహించి యాయగ్ని ప్రజ్వరిల్లెను. ఆధూమము పెండ్లికూతురు చెవిలో దాల్చిన నల్లగలువవలె గానఁబడెను. అనంతర మావధూవరులు బంగారు పీటలపైఁ గూరుచుండి చుట్టములు పెద్దముత్తయిదువులు మొదలగువారు చల్లిన తడియక్షతలు శిరమున ధరించిరి. విదర్భరాజు చెల్లెలి కీవిధముగ వివాహముఁ జేసి తక్కినరాజులకును సముచితసత్కారంబులు చేయుమని యధికారులం బంచెను. అయినను మొసళ్లువైన తేటనీరుగల మడుగులువలె రాజులు కోపమంతయు దిగమ్రింగి కపటస్నేహమును జూపి కట్నాల పేరుపెట్టి భోజుఁ డిచ్చినకానికలు మరల వానికిచ్చి యతనిసెలవుగైకొని పోయిరి. పోయి రఘుకుమా డారేర్పరచుకొన్న కట్టుప్రకారము భోగ్యవస్తువైన యిందుమతిని గొనిపోవుచున్న యజునిమార్గమున సైన్యసమేతముగ దాకదలచిరి. అంతట విదర్భరాజు చెల్లెలికి మరదికి దగినయరణములు గానికలు నిచ్చి స్వగృహమునకు బోవుచున్న రాఘవునకు సెలవిచ్చి యతనివెంట దానును బయలువెడలెను. వెడలి వైదర్భుఁడు మూడురాత్రిలవరకు నజునితో గలిసియుండి పర్వాంతమందు చంద్రుడు సూర్యుని విడుచునట్లు రాఘవుని విడిచి స్వపురమునకు జనియెను. కోసలేంద్రుడైన రఘువు తొల్లి దిగ్విజయము చేసినప్పుడు తమ ధనంబులనెల్ల గొల్లపెట్టుటచే రాజు లతనిపై దీర్ఘక్రోధము దాల్చియుండిరి. ఆపరాధమునకుఁ దోడుగ నిప్పు డతనికొమరుఁడు స్త్రీ రత్నము నపహరించుకొని పోవుచుండఁగా రాజులు కన్నులారఁ జూచి యూరక యుండుట యరిదిగదా! అందుచేత విదర్భరాజపుత్రికను దోడ్కొని పోవుచున్న కోసలరాజపుత్రుని నానారాజకుమారులు మార్గమధ్యమున బలిదైత్యుని [illegible] వామనపాదమును మహేంద్రశత్రువులగు రాక్షసులు దాకినట్లు ముట్టడించిరి. తనకును తండ్రికిని విశ్వాసపాత్రుఁడై యాప్తుఁడైన మంత్రిని భోజరాజు [illegible] సంరక్షణార్థము కొంతసేనతో నిలిపి గంగానదిని శోణానదివలె [illegible] మిగిలిన సైన్యముతో శత్రుసైన్యమును దలపడెను. పదాతిని పదాతి, గుఱ్ఱపురౌతును గుఱ్ఱపురౌతు, రధికుని రధికుడు, గజయోధుని గజయోధుడు దాకి సమానబలులై ద్వంద్వ యుద్ధము జేసిరి. అప్పుడు రణదుందుభిధ్వానముల నొకరిమాట యొకరికి వినఁబడక పోవుటచేత యోధులు తమవంశకీర్తనలను మాని యాత్మగౌరవములను బాణాక్షరముల చేతనే చాటుకొనజొచ్చిరి. గుఱ్ఱముల డెక్కలవలన రేగిన ధూళి రథచక్రభ్రమణము చేత మఱింత వృద్ధి జెంది యేనుగుల చెవులగాలిచే దుమ్ము పెరిగి సూర్యమండలము

గనబడకుండ జేయునట్టి తెరయయ్యెను. ఆసంపడికయ్యమున సైనికులు రథనక్రి ధ్వనులచేతను మదపుటేనుగుల మెడలలోని గంటలచప్పుడుచేతను ప్రమత్తుఁ బొందరు కుల నామములచేతను తమవారెవ్వరో పగవారెవ్వరో తెలిసికొనుటకు వీలులేని యాయుధ ఘాతములో స్వజనపరజనంబులకనుఁగొనుచుండిరి. ధూళిపటములవలన వ్యాపించిన చెంజీకటులలో గజాశ్వభటసమూహముల శరీరముల దగిలిన గాయములలోనుండి స్రవించు నెత్తురు ఘాసమండలమై వెలుతురు నిచ్చెను. లేచినదుమ్మును రక్తప్రవాహము అణచివైచిన గాలిపాటునకు [illegible] బానిసైఁబడిన క్రొత్తగుమ్మమండి [illegible] నిప్పుగ్రిందఁ బొగ [illegible] కనఁబడెను. శత్రువునిచేత దెబ్బతిని రథికుఁడు మూర్ఛిల్ల సారథి రథము దూరముగఁ గొనిపోవునట్లు చేసి రథికుఁడు తెలివి గలిగిన తరువాత రథము దూరముగ గొనిపోయినందుకు వానిని జీవాట్లు పెట్టుకొని ఱెక్కలు గుఱుతుపట్టుకొని మున్ను కొట్టినవానిమీఁదికి రథమును గొలించి వానిని సంహరించెను. చాపములు ధరించినయోధులు తీవ్రశరములను విడువ వాటిని శత్రువులబాణములు మార్గమధ్యమున ఖండించుచుండును. అట్లు ఖండింపఁ బడినను వినుపములుకు గలబాణభాగము నేల బడక రివ్వున నేగి లక్ష్యమునకుఁ దగులుచుండెను. మొదట తనచేత దెబ్బతిని రౌతు గుఱ్ఱపు మెడమీఁదఁబడి మఱల దన్ను గొట్టలేనియవస్థలో నున్నపుడు క్షత్రియయోధుఁడు వానిజోలికిఁబోక విడుచుచుండెను. కూలినజోదులతలలు పండ్లుగ, బొమిడికంబులు పానపాత్రములుగ, రక్తప్రవాహము మద్యముగ, యుద్ధభూమి మృత్యుదేవతయొక్క పానభూమిగ నుండెను. [illegible] పీనుఁగు [illegible] చేత నక్కలు పులులుఁగులు మొదలుగునవి [illegible] [illegible] తినుచుండెను. ఒకరథికుఁడు [illegible] [illegible] చుండఁగాఁ [illegible] నక్క యాభుజమును బట్టుకొని [illegible] వెంటచేత [illegible] నొచ్చి [illegible] మీఁద నెంతో యాశక్తి [illegible] [illegible] ఒకయోధుఁడు శిరము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వీరస్వర్గమునకుఁ బోవు [illegible] [illegible] తన మొండెము నృత్యము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] తమగుఱ్ఱములు [illegible] [illegible] ద్వంద్వయుద్ధముఁ జేసిరి. [illegible] లన్యోన్యప్రహారములచేత [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] యప్పగ [illegible] నిమిత్తము [illegible] [illegible] [illegible]. వెనుక గాలి [illegible] వచ్చినపుడు వెనుకప్రక్కను ముందు గాలివీచినప్పుడు ముందుప్రక్కను సముద్ర [illegible] ములు వృద్ధిఁ జెంది గాలి లేనప్పుడు [illegible] [illegible] రెండు వ్యూహములు [illegible]

జయాపజయములు సమవిభక్తములై యుండెను. అజుని సైన్యము పరాజయము నొందఁగ నతఁడే స్వయముగ నుగ్రమూర్తియై పరసైన్యంబును దాఁకెను. పొగ గాలిచేత దూరముగఁ బోయినప్పుడు మంటయే గడ్డిపైఁ బ్రసరించి దహించునుగదా! ప్రళయ కాలమందలి మహాసముద్రజలమును వరాహమూర్తి యొక్కఁడే యాపినట్లు రాఘవుఁడు దానే రథియై విలుకాఁడై కవచియై తూణీరుఁడై పరసైన్యమంతయును నిలిపెను. అమ్ములపొది మీఁద నజుఁడు కుడిచేయి బెట్టి యమ్ముదీయుట దానిని వింటం గూర్చుట పరబలముపై విడుచుటఁ దెలిసికొన లేక శత్రువు లాకర్ణాంతముగ లాగిన ధనువునుండి ఘనమగు నం డియె బాణములు పుట్టి వెడలుచున్నవా యని శంకించిరి. భల్లములచే ఖండింపఁబడిన కవచములు ముడులును నొడు గఱచుటచే గాయపడిన యధరములును గల శత్రుశిరములను రాఘవుఁడు నేల బరచెను.

అప్పు డజునిధాటి కోర్వలేక గజబలంబులతోడను కవచభేదిని మొదలగు సాధనంబులతోడను సకలప్రయత్నములతోడను రాజులందఱు నొక్కుమ్మడి నజుని పై కురికిరి. శత్రువులబాణములు రాఘవుని రథమును సంపూర్ణముగఁ గప్పివైచుట చేత నతని టెక్కెమునుబట్టియే యజుని రథమని తెలిసికొనవలసివచ్చెను. మంచుచేత సూర్యమండలము గప్పఁబడినప్పుడు తేజమునుబట్టి సూర్యుఁ డక్కడనున్నాఁడని తెలిసికొనవచ్చును గదా! మారసమాకారుఁ డగు నయ్యజుఁడు తనకు ప్రియంవదుఁ డగు గంధర్వుఁ డిచ్చిన సమ్మోహనాస్త్రము నప్పుడు శత్రుసైన్యముపైఁ బ్రయోగించెను. ప్రయోగించినతోడనె సైనికు లందఱు మూర్ఛితులైరి. చేతులు నారిత్రాళ్ళను లాగఁజాలకపోయెను. తలమీఁది బొమిడికములు భుజములపైఁ జాఱిపడెను. అప్పు డజుఁడు విజృంభించి శంఖము పూరించి భుజబలార్జితమైన తన యశస్సును త్రాగుచున్న లోకైకవీరుఁడ ట్లొప్పెను. అంతకుమున్న పరాజయము నొందిన యజుని సైనికులు శంఖధ్వని తమప్రభువు గెలిచినాఁడని ధైర్యము దెచ్చుకొని వెండియు నతని చుట్టుం జేరి దామరపువ్వులనెల్ల ముకుళింపఁజేసిన చంద్రుఁ డట్టులు శత్రుయోధుల నెల్ల మూర్ఛిల్లఁ జేసినయజుని గన్గొని యానందించిరి. అప్పు డజుఁడు నెత్తురంటిన బాణంపు మొనలతో "నజుడు దయాళు డగుటచేత మీప్రాణముల నపహరింపక మీయశంబు మాత్రమే యపహరించె" ననునక్షరముల వారి టెక్కెముల మీఁద లిఖించెను చాపంబు మూపున ధరించి నెన్నుదుటఁ జెమటబొట్లు వ్యాపించియుండ భయపడుచున్న ప్రియురాలిం గలిసికొని యిట్లనియె.

"ఓవైదర్భీ! నీవు నన్ను వరియించినందుకు మిక్కిలి యసూయఁ జెందినవారై పోరఁ బడిన శత్రువులను మూర్ఛ బొందించి వారి శస్త్రములను శిశువులు సయితము

హరియించునట్లు చేసి వారికి సెలవిచ్చి వచ్చితిని.'' ఆపలుకులు విని మనంబు కలకదేఱి యాయిందుమతి మాలిన్యము దొరంగిన యద్దమువలె స్వచ్ఛమై యొప్పెను. ఆమె భర్తయొక్క జయమును లోన మెచ్చియు సిగ్గుచేత వెలికిఁ బొగడక సఖీజనంబుల మాటలను మెచ్చదొడఁగెను.

ఈవిధంబున శత్రురాజుల మూర్ధములపైఁ దనయెడమకాలు నిలిపి రఘునందనుఁడు భార్యను రథ మెక్కించుకొని సైన్యమును దోడ్కొని యశ్వములు రేపిన ధూళి యామెయలకల కలంకారములు పెట్టి నయోధ్యకుఁ బయనమై పోయెను. ఇందుమతియు జయలక్ష్మివలె శోభిల్లెను. అజునివృత్తాంత మంతయు మున్నె యెఱింగిన రఘువు శ్లాఘ్యవధూసమాగమమును జెందిన జయలక్ష్మీ సమేతుఁడై వచ్చి కొడుకును గారవించి రాజ్యభార మాతనిపై నిలిపి తాను తపోవనమున కరుగఁ దలఁచెను. ఇక్ష్వాకుకులీనులైన రాజులు కుమారుఁడు కులధుర్యుఁడు కాఁగానె గృహమందు నిల్వరుగదా!

వివాహకంకణము దాల్చియున్న యాయజునకు రఘువు రెండవయిందుమతివలె నున్నవసుంధర నిచ్చి యేలుకొమ్మనెను. ఎంతెంత దుష్కార్యములఁ జేసియైన రాజకుమారులు దేనిని తనయధీనముగఁ జేసికొనుటకు సకలప్రయత్నములఁ జేయుదురో యట్టిభూమి యయాచితముగఁ దనవశ మగుచున్నపు డజుఁడు దానిని భోగతృష్ణచేత గాక తండ్రియాజ్ఞచేత నేలుటకిచ్ఛగించెను. వసిష్ఠుని చేతియుదకములచేత నజునితోఁగూడ వసుంధర పట్టాభిషిక్తయై చిన్నచిన్న యూర్పులచేత తన కృతార్థతను దెలియఁజేయుచున్నదో యన్నట్లు తత్కాలమున బయలుదేఱిన యావిరులచేత భాసిల్లెను. అజుఁడు భూమినేగాక తండ్రియొక్క సమస్తకళ్యాణలక్షణములను దాల్చి యేలుచుండుటచే నితఁడు రెండవబాల్యము దాల్చి వచ్చినరఘుమహారాజేయని భావించుచువచ్చిరి. పడుచుదనమునకు వినయము వన్నెవెట్టుటచేత రఘువు నిర్మలయశోవంతుఁడై పైతృక మగు రాజ్యము బరిపాలించెను. అమ్మహావీరుఁడు వసుంధరను నూతనముగఁ దాల్చియుండుటచే సాహసము జూపిన భీతిల్లునని యుడిగి క్రొత్తపెండ్లికూఁతును బుజ్జగించిన తెఱంగున నెంతోదయతో నేల జొచ్చెను. సమస్తనదులు సముద్రునిచే నాదరమునే కాని తిరస్కారమును బడయనట్లు ప్రకృతిజనులలోఁ బ్రతిమనుష్యుఁడు తాను రాజున కాప్తుఁడే యని తలంచుకొని గౌరవమునే గాని తిరస్కారమును బడయఁడు. అతఁడు రాజులయం దతిమార్దవము జూపక మిక్కిలిచండతఁ బ్రయోగింపక నడిమిమార్గము ననుసరించి

వాయువు వృక్షములను పెల్లగింపక వంచునట్లు రాజులను నిర్మూలనము చేయక వారు వంగి యుండునట్లు చేసెను. తనకుమారుఁడగు నజుఁడు రాజ్యమునకుఁదగు సుప్రతిష్ఠితుఁడగుటఁ జూచి రఘువు భూలోక విషయములయందు, బుద్ధి నిలుపకపోవుటయే గాక జ్ఞానసంపత్తిచేత వినాశధర్మములగు స్వర్గసుఖములయందు గూడ బుద్ధి నిలుపలేదు. దిలీపవంశజులైన రాజులు వార్ధకమునందు రాజ్యము పుత్రులవశము జేసి విషయముల నెల్ల త్యజించి తపోవనముల కరుగుట యాచారము గదా! రఘువు తపోవనమునకుఁ బోవ నడుముకట్టుకొనుచుండ పాదాగ్రముల పడినవాఁడై యజుఁడు తండ్రి యడవులకుఁ బోవలదని ప్రార్థించెను. పుత్రుని యందు మిక్కిలి ప్రేమ గలవాఁ డగుటచే రఘువు కన్నీరు విడుచు తనయుని ప్రార్థించిన కొడుకుకోరికను దీర్చెను. కాని ప్రాయము మీరిన తరువాత విషయములను పాము కుబుసము వదలినట్లు రాజ్యమును మాత్రము గ్రహింపలేదు. ఇంద్రియములు జయించిన చతుర్థాశ్రమమైన సన్యాసమును స్వీకరించి యూరి వెలుపల నొక్కఁడె రఘువు నివసియించెను. కుమారుఁ డనుభవింపఁ దగిన కోడలు వంటి రాజ్యలక్ష్మి రఘువునకు సకలోపచారముల జేసెను. పూర్వపురాజు శాంతిదశయం దుండుటచేతను క్రొత్తరా జభ్యున్నతుఁడై వెలయుచుండుటచేతను నాటి పగటియందు నస్తమించుచున్న చంద్రునితోడను బాలసూర్యునితోడను వెలయు నాకాశమువలె భాసిల్లెను. యతివేషము దాల్చినతండ్రిని రాజలాంఛనములు దాల్చిన కుమారుని గని ప్రజలు మోక్షముయొక్కయు లౌకికమహోదయము యొక్కయు నంశములు భూమియందు నవతరించె నని తలంచిరి. దుర్జయులగు రాజులను గెలుచుటకై యజుఁడు నీతికోవిదులగు మంత్రులం గూడి యాలోచనలు చేయుచుండెను. రఘువు శాశ్వతమైన మోక్షపదమును సంపాదించుకొనుటకు జ్ఞానవంతులగు యోగులను గూడెను. వయసువాఁ డగు కుమారుఁడు ప్రకృతిజనులకు న్యాయ మిచ్చుటకు ధర్మాసన మధిష్ఠించెను. విషయముల జయించినతండ్రి యోగమార్గమునఁ బద్మాసన మధిష్ఠించెను. వారిద్దఱిలో నొకఁడు రాష్ట్రమందలి సకల రాజుల ప్రభుమంత్రిశక్తుల నరసి వశపరచుకొను చుండ రెండవయతఁడు ప్రణిధానముఁ జేసి శరీరగోచరము లగు పంచవాయువులను వశపఱచుకొను చుండెను. ఒకఁడు సర్వప్రపంచమున నధీశ్వరుఁడై శత్రుకార్యఫలములను భస్మము జేయుచుండ రెండవయతఁడు జ్ఞానాగ్నియందుఁ గర్మకాండ భస్మముఁ జేయుచుండెను. సంధి విగ్రహము మొదలగు షడ్గుణములఁ జక్కఁగాఁ బరియాలోచించి యజుఁడు తత్ఫలముల నందుచుండ రఘువు చిల్లపెంకును బంగారమును సమముగఁ జూచుచుఁ బ్రకృతిలో నున్న గుణత్రయమును

గెల్చుచుండెను. క్రొత్తరాజు కార్యములు స్థిరముగాఁ బూని ఫలము బడయుచునుండఁగ ప్రయత్నమును మానఁడు. పాతరాజు పరమాత్ముని యనుసంధానముఁ బడయుచునుండఁగ యోగాభ్యాసము మానఁడు. ఇత్తెఱంగున నైహికాభ్యుదయంబును నపవర్గంబును గోరునట్టి యా రాజు లిద్దఱు దోషములకు బురికొల్పువైరులకు నింద్రియములకు వశులుగాక తమతమయభీష్టములను సంపూర్తిగ నెరవేర్చుకొనిరి. అట్లు రఘువు సమదర్శనుండయి కుమారునియభీష్టప్రకారము కొన్ని సంవత్సరములు నడపి యోగసమాధి నిష్ఠుండై యవ్యయుండగు పరమాత్ముఁ జేరెను. పితృమరణవార్త విని యజుఁడు శోకభూరితుఁడై చాలసేపు కన్నీరు విడిచి యతులను గూడి యనగ్నికమైన దేహాంత సంస్కారముల నాచరించెను. తండ్రియందలి ప్రీతిచేత నజుఁడు యథావిధిగ నుత్తర క్రియల నొనర్చెనే కాని యోగనిష్ఠులై జ్ఞానమార్గమున శరీరత్యాగము చేసినవారు కుమారు లిచ్చునట్టి పిండముల నపేక్షింతురా?

గతించినజనకుని నిమిత్తము విచారింపఁ గూడదని యథర్వవేదియైన గురువు చేసిన హితోపదేశంబు చెవి నిడి శోకంబు విడిచి ధర్మోత్తరంబుగ నజుఁడు ప్రజా పాలనముఁ జేయుచుండెను. వసుమతియుఁ బతివ్రత యగు నిందుమతియు నజుని భర్తగాఁ బడసి యతనిని సంతుష్టుని జేసిరి. అందు మొదటిది బహురత్నముల నిచ్చెను. రెండవది వీరుఁడైన పుత్రరత్నము నొసంగెను. ఆకుమారుఁడు దశశతధామ తేజంబు గలిగి దశదిక్కులయందు యశంబు పర్వఁజేసి దశకంఠవైరి దండ్రియై భాసిల్లి తన రథంబు దశదిక్కులకును దోలించునని యెఱింగి పెద్దలు వారికి దశరథుండను పేరు పెట్టిరి. ఆరాజశేఖరుఁడట్లు వేదాధ్యయనముచేత ఋషులఋణమును యాగములచేత దేవతలఋణమును సంతానప్రాప్తిచేత పితౄణమును దీర్చి కృతకృత్యుఁడై పరిధి నుండి విముక్తుఁడగు సూర్యునట్లు విరాజిల్లెను. ఆమహారాజుబల మార్తజనసంరక్షణ నిమిత్త ముపయోగింపఁబడియె; అతనివిద్య పండితసన్మతి నిమిత్త ముపయోగింపఁ బడియె. అతనివిత్తమే గాక గుణవృత్తములుఁ గూడ పరుల కుపయోగపడెను. అట్లు ప్రజలను బిడ్డలవలె గాపాడునట్టి యామహారా జొక్కనాడు దేవీసహితుఁడై నందనవనంబున విహరించు నమరనాయకుఁ డట్లు నగరోపకంఠమునందున్న యుద్యానవనమందు విహరించెను. అప్పుడు దక్షిణసముద్రతీరప్రాంతమున గోకర్ణమను క్షేత్రమున వసియించుచున్న బ్రహ్మదేవునియొద్ద వీణ వాయింపఁ దలంచి నారదుఁ డుత్తరదిక్కునుండి యాక్షేత్రమునకు వెళ్లుచుండెను. ఆమహామునియొక్క వీణాగ్రమున జుట్టఁబడినదివ్యకుసుమాలిక దాను వాసన జూచుటకో యన వాయువు

హరించెను. ఆపుష్పసంబంధమైన వాసనలచేత నాకృష్టములై దిరుగు తుమ్మెదలు, వాయువు తనకుజేసిన యవమానమునకు మిక్కిలివగచి వీణ విడుచుచున్న కాటుకకన్నీరు బొట్లవలె నల్లనై శోభిల్లెను. పుష్పదేనియకలిమిని సౌరభవిశేషమున వసంతకాలపుతనువుబోలి యున్న యాపుష్పదామము నృపాల శేఖరుని ధర్మపత్నియొక్క స్తనాగ్రములందుం బడెను. ఆపూలదండ మేన బడినతోడనె యిందుమతీదేవి భయంపడి ప్రాణములు బాసి నేల బడియెను. భర్తయు నామెతోడనే నేలనొరిగెను. దీపకళిక తన కాధారమైన చమురుచుక్కతో కూడ క్రిందబడును కదా. ఏలిక లిద్దఱు తెలివిదప్పి నేలం బడుట చూచి సన్నిధానవర్తులగు సేవకులు దుఃఖింపంగా నచ్చటి కమలాకరమునం దున్న పక్షులన్నియు సమదుఃఖము కలిగినట్లు రొదచేసెను. వ్యజనములు వీచుట మొదలగు నుపచారములచేత రాజు తెప్పిరిల్లి లేచెను. కాని యామె కదలక యట్లే యుండెను. ఆయువున్నప్పుడే కద చికిత్సలు మొదలగు ప్రతీకారవిధానము లుపయోగించుట. శ్రుతులు తెగియున్న వీణియ నొడిలో బెట్టికొనినట్లు ప్రాణములు బాసిన యా యిందుమతి నతఁడు నితాంతప్రేమమున నొడిలో బెట్టికొని సహజమైన ధైర్యమును విడిచి కన్నీరు విడుచుచు గద్గదకంఠముతో మిక్కిలి విలపించెను. మిక్కిలి తప్తమైన నినుమునయితము మెత్తబడుచుండగా నింక మనుష్యమాత్రునిమాట చెప్పనేల? అతఁడీక్రింది విధమున వగచెను.

శరీరము సోఁకినంతమాత్రమున బువ్వులునయితము ప్రాణములు తీయజాలిన యెడల జంపదలఁచుకొన్నపుడు దైవమున కేది యాయుధము కాకుండును. ఒకవేళ మెత్తని వస్తువులను మెత్తనివానిచేతనే యముఁడు చంపఁదలఁచుకొన్నట్లు తోఁచుచున్నది. మంచుపడినంతమాత్రముననె తామరపువ్వు వాడిపోవుట చూచుచున్నాను. ఇందు కదియె ప్రథమోదాహరణము. ఈపుష్పమాలికయె ప్రాణములు తీయఁగల్గెనేని దానిని నేను వక్షస్స్థలమున ధరించుచున్నాఁడగదా. అది నన్నేల చంపకూడదు? ఈశ్వరేచ్ఛ యనుకూల మగునేని విష మమృత మగును. ప్రతికూలమైనచో నమృతము విషమగును. ఈపూలదండ నాభాగ్యదోషమున బ్రహ్మదేవునిచేత గల్పింపఁబడినదని చెప్పవచ్చును. ఏల యన నది కొమ్మలపై నల్లుకొన్న తీఁగను జంపెను. కాని చెట్లను చంపఁజాలకపోయెను. నేరము చేసినప్పుడైనను నన్ను దప్పువట్టి యెఱుఁగవు. అట్టి నీవు నేఁడే నేరము చేయనినన్ను బలుకరించి యొక్కమాటైన నాడవేమి? నీవు నన్నెడబాసి మరల రాకుండఁ బోవుచున్నను నేను నీవెంట రాజాల నైతిని. దీని బట్టి నేను నీయెడల కపటవాత్సల్యము గలవంచకుఁడ నైతిని గదా. ఓహాదు

ప్రాణమా! మొదట నామెతో గలిసి పోయి మరల నేల వచ్చితివి. స్వయంకృతాప రాధముచేత నాజన్మాంతము దుస్సహమైన వియోగదుఃఖ మనుభవించుచుందును. ఈవనమందు విహరించుటవలన నీమోమునఁ బొడమిన చెమట బిందువులైన నారలేదు. ఇంతలోనె నీప్రాణము పోయెను. ఛీ! యీదేహము లెంతయస్థిరములు. మనస్సుచేత నైనను నీకెన్నఁడు నే నప్రియము జేసి యెఱుంగను. అట్టి నన్ను నీవేల విడిచిపో వలయు. నేను పేరునకుమాత్రమే భూమిపతిని కాని నిజముగా నీకనురాగ బద్ధుఁడను గదా. పుష్పములతో గలసియున్న తుమ్మెదలవలె నున్న నీకురులు గాలికి కదలుచుండు టచే నీకు మరల బ్రాణమువచ్చిన దేమో యని నేను సంశయించుచున్నాను. కావున నో ప్రియురాలా! మరల నీవు బ్రతికి రాత్రి హిమవత్పర్వతగుహలలోనుండు చీఁక టిని మహౌషధివంతము లగు నోషధులు నాశనముఁజేసినట్లు దుస్సహమైన నాదుఃఖ మును బాపి రక్షింపుము. లోపలితుమ్మెదలు ధ్వనులుసేయుట మానియుండ రాత్రియు ముకుళించుకొనిపోవు పద్మమట్లు మాట లుడిగియున్న నీముఖము నామనస్సుని మిక్కిలి బాధపెట్టుచున్నది. పులుఁగులలో మగజక్కవపిట్ట మరల నాఁడుజక్కవపిట్టను తెల్ల వారఁగానె కలియును. నిశాకాంత పగలు చంద్రునితో విరహమొందినను సూర్యాస్తసమ యముకాఁగానె యతనిని వెండియుఁ గలిసికొనును. మరల గలయికకలుగునను నాసచే జంద్రచక్రవాకములు విరహము సైరించును. నీవో, మరల నన్నెన్నఁడు గలియవు. ఈవియోగదుఃఖము నన్ను మరల బ్రతుకనిచ్చునే. మెత్తనిచిగురుపాన్పులమీఁద బవ్వ ళించినప్పుడుసయితము నీదేహము నొచ్చుచుండెడిది. అట్టినీవు మిక్కిలి దారుణమైనచితి మీఁద నెట్లు పవ్వళించెదవు. నీకువిశ్వాసపాత్రమగు ప్రియసఖివంటిదైన యీమొల నూలు నీవు ఘంటపకపోవుటచేత ధ్వనియూని నిద్దురవోయిన నీతోడఁ దానుగూడ గతించినట్లు కనఁబడుచున్నది. తియ్యనైన నీపలుకులను కోయిలలందును మందమంద గమనంబులు రాయంచలయందును చూపులు జింకలయందును విలాసములను గాలిచే గదలుతీఁగలయందును నానిమిత్తము నిలిపి నీవరుగుచుంటివి. కాని దుఃఖోపశ మనము జేయుటకు నీతో నేను వచ్చుటకు దక్క యివియెల్లఁజాలునా? ఫలనీలతను సహకారవృక్షముమీద బ్రాకజేసి యారెంటికి వివాహముజేసి దంపతులను గావించి సంతోషింపకుండ నీవిట్లు పోవుట న్యాయమా? నీవు దోహదము జేసి పెంచిన యశోకవృక్షము నీవు మిక్కిలిప్రియమున దాల్పఁదగిన పుష్పముల నిచ్చుచున్నది. అయ్యో! అవి నీతలలో ముడువక యిట్లు నీనిని నీచితిపై వైతును. అందెలకాలితో దన్ని యశోకమునకు దోహదము జేసి నీవెంతో మేలు చేసినకతమున నది కృత జ్ఞత గలిగి పుష్పము లనియెడు బాష్పబిందువులు విడిచి నీకై యెంతో శోకించు

చున్నది. నీయూర్పులవలె సువాసనలు గల యీపొగడపూవులతో సగము నీవును సగము నేనును దండ గూర్చుటకు పందెము వైచికొంటిమి. అందు నాసగము నేను గూర్చితిని. నీసగము నీవు కూర్చి ముగింపక యిటుల పెద్దనిద్దురఁ బోవుట నీకు న్యాయమా? సుఖదుఃఖసమానమైన సఖీజన మిదిగో యిచ్చట నున్నది. పున్నమ చందురునిబోలు పుత్రకు డిదిగో నిచ్చట నున్నాడు. నిశ్శేషించి యఖండప్రేమను గల నేనున్నవాఁడను. ఇట్టి మమ్మందఱ విడిచి నీవరుగుట యిక్కఱి నిష్ఠురముసుమా! నేటితో నాకు ధైర్యమెల్ల నశించెను. భోగములు పోయెను. గానములమీఁది యాసక్తి యడుగంటెను. ఋతువులమీఁది ప్రీతి క్షీణించెను. ఆభరణములు ప్రయోజనములంతట మున్నె బాసె; నాపాన్పుశూన్యమయ్యె. నీవు నాధర్మపత్నివి; మంత్రివి; ప్రియసఖివి; మృదుకళయందు శిష్యురాలవు. కరుణాశూన్యమైన మృత్యువు నిన్ను హరించుటం జేసి నాసంబంధమైనది సమస్తమును హరింపఁబడియెను. నేను ముందుగా రుచి చూచి నీకిచ్చిన మధురరసము త్రాగుచుండెడు దానవు. అట్టి నీవు బాష్పజల కలుషితమైన జలాంజలి నెట్లు త్రాగ నేర్తువు. అనన్యచింత నెన్నఁడును నామనస్సును హరించి యెఱుఁగవు. నాకోరిక లెల్ల నిన్నె యాశ్రయించి యుండెను. నీవు చని పోవుటచేత నెంత మహైశ్వర్య మున్నను నది యజునకు వ్యర్థమే సుమా! కోసలేంద్రుఁ డీరీతి నిల్లాలిని గూర్చి జాలి గదురునట్లు విలపించుచుండ నప్పటికి వృక్షములు గూడ శాఖలనుండి కారురసరూపమున గన్నీటిచిన్నెలను గురిసి దుఃఖమును గానిం చెను. అపుడు చుట్టము లందఱు మిగుల కష్టముమీద నింతుమతిని భర్తయొడి నుండితీసి కడసారి పూలదండలతో నలంకరించి అగరుచెట్లతోడను మంచిగంధపుకఱ్ఱల తోడను దహనము జేసిరి. పరమవిజ్ఞానవంతుఁ డయ్యు రాజు భాగ్యవనితయొక్క వియోగదుఃఖము సహింపనేరక యామెతో గలిసి నిష్ప్రాణ [illegible] నింద వచ్చునను భయమున నతఁడు పత్నితో మృతి నొందలేదు. కాని ప్రాణములమీఁది ప్రీతిచేత గాదు. అనంతర మారాజు గుణశేషురాలైన యాభార్యకు [illegible] క్రియల నాయుద్యానవనమందె సలిపెను. నిశాకాంతను బాసిన చంద్రునివలెనున్న భార్యావిహీనుఁడైయున్న యారాజు పౌరకాంతలు విడుచు బాష్పజలప్రవాహములె తనశోకమునకు [illegible] వెండియుం బట్టణము ప్రవేశించెను. అంతట ఇక్ష్వాకుల గురుఁడైనవసిష్ఠుఁడు. తనశిష్యుఁడైన యజుఁడు భార్యావియోగదుఃఖమున దుఃఖించు చున్నాఁడని దివ్యదృష్టివలన నెఱిఁగి యజ్ఞదీక్షనుండుటచేత తాను స్వయముగ నయోధ్యకుఁ బోవుటకు వీలు లేక శిష్యులలో నొకని యజునియొద్దకు బంపెను. ఆశిష్యుఁ డజునితో నిట్లనియెను. "రాజా! నీదుఃఖకారణము వసిష్ఠమహాముని యెఱిఁగియుఁ

దాను స్వయముగా వచ్చి పరామర్శచేసి నీకు దుఃఖోపశమనంబు చేయుటకును నిన్ను పూర్వస్థితిలో నిలుపుటకును యజ్ఞదీక్షలో యుండుటచేత వీలులేకపోయినది. ఆయన నాముఖమున నీకు సందేశ మంపెను. ఆ వాక్యము లన్నియు నాయనవే. అవి శ్రద్ధతో నాలకించి నీవు మనస్సున నిలుపుకొనఁ దగును. ఆ మహాముని విపులజ్ఞాన వీక్షణములచేత భూతభవిష్యద్వర్తమానములఁ దెలియును. కావున మీస్థితియు నతనికి గోచరమయ్యె. పూర్వకాలమున మహానుభావుఁ డగు తృణబిందు వను మహాముని కలఁడు. అతఁ డుగ్రతపము సేయుచుండఁగా దేవేంద్రుఁ డాతపమునకు భయపడి తపోవిఘ్నము చేయుటకై నెలజవ్వని యగు హరిణి యను నప్సరసను పంపెను. అంతట నామహాముని తనతపోభంగము సేయఁదలంచి వచ్చిన యాకన్యపై మిక్కిలి కోపించి నీవు మనుష్యాంగనవై పుట్టవలసినదని శపించెను. ఆశాపముచే నది భయపడి స్వామీ నేను పరాధీనురాలను. దోషము చేసితిని కాన క్షమియింపుమని ప్రార్థించుటయు నతఁడు జాలి గలిగి దివ్యకుసుమములు నీపైఁ బడునంతవఱకు నీవు మనుష్యాంగనవై భూమిపై నుండునదని శాపావధి నానతిచ్చె. ఆ కారణమున నాయచ్చర విదర్భరాజ వంశమున జనియించి నీకుపట్టపుదేవియై చిరకాలమునుండి శాపమోక్షణ కారణ మగు పువుదండ స్వర్గమునుండి జారినది కావున మరల స్వర్గమునకుఁ జేరెను. కాబట్టి యా యిందుమతీమరణమునకు విషాద మొందకుము. పుట్టినవారెల్ల గిట్టక మానరు. అదియునుఁగాక రాజులకు భూమియే ప్రథమభార్య. అందుచే నీవిప్పుడును గళత్రవంతుఁడవె కావున జాగరూకతతో భూమి నేలుకొమ్ము. మహైశ్వర్య మనుభవించుచున్న కాలమున మదముగలవాఁడ ననునపనింద లేకుండ మిక్కిలి వివేకముతోఁ బ్రవర్తించితివి. దుఃఖపీడితుఁడవైన యీకాలమునఁగూడ ధైర్యవంతుఁడను పేరు దెచ్చుకొనుము. ఈతెరంగున నీవు మిక్కిలి దుఃఖించి భార్యను బడయఁగలవా? నీ విపుడు మృతినొందినను నామెను కలిసికొనఁ జాలవు. శరీరధారులు తమతమ కర్మములంబట్టి వేరువేరుచోట్లకు బోవుదురు. కాని యొక్క నెలవునకుబోవరు. మృతి నొందినవారి నిమిత్తమై చుట్టములు విడుచు కన్నీరు పరలోకమునం దా ప్రేతలను దహించునని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. కాబట్టి నీవింక నేడ్చుటమాని యామెకు నివాపజలము నొసంగుచుండుము. దేహధారులకు మరణమే ప్రకృతియనియు జీవితము వికృతియనియు బుధులు చెప్పుచున్నారు. కావున క్షణమాత్రమూపిరివిడుచుచు బ్రతికియున్నను నదియె లాభమని మనము తెలిసికొనవలయును. ప్రియబంధునాశనము హృదయశల్యమని మూఢుఁడు భావించును. విజ్ఞానవంతుఁడు కుశలద్వారము తెఱువఁబడినదని సంతసించును. దేహాత్మలందు సంయోగవియోగంబులు జరుగుచుండియు

నయఁడు బాహ్యమై విషయసంబంధమైన విరహమును గూర్చి తాపమొందఁ దగునా? నీవు జితేంద్రియుఁడవై యుండియు సామాన్యులటుల విచారింపఁ జెల్లునా? వృక్షములవలెనే పర్వతములుగూడ గాలికి గదలినపక్షమునఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది" అజుఁడు మహాత్ముఁడైన వసిష్ఠుఁడు పంపిన యుపదేశంబుల నాలకించి సగౌరవముగ మునిశిష్యుని బంపెను. కాని గాఢదుఃఖపరవశుఁడైన అతని మనంబున నాయుపదేశంబులు నిలువక మరల గురువుకడకే పోయినటుల కనబడెను. తన కుమారుఁడగు దశరథుఁడు బాలుడగుటచేత నతఁడు యుక్తవయసును ప్రాప్తించువఱకు ననఁగా ఎనిమిదిసంవత్సరములవఱకు నారాజు ప్రియురాలియొక్క ప్రతికృతులను దర్శించుటవలనను స్వప్నములయందామెతో గలుగుక్షణమాత్రసంయోగసుఖములనను నెట్టులో కాలము బుచ్చెను. చిన్నరావిమొక్క గొప్పసౌధమును భేదించునటుల శోకమను శల్యమారాజు హృదయమును బ్రద్దలుచేసెను. ప్రాణాపాయకరమై వైద్యుల కసాధ్యమైన యాశల్యము త్వరగా ప్రియురాలిని గలిసికొనుట కుపకరించునని యాతఁడు సంతసించెను. సకలశాస్త్రశిక్షితుఁడై కవచధారియై నెగడుచున్న కుమారుని దశరథుని రాజ్యమునందు బ్రతిష్ఠించి రోగభూయిష్ఠమగుటచేత నిలువ గూడని తనదేహమును విడువఁ దలంచి యజుఁడు ప్రాయోపవేశము జేసెను.

దశరథమహారాజు.

జనకునిపక్షమున నుత్తరకోశలదేశంబున కధిపతి యయి ఇనవంశసంభవులలోను మహీపతులలోను నగ్రగణ్యుఁడును జితేంద్రియుఁడును మహారథుఁడును నగు దశరథుఁడు పాలించెను. క్రౌంచభేదితేజస్వి యయిన యాదశరథుఁడు రాష్ట్రమును రాజధానిని నిజకులోచితముగను శాస్త్రయుక్తముగను బరిపాలించెను. కృషి సరిగా జేసినవారి కదునుకు సరిగవర్షమిచ్చి రక్షించు మహేంద్రుని తమతమ కావ్యముల వి[illegible]క్తముగ నెఱవేర్పు వారిశ్రమను బాపుదశరథుని, పూర్తిగా నీకాలమున విద్వాంసులు ప్రశంసించుచు వచ్చిరి. అమరసమానుఁడయిన యాజనానందనుడు మహీమండలి పాలించుచుండ భూమి పుష్కలముగఁ బండెను. వ్యాధు లాదేశమున మనుగుపట్టు లేకపోయెను. ఇంక శత్రురాజులు తేఱి చూడ నయినఁ జాలరని వేరె చెప్పనేల? దశదిశలు గెలిచి రఘువు పాలించుచున్నపుడు ధరణి యెంతో విలసిల్లెను. అతని వెనుక నజుఁడేలినప్పుడును వసుధ యావిధంబుననె శోభిల్లె. వారిద్దఱితో సమానుఁ

డయిన దశరథుఁడు శాసించునప్పుడు ధరణి యీవిధంబున నుండక వేరుగతి నుండునా? భానుసమానతేజుఁ డయిన యామహారాజు సమత్వమున యముని వసువృష్టివిసర్జనమున కుబేరుని దుర్జనదండనంబున వరుణుని బోలియుండెను. మహైశ్వర్యమనుభవించుచున్నను దశరథమహారాజు వేఁటయందుఁ దమకము జూపఁడు. జూదమాడఁడు. సురసేవింపఁడు. నూత్నయౌవనులగు ప్రియురాండ్ర తగులమున నులుకఁడు. ఆ దశరథుఁ డాగ్రహ మెట్టిదో యెఱుఁగఁడు. పగతురకైన పరుషములఁ బలుకఁడు. హాస్యమునకైన నబద్ధమాడఁడు నిర్జరేంద్రకల్పుఁడైన నీచమయిన కృపణవృత్తిఁ జూపఁడు. ఆమహీశునిచేత సకలనృపాలురెల్ల సదాస్వస్థమయము లొందుచుండిరి. ఆశ్రితుల యెడల నతనియనసు ప్రసన్నము. అలుకబుట్టించిన వారియెడ నినుపకునుక. పేరు దశరథుండయ్యును నొక్కరథము మీఁదఁ గూర్చుండి యొక్కవిల్లెక్కువెట్టి యాతఁడు మహీమండల మంతయు జయించెను. గజతురగస్యందనాదికమయిన చతురంగబలము కేవలము తన విజయములను ఘోషించుటకుమాత్రమే యుపకరించెను. ఏకరథముచేత మహీమండలమెల్ల గెలిచిన యాధనుర్ధరునకు సముద్రమే జయభేరి యయ్యెను. నిర్జరేంద్రుఁడు నూరంచులు గలకులిశాయుధముచేత మహీధరపక్షంబులఁ జెండాడె. దశరథుఁ డొక్కవింటినుండి బయలుదేఱు బాణపరంపరచేత మహీధరపక్షంబులఁ జెండాడె. అమరు లమరేంద్రుని పాదంబులకు నమస్కరించినకరణి రాజులనేకులు తమ కిరీటమాణిక్యకాంతి నఖరాగంబునకు వన్నె పెట్టునట్లు దశరథునకు నమస్కరించిరి. భగ్నులు పరాజయము నొంది దేశాంతరములకరుగ శత్రురాజపత్నులు మంత్రులను సాయమిచ్చి కుమాళ్ళను దశరథుని యొద్దకంపి ప్రార్థింపఁజేయ నతఁడు దయాళువై దండయాత్రమాని సముద్రతీరమునవిడిచి రాజధానికిఁ జనియెను. అనంతరము దశరథుఁడు దీక్షితుఁడై కిరీటము విసర్జించి యనేక క్రతువుల జేసి తమసాసరయూనదీతీరములం దనేక యూపస్తంభములనిలిపెను. కృష్ణాజినంబును దండమును మృగశృంగమ్మును దర్భమేఖలయును మౌనము ధరించి యాగదీక్షాపరతంత్రుఁడై యున్న యామహారాజు దేహమున నీశ్వరుఁ డధివసించెను. అవభృథస్నానముచేత పరిశుద్ధుఁడై జితేంద్రియుఁడై మహేంద్రసభలోఁ గూర్చుండ నర్హుఁడైన యాదశరథుఁడు మేఘవాహనుఁడై వర్షదానము సేయునింద్రున కొక్కనికిమాత్రము శిరము వంచి నమస్కరించెను. ఆత్మభువుఁడును కకుత్స్థకులోద్భవుండును నైనయాపురుషరత్నమును విడిచి మహాపతివ్రతయైన లక్ష్మీదేవి యన్యనృపాలురజేర నొల్లదయ్యెను. మహారథుఁడగు దశరథుఁడు రణముఖమ్మునందు దేవేంద్రునకు సహాయుఁడై నిలిచి బాణప్రయోగములచేత దేవతాస్త్రీలభయము బాపి. జగజ్జేగీ

యమాన ప్రతాపము నెఱసెను. ఏకరథుఁడై ధనుర్ధరుఁడై యామహాబలుఁడు బాణములు యందనుండి పోవునప్పుడు భాస్కరున కభిముఖముగఁ బడగొట్టఁబడిన చేసిన నసురాళి రాక్షసుల రక్తధారల నణఁగఁజేసెను. పతిదేవతలైనయుని భావించునట్టినగు కోసలకేక యరాజపుత్రికలు మువ్వురు, సముద్రుని వరించిన నదులవలె మహారాజగు దశరథుని వరించిరి. ముగ్గురు భార్యలతో వెలయుచున్న యా మహారాజు ముగ్గురు శక్తుల తోనున్న యింద్రుఁడు భూమి నేలుటకు వచ్చెనో యన్నట్లుండెను. ఇట్టి దశరథమహారా డును నింద్రియమనములకు సంతోషము నిడునట్టి వసంతకాలము [illegible] గొలుచుట కోయన వసంతుఁడు క్రొత్త పువ్వులుఁదాల్చి వచ్చెను. మంచుచేత కప్పఁబడిన నవపల్లవ చివుళ్ళుగమిగల మలయపర్వతమును విడిచి సూర్యుఁడు సౌమ్యకాలమునందుఁ జక్ర వాకములు పొందు వియోగమును జూచి జాలిపడెనో యన్నట్లు రాజులు గన్నుఁగొను యాకసంబున జాలసేపు మసలఁదలఁచి దక్షిణదిక్కునుండు కుబేరదిశ కశ్వముల మర ల్చిసారథిం బురికొల్పి మంచును హరించి ప్రభాతములను నిర్మలములుచేసి మలయ శైలము విడిచెను. వృక్షములయందు ముందు పుష్పపూచెను. పల్లవము జనియించ రించెను. అవ్వల కోకిలకూజితములును షట్పదఝంకారములును బయలువెడలెను. ఇట్లు యథాక్రమముగ వనవృక్షములన్నియు శోభిల్లుచున్న పదపమునకు వానిశోభించెను. ప్రణయకలహములచేత వియోగమొంది మదనబాణహతులై వికలచిత్తులైన ప్రి యురాండ్రకు శ్రావ్యనాదములతోఁ గూయు కోయిల యాప్తసఖులైయు ప్రియసమాగ కారియై యుపకారముచేసెను. పండువెన్నెలలును సుఖప్రదములైన మలయమారు తములును పూచినచెట్లును మదించిన కోయిలలును గలవసంతకాల మప్పుడెల్లరకు భోగయోగ్యమై యుండును గదా. మలయమారుతముచేత మొగ్గలతో గలిసిన చి గుళ్ళుగల లేమావితీగ మిగుల గంపించి యభినయము నేర్చుకొను చున్నదో యనున ట్లుండెను. రాగము జయించిన యోగులకు సయితము కామవికారము గలిగించెను. ధర్మో త్తరముగ బరిపాలనము సేయురాజు సిరి ననుభవించుటకు కర్తలు చేరునట్లు సరోవర ములయందు మధుసంపదలఁ బొదలు తమ్మిపూవులపై నీటిపులుగులు తుమ్మెదలు మూగెను. వసంతుని నవ్వువలె వెలయుచుండు పొగడపువ్వులమీద భృంగములు కడునాసక్తితో వ్రాలెను. అశోకవృక్షములపై నవపుష్పముల యందమె గాక ప్రి యులను మోహింపజేయుటకై ప్రియురాండ్రు కర్ణముల యందాభరణములుగ ధరించిన చివుళ్ళుసయితము వికారము గలిగించెను. వసంతుఁడు వనలక్ష్మి దేహము నందు రచియించిన మకరికాదిపత్రములఁ బోలు గోరంటపువ్వులు తేనియలతో నిండియున్నకతమున దానినిమిత్తమై తుమ్మెదలు ఝంకారము జేయఁజొచ్చెను. అతి

దీర్ఘములుగ నున్నపక్షమున విరహదుఃఖమునందు కాంతలు బ్రతుకలేరని జాలి దల
చెనో యనునట్లు వసంతకాలపురాత్రులు కుఱుచలయ్యెను. కమ్మకమ్మని తావులతో
డను క్రొన్ననలతోడను వెలయువనములయందు ముగ్ధాంగనలు మునుముందు పలుకు
మితవాక్యములఁబోలు కోయిలకూజితములు విరళములై వినంబడెను. తుమ్మెదలరొదలు
ప్రౌఢగానవైఖరిగ బుష్పకాంతి దంతరుచిగ నుద్యానలతలు చల్లగాలికిఁ గదలు చిగు
రుటాకు లనెడి హస్తములచేత నభినయమును చేయుచున్నవో యన్నటులుండె. తిలక
భూరుహాగ్రమునెడు మేడపై నెక్కి కమ్మనిపూవుదేనెతావులు వెసల నలమికొన
నేనవేలు తుమ్మెదలు ప్రియురాండ్రనుగూడి మనసు కరిగించునటుల గానముచేసెను.
చక్కని తమ్మిపువ్వులతోడను మదకలనాదములు సేయు జలవిహంగముల గాలుతో
డను విరాజిల్లు బొడ్డనబావులు నవ్వుమొగములతోడను మొఱయుచుండు గంటల
యొడ్డాణములతోడను వెలయువెలందుల తెఱంగున నుండెను. ప్రణయకలహోద
యంబున వియోగమునొంది పువ్వులవిల్తునిబాణావళిచే మిక్కిలి గాసినొందిన యంగ
నలకు మిక్కిలి పూచిన సహకారము మదించిన తుమ్మెదల బరువున వంగి మునుపున్న
రవంత ధైర్యమును బోఁగొట్టెను. ఆవసంతుఁడు ఖండించి కొంతభాగము హరించుటం
జేసి నిశాకాంత చంద్రోదయమున వెలవెలఁబోవుచుఁ బతిని బాసిన పడఁతుక చంద
మున నానాటికి కృశియించెను. చంద్రుఁడు మంచు లేక నిర్మలములైన సురతశ్ర
మము హరింపఁ జాలు చల్లని కిరణములచేత మన్మథుని విజృంభణమునకుఁ దోడ్పఁ
డెను. మండుచున్న యగ్నివలె నొప్పి వనలక్ష్మికి జాళువాపసిడినగయై మెత్తని రేకులు
గలిగి యొప్పుసంపెంగ పువ్వును ప్రియులు కురులలో నిడ సతులానందమున ధరించిరి.
కాటుకకణములవలె మనోజ్ఞములై యొప్పుతుమ్మెదలు పుష్పరాజిపై వ్రాల తిలక
వృక్షములతో గూడిన వని తిలకము ధరించినయంగనవలె నుండెను. తమ్మి పుష్పాళ్ళను
ధరించిన మలయమారుతముచేతఁ గదలుచు గండుఁగోయిలలతో నొప్పారుచుఁ బువ్వుల
బరువున వంగిన యశోకవృక్షశాఖ విరహిణీస్త్రీలచిత్తముల నుత్తలపాటునందఁజేసెను.
ఆవసంతకాలమున నెఱ్ఱని చాయల నొప్పు నాకసములును కర్ణములయం దాభరణము
లుగ నిడుకొన్న యవాంకురములును మదనసైన్యములఁదగినపికరవంబులును వలపు
కత్తెల రాగరసమునందు విటకాంద్రను ముంచెను. ధనుర్ధరుఁడై వెడలిన తుంటవిలు
కాని ధ్వజపటమె ఋతులక్ష్మికి శోభాయమాన మగు ముఖమార్జనమో యనునట్లు
గాలి యుద్యానవనములయందు బుప్పొళ్లు రేగెను. వానివెంటఁ దుమ్మెదబారులు
బయలుదేరెను. ఆయామనియందు పడఁతులు వసంతోత్సవ సమయములఁ బాగుగ
నుయ్యాలల నూఁగఁ గల్గియు బాహులతలు భర్తలఁ గౌఁగిలించుకొనుటకై నుబలా

టము పడుచు జడత్వము వహించి త్రాళ్ళు సరిగఁ బట్టికొనఁజాలకపోవుటచే మనోరథ సిద్ధి గాంచలేకపోయిరి. "కోపము చాలింపుఁడు; వైరములు విడిచి ప్రసన్నులు కండు, ప్రాయము గడచెనా మరల రాదు, కావున సమస్త సుఖముల ననుభవింపుఁడీ" యను నట్టి మన్మథమతము కోయిలలు మొదలగునవి చాటి వినిపించెనో యనునట్లు జవ్వనులు సమయోచిత కేళీవిలాసముల సలిపిరి. మనువినోది యగు విష్ణుని మన్మథుని వసంతుని బోలునట్టి దశరథమహారాజు హాయిగా మన్మథోత్సవమనుభవించి పిమ్మట వేఁట కరుగఁదలఁచెను. వేఁట కదులుచున్న లక్ష్యముల నేయుటయందు నేర్పుగడఁజేయు ననియు, మృగముల యొక్క వెఱపు మున్నగు లక్షణములఁ దెలియఁజేయు ననియు, శరీరమున క్రొవ్వు మొదలగు వాని నొడగూర్చు ననియు మంత్రు లొప్పఁగాని సంప న్నా రాజు వేఁట కరిగెను. మృగయాక్రీడ కనువైన వేషము ధరించి విల్లు మొడఁ దగిలించుకొని యారాజశేఖరుఁడు గుఱ్ఱపు డెక్కల తాకుడువలన లేచిన ధూళిపరా గంబు కలవడ మెల్ల భూమ్యాకాశమధ్యంబును వ్యాపింప శిరమునందు నెమలి కొప్పెల్ల కవచము మోదుగాకులచాల నొప్ప తురగసల్పనంబులచేత కుండలంబులు సిడల నా ప్రభువు వనవిహారము జేసెను. నన్నని తీఁగలయందు నెమ్మనుల నిమిడ్చి కుసుమ్మములు యందు తమ చూడ్కుల నిలిపి వనదేవతలు కమలాయతాక్షుఁడైన యానృపవరేణ్యుఁ గనుగొనిరి. వలలు వేఁటకుక్కలు మొదలగు పరివారము గొని కార్చిచ్చులు మ్రుచ్చు లునుండు తావులకు తొలంగి గుఱ్ఱముల ననుసరించి సింహశార్దూలగవయాదిమృగము లున్నయడవికి జనియెను. బంగారుకాంతుల నీను మెఱుపుతీఁగె యను నారి గల యింద్రధనస్సును శ్రావణమాసము ధరించునటులు దశరథమహారాజు ధగధగలాడు కనకకార్ముకము ధరించి యెక్కు పెట్టెను. వేఁటకరిగిన యాతనికి ముందుగా లేళ్ళ మంద లగుపడెను. మందకు ముందుగా నల్లనిమగలేఁడి నడచుచుండెను. పొదుగు లలో మూతులు పెట్టి పాలు త్రాగుచుఁ బిల్లలు తల్లులఁ గదలనీయకపోయెను. తల్లిలేళ్లు ముందున్న దర్భలుకొరికి నోటనిడుకొనుచుఁ బిల్లలకుఁ బా లియ్యసాగెను. రాజు వేగముగల గుఱ్ఱము నెక్కి తూణీరవమునుండి బాణము దీసి చేతఁ బట్టి యాలేళ్ళమందయెదుట నిలువ నాజింకసిండు బెదరి చెదరి గాలి కెగిరిపోయిన నల్లకలువరేకులవలె తమ చూడ్కుల నానాముఖములఁ బఱపెను. అతఁ డాక ర్ణాంతము నారి లాగి వింట న మ్మెక్కుపెట్టి మగలేఁడిని జంపఁ దమకింప నాఁడు లేఁడి ప్రేమాతిశయమునఁ బతికి రాజునకు నడుమ నిలిచెను. మహారసికుఁ డగుట చేత రాజాదంపతుల ప్రేమ తెలిసికొని విల్లెక్కు పెట్టియుఁ గృష్ణమృగమును జంపక విడిచెను. తక్కిన జింకలం జంపఁ దలఁచినప్పుఁడు సంయితము జడిసినవాని

చూపులు తన ప్రియురాండ్ర చూపులం దలపించుచున్నకతమున లేనిచేయిపట్టు సడ
లుచు వచ్చెను. అడవిపందులు బురదగుంటలు విడిచి నోటిగడ్డి నేలరాలఁ బఱగొత్తు
కొనిపోవ రాజు వానిని వెదకుచు బురదయడుగుల జాడలుగల మార్గము ననుసరించి
పోయెను. రాజు గుఱ్ఱముమీఁదఁ గూర్చుండి సగముశరీరము ముందుకు వంగి యడవి
పందుల నేయుచుండ నవి చెట్లకుఁ జేరబడియుండి యచ్చోటినుండి సటలు విచ్చి రాజు
పై కుఱుక దమకించుచుండెను. అంతలో రాజు తీవ్రబాణముల నేసి వానిశరీరములు
చెట్లు కంటుకొని పోవునట్లుచేసెను. అడవిదున్న యొకటి పొగరుకొని యతనిపై బడ
వచ్చుటయు నతఁడొకవాఁడియమ్ముఁ దీసి నేత్రరంధ్రమునఁ గ్రుచ్చెను. ఆబాణము
గర్భము స్పృశింపకయె కాసరమును జంపి తానును నేలఁ బడెను. ఖడ్గమృగములను
జూచి ముందుగా కొమ్ములను నఱికి పిదపఁ గంఠములు ఖండించెను. దుష్టనిగ్రహ
దీక్షితుఁడైన మహారాజు దుష్టమృగములయున్నతి సహించి యూరకుండునా? సింహ
ములకుఁ బ్రబలతేజము మృగరాజబిరుదము నుండుటచే దశరథమహారాజు వానిని
సహింపక పొదలలో నిద్రించుచున్న సింగములను మేఘగర్జనములఁ బోలుధనుష్టంకా
రములచేత లేపెను. ఏనుగులకు భయంకరశత్రువులగు సింగంబులంగూల్చి మున్నేనుఁ
గుల జంపుటవలన సింగములగోళ్లలో దగుల్కొన్న కుంభస్థల మౌక్తికముల నేలడొల్లఁ
జేసి తనకు యుద్ధమున సాయపడినయేనుఁగులఋణము దీర్చెను. నెమలి తనపింఛము
విప్పి గుఱ్ఱముదగ్గఱ నాడుచున్నను కచబంధము వీడి వ్రేలాడుచున్నకురులు గలప్రియు
రాండ్ర నది తలపించుటచేత రాజు విల్లెత్తి దాని నేయఁజాలకపోయెను. కర్కశ
విహారముచేత ముంగురులయందుఁ గ్రమ్మిన చెమట బొట్లపై వ్రాలివ్రాలి చివురుటా
కులను విప్పి నీటితుంపురులతోఁ గలిసి వచ్చిన చల్లనిగాలి యతని శరీరము స్పృశించి
సుఖ మిచ్చెను. ఇట్లు తక్కినకార్యముల నెల్ల మఱచి రాజ్యభారము మంత్రులపైనిడి
నెఱజాణ యగు పడఁతుకకు లొంగిన తెఱంగున రాజు వేఁటకు లొంగెను. అట్టివేట
లో నొకనాఁడు సేవకుఁ డొకఁడును లేనిచోట జ్యోతిష్మతీలతలు దీపములుగఁ
గొంజిగురుటాకులు పాన్పులుగ దశరథనృపాల శేఖరుఁడు రేయి గడపెను. అడవి
యేనుఁగుల చెవుల చప్పుడులు భేరీనాదములుగ శకుంతసంతతుల మనోహరకూజితములు
వందిమాగధవైతాళికగానములుగ రాజు మేల్కాంచెను. తనయనుచరులకుఁ గనఁబడ
కుండ నతఁడు లేఁడి నొకదానిని దఱుముకొని యది చన్నజాడనుబట్టి గమనాయా
సముచేత గుఱ్ఱమునోటనుండి నురుగు వెడల మునిజనసేవ్యమైనతమసానదీతీరముం
జేరెను. ఆనదిలో నొక్కెడ కడవముంచిన చప్పుడు కాఁగా నది యేనుగు ఘీంకార
మనుకొని యాశబ్దమునుబట్టి యాచాయల నతఁ డొకతీవ్రబాణము నేసెను. రాజుల

కట్టి కార్యము నిషిద్ధమైనను ధర్మమార్గము నతిక్రమించి దశరథుఁ డాపదఁ జారి త్రొక్కెను. ధర్మాత్ములు సయితము రజోగుణ బద్ధులైనపుడు చెడ్డత్రోవలయందడు గిడుదురు కదా! ఆబాణ మతనిచేతినుండి వెడలగానె, హా! తండ్రీ! యనునట్టి యార్తరవము రాజు చెవినిఁబడెను. పడగానే యతఁడు విషణ్ణాంగుఁడై యచ్చోటికిఁ జని పేపపొదచాటున బాణఘాతముచే బాధ పడుచు ఘటము చేతఁబట్టుకొని పడి యున్న మునికుమారుని గనియెను. అమ్మహాకులీనుఁడు గుబ్బున డిగి యమ్మునికుమారుని సమీపించి కుల మేది యని యడిగెను. నేను ద్విజక్షేత్రుఁడ నని యాముని కుమారుఁడుత్తరము చెప్పెను. ఆమునికుమారుని కోరికమీఁద శరముతో నుండఁగానె యతనిని కన్నులు లేనితల్లిదండ్రులకడకుఁ గొనిపోయి పొరపాటుచే తానొనర్చిన యాదుష్కార్యము వారి కెఱిఁగించెను. ఆవార్త విని యావృద్ధదంపతు లెంతయు దుఃఖించి బాణ మూడదీయు మని రాజునుగోరిరి. అతఁడట్లు తీయ ముని కుమారుఁడు మృతినొందెను. వృద్ధముని కన్నీరు చేతబట్టి "నావలెనె ముసలితనమందు నీవును గాఢమైన పుత్రశోకముచేత మృతినొందుదు" వని కాలితాపు తిన్నపాము పగను గ్రక్కినభంగిని 'శాపాక్షరముల విడిచెను. శపించుటయుఁ బ్రమాపరాధుఁడైన రా జిట్లనియె. "అయ్యా! పుత్రముఖారవింద మెట్టిదో యెఱుఁగని నాకు మీశాపము స కుమారులు కలుగుదురుగాక యని యాశీర్వాదము చేసినట్లున్నది. పొలములో నగ్ని కజ్జిలతో మండినను నది పంటకు కారణ మగునుగదా" నేను పుణ్యుఁ డను. నిష్కారణుఁడను. మీయాజ్ఞ యేమి యని రాజడుగ నాతనయునిగడకే నేను పోయెదను. మాకగ్ని గూర్పు మని యావృద్ధవరాని పలికెను. వారాని యానతి సేయుమని సేవకులం బనిచి తనచేసినయకార్యంబును, తన కందువలన గలిగినమహా పాతకమును శాపంబును దలంచుకొని దుఃఖించుచు బడబాగ్నితోఁ గూడినసముద్ర మువలె మఱుఁగుచు రాజు రాజధానికి జనియెను.

మహేంద్రతుల్యుఁడైనయాదశరథమహారాజు సకలసంపదలుగలిగి యీవిధ ముగ మహీపాలనము సేయుచుండ నతని కప్పటికి నదివేలేండ్లు గడచెను. కాని శోకాంధకారనివారణంబును పితృదేవతాఋణవిమోచన కారణంబును సకలసౌఖ్య సంధానకరంబును నగుసంతాన మతఁడు పడయఁడయ్యె.

అంతట సంతానకాముఁడైనదశరథనృపాలునకు సంతతి గలుగుటకొఱకై నిగ్రహేంద్రియు లగుఋష్యశృంగాదిమహామునులు యాజ్ఞికులై యాతనిచేత యాగము చేయించిరి. మండువేసవియందలి చండాతపము సహింపలేక బాటసారి చల్లని నీడ నిచ్చుచెట్టునాశ్రయించినట్లు 'దేవతలు రావణాసురునిబాధ కోర్వక హరిని శరణా

జొచ్చిరి. క్షీరసాగరమునకు నాఁగరిగిన యాక్షణమందె యాదిపురుషుఁడైన నారాయ
ణుఁడు మేలుకాంచెను. వెంటనే దర్శనమగుట భావికార్యసిద్ధిసూచకముగ దాఁచి
ఆదిశేషునిమీఁద గూర్చుండి యతనిపడగలయందలి మణికాంతులచేత తనదృష్టి
మెఱయుచుండ ప్రసన్నుఁడై యున్న నారాయణుని నిర్జరగణంబు దర్శించెను.
పద్మాసనాసీనయై దువ్వలువచాటున మెఱయు మొలనూలు గలిగి లక్ష్మీదేవికూర్చుండ
నా మెత్తొడలపై పాదములు చాచి యమ్మహావిష్ణువు పవ్వళించెను. ఉత్ఫుల్లపుండరీక
నేత్రములవాఁడును బాలసూర్యప్రభను బోలుమవ్వలువ దాల్చినవాఁడును శరత్కాల
దినమువలె రమణీయదర్శనుఁడైనవాఁడును లక్ష్మికి విలాసదర్పణమయి జలధిసాద
నమయి శ్రీవత్సముమీఁదఁ దనకాంతులు వ్యాపింపఁజేయు కౌస్తుభమాణిక్యమును
ధరించినవాఁడును, దివ్యాభరణభూషితములై శాఖలను బోలినబాహువులతోడ
సముద్రమధ్యంబున జన్మించిన రెండవపారిజాతమువలె నున్నవాఁడును, దానవస్త్రీల
కపోలములయందలి మకరికాదిపత్రాదుల సౌందర్యమును హరించి జీవవంతములై
మెఱయు నందకసుదర్శనాద్యాయుధములచేత భూషింపఁబడుచున్న భుజములు
గలవాఁడును, వజ్రాయుధవ్రణచిహ్నము గలిగి పాములతో బగవిడిచి వినీతుఁడై
చేతులు జోడించుకొని ప్రక్కను నిలిచిన గరుత్మంతునిపైఁ గటాక్షవీక్షణములఁ బ్రస
రించువాఁడును, సౌఖ్యశాయనికులై పార్శ్వముల నిలిచి యున్న భృగువు మొదలగు
మహర్షులను యోగనిద్రాంతనిర్మలములై పావనములైననిరీక్షణముల ననుగ్రహించు
చున్నవాఁడును నగు జగద్వల్లభునకు నారాయణునకు వంద్యునకు దైత్యభంజనునకు
నవాఙ్మానసగోచరునకు నమస్కరించి వేల్పులిట్లు పొగడిరి. మొట్టమొదట విశ్వము
సృజియించి పిమ్మట విశ్వము పోషించి యనంతరము విశ్వము నాశనము జేయుచు
ముత్తెఱంగులనుండును మహాత్మునకు నీకు నమస్కారము. ఆకసమునుండి పడినజలము
మొదట నొక్కరూపము గలిగియుండియు దేశదేశంబులఁ బ్రవహించినపిదప రుచిమారు
నట్టులు నీవు సహజముగ నిర్వికారుఁడవయ్యు త్రిగుణభేదముచేత నీవు మారు
చుందువు. స్ఫటికశిలయు తెల్లనిదయ్యు నానావర్ణములవస్తువులమొదుట బడినప్పుడా యా
రంగులను దాల్చినట్లు నీవొక్కఁడవయ్యు ననేకోపాధుల నాశ్రయించి యనేక
రూపములఁ గనఁబడుచుందువు, నీవు కొలతకు దొరకవు. విశ్వములను కొలవఁగలవు.
నీవు కోర్కెలు లేనివాఁడవయ్యు నెల్లరకోర్కెలఁ దీర్పఁగలవు. నీవజేయుఁడవు.
ఎల్లయెడల నీకు జయమగును. అవ్యక్తుఁడవయ్యు వ్యక్తకారణుఁడవు. హృదయస్థుఁడ
వైనను దూరస్థుఁడవనియును గోరికలు లేనిమహాతపస్వి యనియును పరమదయాళుఁడఁ
వనియును, పాపరహితుఁడవనియును, ముసలితనము లేనిపురాణపురుషుఁడ వనియును

నిన్ను ప్రాజ్ఞులు నుతింతురు. నీవు సర్వజ్ఞుడవు. నిన్నెవరెఱుంగరు. సమస్తమునకు నీవె కారణము. నీకును నీవె కారణము. నీకొక ప్రభువు లేఁడు. నీవందఱకు ప్రభుండవు. నీవొక్కరుఁడవె కాని యనేకరూపుల నుందువు. సప్తసాగరంబులు నిన్ను సంస్తుతించు. సప్తసాగరజలంబు నీకు శయనంబు. సప్తజిహ్వుఁడు నీకు ముఖము. నీవు సప్తలోకాశ్రయుఁడవు. చతుర్వర్గఫలమయిన జ్ఞానము, చతుర్యుగములయందు వ్యాపించిన కాలము, చతుర్వర్ణసమేతమయిన లోకము చతుర్ముఖుఁడవైన నీవలననె కలుగుచున్నవి. హృదయస్థితుండవైన నిన్ను యోగులు ముక్తినిమిత్తముగ చిరకాలాభ్యాసమున నిగ్రహింపఁబడిన మనస్సుచేత ధ్యానించుచుందురు. నీవజుఁడవయ్యు జన్మము నొందుచుందువు. కోర్కెలు లేనివాఁడవయ్యు శత్రువులం జంపుచుందువు. నిద్రించుచుండియు జాగరూకుఁడవగుదువు. ఇట్టి నీ విచిత్రప్రభావముల నెవ్వఁ డెఱుంగును? శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుటకును దుస్తరమగు తపము జేయుటకును, ప్రజల రక్షించుటకును, నుదాసీనభావము దాల్చుటకును నీవె సమర్థుడవు. పురుషార్థసిద్ధి హేతువులైన మార్గములు శాస్త్రములయందు భిన్నభిన్నములుగఁ జెప్పఁబడియుండియు నెట్టకేలకు నీయందైక్యమగును. గంగాప్రవాహములు భిన్నభిన్నములుగఁ బ్రవహించుచున్నను గొట్టకొనకు సముద్రమున జేరునుగదా! సమస్తకర్మలు నీకర్పించి చిత్తమును నీయందాయత్తము జేసి వీతరాగులై యుండు యోగులముక్తికి నీవే గతివి. పృథివి మొదలగు పంచభూతములయందు నీమహిమ ప్రత్యక్షమయి కనఁబడుచున్నను వాచామగోచరమయియున్నది. అట్టి నీప్రభావమింక ననుమానాది ప్రమాణములను వేదములను నెటుల వర్ణింపగలవు. నీనామము స్మరించినంత మాత్రమున నె మనుని నీవు పావనము జేయుచున్నావు. ఇంక నీవర్ణనమే యైనపక్షమున నెట్టిఫలము చేకూరునో దీనిం బట్టి యూహించుకొనవచ్చును. జలధియందలి రత్నరాశిని భానుమండలమందలి కిరణజాలమును లెక్కించుట కెట్లు తరము గాదో యట్లే నీప్రభావమును వాఙ్మనసగోచరంబు. నీవు పొందనిదియుఁ బొందఁదగినదియు విశ్వమున నేదియు లేదు. నీవు లోకమునఁ బుట్టి జన్మకర్మలకు లోనగుట లోకము ననుగ్రహించుటకే సుమా. దేవా! తావకప్రభావవిశేషంబును కొంతవఱకు నుతించి యూరకుండుట మాయాసముచేతను నజ్ఞానముచేతనుగాని నీగుణములను సంపూర్ణముగ గొనియాడ గలుగుటచే గాదు. ఈవిధంబునఁ బరమేశ్వరుఁ గొనియాడి దేవతలతనిని బ్రసన్నునిఁ జేసికొనిరి. కాని యావాక్యములు పరమేష్ఠియొక్క నైజగుణములె కాని స్తుతులు కావు.

అంతట నారాయణుఁడు కుశలప్రశ్న మడిగి సురల నాదరింప వారు రాక్షససముద్రము ప్రళయమందక పొంగి పొరలి జగంబును ముంచుచున్నవార్త

లాలించి కీర్తించిరి. అది విని కరుణాసాగరుఁ డగు నాహరి సముద్రతీరశైల
గుహాంతరము నుండి బయలువెడలు ప్రతిధ్వని ననుసరించుచు సముద్రఘోషముఁ దిర
స్కరించు గంభీరమైన స్వరముతో నిట్లనియె. ఆపురాణ కవీంద్రుని యం
దుండి తగినసర్గస్థానముల బొంది యుచితసంస్కారముల బొంది వెడలిన
కతమున భాగవత కృతార్థరాలైన దని తోఁచెను. దంతకాంతి యనుచంద్రికతోడ
వెలయు చున్నయా వాక్ప్రవాహము నారాయణుని చరణంబులం బ్రవహించినగంగ
యూర్ధ్వముఖముగఁ బ్రవహించు చున్నదో యన్నటుల వెలసెను. "ఓయమరులారా
నరుని యందుఁ బుట్టినసత్వతమోగుణములను దమోగుణమడంచినటుల మీ పరిభావముల
నెల్ల రాక్షసులడంచిరని నేనెఱుంగుదును. తెలియక చేసినపాపంబువలన సజ్జనుని
మనంబు తప్తమౌ కరణి రాక్షసులచేత జగత్త్రయంబు తప్త మగుచున్నదని నే
నెఱుంగుదును. నేనును మహేంద్రుండును నేక కార్యపరుల మై యుండ వజ్రి
నన్ను వేరే యీ కార్యమున వేఁడవలయునా. అగ్ని ప్రార్థింపకయె వాయువు
సాయపడఁడా? ఆదనుజనాథుఁడు మున్ను తనతలలు తొమ్మిదింటి నగ్నికి సమ
ర్పించి పదియవతల నా చక్రాయుధంబున కెర జేయుటకె దాచి యున్నాఁడు.
తొల్లి బ్రహ్మదేవుఁ డిచ్చిన వరంబులం బట్టి యాదుర్గాత్మునియహంకృత్య మింతవఱకు
మంచిగంధపుచెట్టు సర్పవృద్ధిని సహించినటుల సహించితిని. ధాత యతనితపంబునకు
సంతుష్టుడై వరములు వేఁడు మన నద్దనుజుఁడు 'మనుష్యులను నేను లెక్క
సేయను. దేవతలు చేతఁగూడ నాకు చావు లేకుండ వర మీయవలసిన" దని కోరెను.
నేను దశరథరాజనందనుడనై పుట్టి యుద్ధరంగమున కాతనితలలు తామరపువ్వుల
నర్పించినవిధమున బలిగా నర్పించెద. అచిరకాలంబున నె మీరు యాగములయందు
విధివిధానముగ వేల్వబడునట్టియు మా యద్దైత్యులు స్పృశింపనట్టియు హవిర్భాగముల
నెప్పటియట్లు భుజింప గలరు. ఈవరకు మీరు విమానముల నెక్కి నిర్భయ
ముగఁ దిరుగలేక మేఘములమాటున నొదిగి యొదిగి తిరుగుచున్నారు; ఇఁక
మీఁద రావణుని విమానమగు పుష్పకమును జూచి చిత్తక్షోభము బొందనక్కఱలేదు."

రావణాగ్రహముచేత వాఁడిపోయి నయమరసైన్యము మీఁద వాక్యామృతమీవిధ
ముగాఁ గురిసి కృష్ణమేఘము మంతర్ధాన మొందెను. దేవకార్యము నిర్వర్తింపనుద్యుక్తుఁ
డైనయావిష్ణుదేవుని మహేంద్రాదిదేవతలు, వృక్షములు పువ్వులచేత వాయువు ననుస
రించినటుల దమతమయంశములచేత ననుసరించిరి. అంతటదశరథమహారాజు పుత్రకామే
ష్టి చేయఁగా యాగముయొక్కయంతమందు ఋత్విజు లాశ్చర్యము నొంద నగ్నియం
దు దివ్యపురుషుఁ డొక్కఁడుద్భవించెను. ఆపురుషునిచేతిలో నొకకనకపాత్రి ముంద

ను. ఆపాత్రిలో దివ్యపాయస ముండెను. ఆదినారాయణుఁడు పాయసరూపమున నా పాత్రిలోఁ బ్రవేశించి యుండుటంజేసి యాపాత్ర మిక్కిలి బరువైనందున నాదివ్యపురుషుఁడతికష్టముతో దానిని మోసెను. ప్రాజాపత్యపురుషుఁడు తెచ్చిన యాపాయసమును దేవవల్లభుఁడు క్షీరసాగరసారమయిన యమృతమును గ్రహించినట్టుల దశరథుఁడు సంతోషమున గ్రహించెను. జగత్త్రయైకవిభుఁడైన నారాయణుం డారాజునకు సొంతపు గొడుకయి పుట్టఁదలచినందున నతనిసంతతిభాగ్యంబున తేజము సర్వజనములు కొనియాడిరి. సూర్యుఁడు లేఁతయెండను భూమ్యాకాశంబులయందుఁ బంచియిచ్చినట్లు పాయస రూపము దాల్చిన యావిష్ణుతేజమును రాజు భార్యల కిద్దఱకు సమముగాఁ బంచెను. ఆరాజునకు బట్టపుదేవియైన కౌసల్యయందు మిక్కిలి గౌరవము. కైకయను రాజపుత్రికయందు మిక్కిలి ప్రేమ. అందుచేత వారి కిరువురకును బాయసము సరిసగము నిచ్చి వారిభాగములలోనుండి సుమిత్రకుఁ గొంతపాయస మిమ్మని రాజు వారి ననుమతిం గోరెను. పరేంగితజ్ఞానము గలభర్తయొక్క యిచ్ఛాప్రకారము మాదేవు లిరువురు నిర్విచారముగఁ దమతమభాగములలో సగముదీసి సుమిత్రకిచ్చిరి. మదపుటేనుఁగుయొక్క గండస్థలద్వయమునుండి స్రవించు మదమును తుమ్మెద సమముగా భుజించినట్లు తనయందలి గాఢానురాగముచేత బాయసము పంచియిచ్చిన యిద్దఱు సవతులయందు సుమిత్ర సమానప్రేమ గలిగియుండెను. అమృతమయములైన సూర్యకిరణములు జలమయమయిన గర్భమును ధరించినట్లు దశరథుని మహిషులు ప్రజలమేలుకొఱకు దేవాంశసంభవమయినగర్భమును ధరించిరి. రాణులు లోకక్షేమముగ గర్భములు దాల్చి తెల్లబారినమేనులు గల్గి లోనపంటగల్గియుండు సస్యసంపదలవలె విరాజిల్లిరి. శంఖచక్రగదాఖడ్గప్రముఖములయిన యాయుధములు చేతఁబట్టికొని వామనులు తమ్ము సంరక్షించునట్లు దేవులు మువ్వురుఁ దరుచుగా స్వప్నములు గాంచఁజొచ్చిరి. తనబంగారుఱెక్కలకాంతి నింగి నెల్లెడ నలముకొనఁ దనమహావేగమునకు గదలి మేఘములు వెంట రాఁగ గరుత్మంతుఁడు తమ్మమ్ముగ్గుర వీపుమీఁద నెక్కించుకొని యంతరిక్షమున బాఱుచున్నట్లు వారు కలలు గాంచిరి. వల్లభుఁడైన నారాయణుఁడు తన కిచ్చిన కౌస్తుభమణి వక్షస్థలమున వ్రేలుచుండఁ దామరపువ్వువీవన విసరుచు లక్ష్మి తమ కుపచారము జేసినట్లుఁగూడ వారు కలలు గనిరి. ఆకాశగంగలో స్నానము చేసి వేదపాఠములు సేయుచు సప్తమహర్షులు వచ్చి తమ్ముఁ బూజించునట్లుఁగూడ వారు స్వప్నములు గాంచిరి. ఆస్వప్నవృత్తాంతములను భార్యలు వినిపింప విని మహారాజు మిక్కిలి సంతోషించి జగదేకగురుఁడైన జనార్దనునకుఁ దాను దండ్రియగుటయెఱిఁగి తన్ను ధన్యునిగ నెంచుకొనెను. చంద్రుఁ డొక్కఁడయ్యు నిర్మలములగు జలము

లందు వేర్వేఱు రూపములు దాల్చి యుండునట్లు మహావిష్ణు వొక్కఁడయ్యువారి
గర్భములయందనేక రూపములు దాల్చియుండెను. అంతట దశరథమహారాజుయొక్క
యగ్రమహిషియైన కౌసల్య జ్యోతిర్మయ మయినయోషధిని రాత్రి గాంచినవిధమున
శోక మడంచునట్టికుమారుని గనియెను. మిక్కిలి యభిరామమయిన శరీరముగలుగుట
చేతను జగంబునకుఁ బ్రథమమంగళకారణ మయిన రామనామధేయ మాకుమారునకుఁ
దండ్రి యిడెను. ఆప్రతిమ తేజోరాశియయి రఘువంశప్రదీపమయిన యాకుమారుని
కాంతిసుందర శయ్యాగృహమందలిదీపము లన్నియు మందతేజములై యుండెను.
రాముఁడు జనించి శయ్యపై నుండుటచేత సన్నని యుదరంబు గలదై కౌశల్యా మహా
దేవి సైకతాంభోజబలిచేత నొప్పుశరత్కాలగంగ వలె నుండెను. కైకేయికిఁ బుట్టిన
కుమారుఁడు శీలవంతుఁడై భరతుండను నామము బడసెను. ఐశ్వర్యమును వినయ
ములంకరించునటు లాకుమారుఁడు తల్లినలంకరించెను. సుమిత్ర లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను
కవలబిడ్డలను లెస్సగా నభ్యసింపఁబడినశాస్త్రవిద్య జ్ఞానవినయంబులను గన్నట్లు
గనియెను. భూమిమీఁద నవతరించిన పురుషోత్తముని వెంట స్వర్గమంతయు వచ్చినట్లు
సకలసద్గుణములఁ గాంచి జగతి దోషరహితమయి వెలయుచుండెను. నాల్గుమూర్తు
లతో నారాయణుండు భువి నవతరించుటంజేసి ధూళి లేకుండ గాలి విసరె. దశముఖు
నికి జడిసిన దశదిశలు నిర్భయముగా నూపిరివిడిచినట్లుండెను. అగ్ని పొగలేక వెలుం
గుటచేతను శుద్ధకిరణుఁడై సూర్యుఁడు ప్రకాశించుటచేతను రావణునిచేత బాధింప
బడిన జగంబంతయు శోకమును విడిచి సుఖించునట్లుండెను. ఆసమయంబున రావణుని
కిరీటంబునుండి రత్నములు నేలరాలెను. అవి రాక్షసరాజ్యలక్ష్మి విడిచిన కన్నీటి
బొట్లో యనునట్లుండెను. దశరథమహారాజునకు నందనోదయ మయ్యెనని పుత్రో
త్సవ సూచకముగ మొట్టమొదట మొఱసినవి దేవదుందుభులె. దశరథునకు సంతానము
గలిగినందుకు వానిమందిరమున సంతానవృక్షములు జలజల పువ్వులవాన గురిసి పుత్రో
త్సవము జేయు కార్యములలోనదియె మొదటిదయ్యెను. జాతకర్మమొదలయిన సంస్కార
ములుగలిగి దాదులయొద్దఁ బాలు ద్రావుచు శిశువులు నలువురు జనకునకు మహానం
దజనకులయి వర్ధిల్లిరి. అగ్నికి సహజమయినకాంతి హవ్యయముచేత మరింత వృద్ధియై
నట్లు కుమార చతుష్టయమునకు సహజమయిన వినయము విద్యచే నత్యధిక మయి
విరాజిల్లెను. అన్యోన్యమైత్రి కలిగి వర్ధిల్లినట్టి యాకుమారులు ఋతువులు నందనవన
మునకు వన్నె దెచ్చినట్లు రఘువంశమునకు వన్నె దెచ్చిరి. సౌభ్రాత్రము సమానమయి
నను స్నేహాతిశయమున రామలక్ష్మణు లొకజతగాను భరతశత్రుఘ్ను లొకజత
గాను గూడి మెలఁగుచుండిరి. అగ్నికి వాయువునకును, జంద్రునకును సముద్రున

కను, మైత్రి విడని తెఱంగున నారెండు జంటలకును భేద మొక్కఁడును లేకపోయెను. గ్రీష్మకాలాంతమందుఁ గారుమబ్బులు గార్కొన్న దినములు జనులకు సుఖము గలుఁగ జేయునట్లు వినయతేజస్సంపన్నులయిన కుమారులు ప్రజల కమితానందము గల్గించిరి. చతుర్విధముగా యున్న మానవపాలుని సంతానము ధర్మార్థకామమోక్షము లనియెడు చతుర్విధపురుషార్థము లవతరించినటు లుండెను. నేల నాలుగు చెఱగు లేలుచున్న యామహారాజును నాలుగుసముద్రములు రత్నములచేతఁ బూజించినట్టుల పితృభక్తిసంపన్నులైన నలుగురు కుమారులు గుణములచేత నర్చించిరి. దశరథమహారాజు శత్రువులనెల్ల బరాజయము నొందించి నలుగురు కుమాళ్ళ గలిసి సుఖించుచుండెను.

అంతట విశ్వామిత్రుఁ డొక్కనాఁడు దశరథునికడకుఁ బోయి యజ్ఞసంరక్ష ణార్థము కాకపక్షధరుఁ డైన రాముని బంపవలసిన దని యాచించెను. స[illegible] వంతులవిషయమున వయస్సు చూడరుగదా. నిరంతరసజ్జనసేవ చేయు నా రాజు ముని నిమిత్తము లక్ష్మణసమేతముగ రాముని బంపెను. రఘువంశపురాజులు యాచించెడు వారికిఁ బ్రాణముల నైనను దాఁచక యిత్తురుగదా! రామలక్ష్మణుల నిర్గమనము కొఱకు పురవీధు లన్నియు నలంకరింపవలసినదని మహారాజు శాసించెను. పురజను లలంకార మారంభింపక ముందే మేఘములు వాయుసహాయముం గాంచి పుష్పవర్ష ములు గురిసి రాజాజ్ఞ నెల్లించెను. ధనువులు ధరించి యాకుమారు లిద్దఱు తండ్రి యాజ్ఞ నెఱవేర్పఁ దలఁచి యాతని యడుగులకు మ్రొక్కిరి. ఆరాజును మ్రొక్కు చున్నవారిమీఁద బాష్పములు విడిచెను. జనకుని బాష్పబిందువులచేఁ దడిసినకూఁకటు లతో హస్తముల నొప్పారువిండ్లతో రామలక్ష్మణులు మునివెంటఁ జనుచుండఁ బుర వీథులయందుఁ బౌరజనులదృష్టులు తోరణమాలికలై యుండెను. లక్ష్మణసమేతుఁడైన రామునే పంపింపవలసిన దని కౌశికుఁడు యాచించినందున దశరథుఁడు కుమారు లతోఁగూడి సైన్యము నంపక వానికి సంరక్షించుటకుఁ దనదీవనయే చాలు నని యాశీర్వదించి పంపెను. విశ్వామిత్రుఁడు వారిం దోడ్కొనిచని మార్గమధ్యమందు బలాతిబలము లనువిద్యల నుపదేశించెను. ఆవిద్యల ప్రభావముచేత నాబాలకులు మార్గా యాసముం జెందక తమతల్లులకడ నున్నటుల సుఖముగ నుండిరి. చిన్ననాటనుండియు వాహనము లెక్కి తిరుగుట కలవడిన యానృపకుమారులు కాలినడక నరుగుచున్నను దమ పితృసఖుఁడైన విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పుచుండు పూర్వగాథల వినుచుండుటంజేత వారి కాయాసమే కనబడలేదు. సరోవరములు మంచినీళ్ళచేతను, విహంగములు మధుర కూజితములచేతను, వాయువులు సుగంధపుష్ప సంతతులచేతను, మేఘములు నీడల చేతను, దశరథపుత్రులను సేవించెను. తామరపువ్వులతోఁ గూడిన కొలంకుల

వలనఁగాని నీడనిచ్చి శ్రమ నడంచువృక్షములవలనంగాని రామలక్ష్మణుల దర్శనము వల్లఁ గలిగినంత సుఖమును మహామునులు గాంచరైరి. ఫాలనేత్రునిచేత మదనుఁడు దగ్ధుఁడైనయాశ్రమంబు మార్గమధ్యమం దుండుటం జేసి దానిం జొచ్చి రాముఁడు కార్ముకధరుఁడై యప్పటి నుండ, వికృతిచేష్టలచేతఁ గాక యాకారముచేత నతఁడు సాక్షాత్ మన్మథుఁడువలె నుండెను. పాపోపహతురాలైన సుకేతునందన తాటక వనము నెల్ల నాశనముచేసిన దని గాధేయునివలన విని ధనుష్కోటుల నేలమీఁద నిలిపి రాజపుత్రులు నింగ్లెక్కు వెట్టిరి. ఆధనుష్టంకారము విని కపాలకుండలములు చెవుల వ్రేలాడ కృష్ణపక్షరాత్రులవలె నల్లనిచాయ గలిగి కొంగలతోఁగూడిన మేఘమువలె దాటకివచ్చెను. తనగమనవేగముచేత మార్గమందలివృక్షములు పెల్ల గిలగ శవములమీఁది గుడ్డపేలికలు మేనధరించి పెద్దపెట్టున నఱచుచు శ్మశానభూమి మీఁద నిలుచు గాలివలె విజృంభించి యారాక్షసి రామునిమీఁదఁ బడెను. కట్టెవలె నెత్తియున్న భుజము గలిగి ప్రేవు లొడ్డాణముగా ధరించి యున్నయారాక్షసాంగన మీఁద రాముఁడు దయను బాణమునుగూడ విడిచెను. ఆరామబాణమువలన రాత్రివంటి తాటక దేహమునందుఁ బడినరంధ్రము రాక్షసవంశముతో నంతవఱకుఁ బ్రవేశింపఁ జాలని యమునకు ద్వారమయ్యెను. రామబాణభిన్న యయి యారక్కసి నేలం గూల దాని యడవిమాత్రమే గాక జగత్త్రయంబుఁ గెల్చి వెలయుచున్న దశాననుని యైశ్వర్యముగూడ గంపించెను. రాముఁడనియెడు మన్మథుని బాణపుదెబ్బ హృదయమున నాటు తాటక రక్తమనియెడుగంధము పూన నలఁదుకొని ప్రాణనాథుని సముఖము జేరెను. మగటిమికి మెచ్చి విశ్వామిత్రుఁడతనికి దైత్యులనుజంపునస్త్రముపదేశించెను. సూర్యకాంతము కట్టెలను గాల్చు తేజమును సూర్యుని వలననే గ్రహించునుగదా! అనంతరము వామనాశ్రమవృత్తాంతము మునివలన విని రాఘవుఁడు తదాశ్రమము జేరి పూర్వజన్మవృత్తాంతమును స్మరియింపఁ జాలకపోయినను మిక్కిలి యుత్సాహము గలిగి యక్కడ వసించెను.

అంతట మునివరుఁడు రాఘవులతోఁ దనయాశ్రమము జొచ్చెను. ఆతపోవనము దేవతాగ్రసక్తై శిష్యులు సిద్ధముచేసిన పుష్పములతోఁ బల్లవాంజలులు సమర్పించుచున్న మహీరుహములతో మెడ లెత్తిచూచుచున్న లేళ్ళతో నెంతో సొగసుగా నుండెను. అనంతరము విశ్వామిత్రుఁడు యజ్ఞదీక్షవహింప సూర్యచంద్రులుదయించి కిరణములచేత నంధకారమునుండి జగమును గాపాడినట్లు దశరథనందనులు బాణములచేత సుఖమును రక్షింపఁ బూనిరి. యజ్ఞవేదికమీఁద మంకెనపువ్వులంత నెత్తురుబొట్లు రాక్షససమూహముచేఁ బడెను. అవి జూచి ఋత్విజులు మిక్కిలి

భయపడి తమతమకర్మలు మానుకొని కూర్చుండిరి. అంతట రాముఁడు తనయమ్ముల పొదినుండి యొకతీవ్రబాణంబుఁ దీసి వింటఁదొడిగి తలయెత్తి పయికిఁ జూచెను. చూచునప్పటికి నభంబుపై రాక్షససైన్యము గనఁబడెను. ఆ సేనయొక్క టెక్కెములు గ్రద్దల ఱెక్కలగాలికిఁ గదలుచుండెను. అప్పుడు రాముఁడు మిక్కిలిగ రక్కసులను విడిచి యజ్ఞవిఘ్నకారులలో ముఖ్యనాయకు లగుదైత్యులమీఁద నమ్ముల నేసెను. మహాభుజంగములమీఁద కుఱుకునట్టి గరుత్మంతునకు నీటికప్పలు పోలికిఁ బోవునా? అస్త్రకోవిదుఁడైన రాముఁడప్పుడు వింట వాయువ్యాస్త్రముం దొడిగి వైచెను. అది దగిలి తాటకాతనయుఁడు కొండంత బరువుండియు నాకసంబునుండి యాకువలె నేలం గూలెను. అనంతరము మాయచే నిట్టటుఁ దిరుగుచున్న సుబాహుని గనియును మఱియొకదైత్యుని దుత్తునియలుగా ఖండించి యాశ్రమంబున గాసిలఁ బడవైచి పులుఁగులకు విందుజేసెను. విఘ్నము లేకుండ యథావిధిగ యజ్ఞము చేయించిన యారాజసుతులను మునికులపతి యగువిశ్వామిత్రుఁడును ఋత్విజులును గొనియాడి యానందించిరి. కాకపక్షములు గదలునట్లుగా రామలక్ష్మణులు మునికి నమస్కరింప నతఁడు మహానంద మొంది యవభృథస్నానములచేతఁ దడిసిన వారిశిరస్సులను దనచేత నిమిరి దీవించెను. అప్పుడు విదేహరాజైన జనకుఁ డొకయాగము సేయఁ దలపెట్టి దానికి విశ్వామిత్రునిరమ్మని ప్రార్థించెను. జనకునియింటనున్న శివధనుస్సుం జూడ రాఘవులు కుతూహలపడుచుండుటఁజేసి గాధేయుఁ డాజన్నమునకు వారిఁదనవెంటఁ దోడ్కొనిపోయెను. అంతట వారు మునితో బయనమై నడచి సాయంకాల మగు నప్పటికి గౌతమిధర్మపత్ని యైనయహల్య యేయాశ్రమంబున దీర్ఘకాల మింద్రుని భార్య యయ్యెనో యాయాశ్రమంబుం జేరి యాచెట్లనీడల వసియించిరి. చిరకాలము నుండి శిలారూపము నైకొని పడియున్న యాగౌతమపత్ని రామునిపాదరజము సోఁక నంతమాత్రమున శాపమోక్షము గాంచి మనోహరమైనయాకారము దాల్చియుండెను. రామలక్ష్మణసహితుఁడై కౌశికుఁడు తన యింటి కరుదెంచినాఁడని విని జనక మహారాజు భక్తి మెఱయ సర్వకామములతోఁ గూడినధర్మమునొక్క యాకారమో యనునటుల మెఱయుచున్నవిశ్వామిత్రున కర్ఘ్యపాద్యముల నిచ్చెను. విదేహపుర వాసు లగుజనులు గగనమునుండి దిగివచ్చిన పునర్వసునక్షత్రములవలె మెఱయు చున్న యారాఘవులను దనివిసనకుండ జూచి రెప్పపాటులు తమచూడ్కికి నడుమ నంతరాయము గలిగించుచున్నవని విసిగికొనుచు నానందించిరి. జనకునియాగము సమాప్తమగుటయు విశ్వామిత్రుఁడు శివధనుస్సును జూడ రాముఁడు బలాటపడు చున్నాఁడని యామహారాజుతోఁ జెప్పెను. మిక్కిలి సుకుమారుఁడగుటవలన

యీరఘునందనుం జూచి "నేటి విలుకాండ్రకైన నెక్కుడే కలవి కాని యావిల్లుం దలంచి యది యెక్కుడినవానికే తనకూఁతు నిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసినందునకు జనకుఁ డెంతయు మనఃక్లేశమొందెను. "ఓమునీంద్రా! మదపుటేనుఁగుల కైనను సాధ్యము కాని మహాకార్యము పిల్లయేనుఁగు సేయఁ గడఁగుట హాస్యాస్పదము. కావున నితఁడు ధనువు స్పృశించుటకు నేను సమ్మతింపను. మహాధనుర్ధరులగు రాజు లెందరో యిది వఱలో వచ్చి యీధనువును స్పృశించి భగ్నమనోరథు లయి సిగ్గుపడిపోయిరి." యని జనకుఁడు కౌశికునితో ననెను. ఆపలుకు విని మహర్షి యారాజున కిట్లనియె. "రాజా! యీకుమారుఁడు మహాబలుఁడు. [illegible] మహాపర్వతముల గూల్చు నటుల వీని మహాబలము నీచాపమును భంగము సేయును." అని యాప్తుఁడైనముని పల్కుటయు మిణుఁగురుపురుగునంత యగ్నికణములో నత్యంతమైన దాహశక్తి యిమిడియున్నటుల కాకపక్షధరుఁడైన రామునియందుగ్రతేజము లీనమైయున్నదని జనకుఁడు తలంచి మహేంద్రుఁడు మెఱుపును దెమ్మని మేఘముల నంపినటుల శివ కార్ముకముం దెమ్మని తన పరిచారకులను గుంపులు గుంపులుగాఁ బంపెను. జింక రూపముఁ దాల్చి పాఱిపోయిన యజ్ఞముమీఁద నేవింటినుండి పరమేశ్వరుఁడు బాణ ములు విడిచెనో, నిద్రించుచున్న పామువలె నెయ్యది భయంకరమైయున్నదో యట్టి హరధనుస్సును జూచి రాముఁడు గ్రహించెను. కొలువులో నున్నవారందఱు నప్ప వాల్పక తన్నుఁ జూడ రాజకుమారుఁడు మీనకేతనుఁడు పుష్పధను వెక్కుడినటు లవలీలఁగా మహాశైల్యమటులున్న యావింటను నారి సంధించెను. అవ్వల రాముఁడు గట్టిగ నారిలాగ ధనువు [illegible] పెళపెళరవముతో విఱిగిపోయెను. క్షత్రియులకు బద్ధశత్రుండైన పరశురామునకు మఱియొక క్షత్రతేజము ప్రపంచ ములో జన్మించిన దని ఘోషించినదో యనునట్లు ధ్వని [illegible]. రుద్రకార్ముకము నందు రాముని భుజసారము దెలిసికొని మిథిలారాజు రూపవతియు నయోనిసంభవము నగుదనకూఁతును సీతను శౌర్యశుల్కను గ్రహించి యగ్నియెదుట [illegible] మహర్షి యెదుట నర్పించెను. నిముసముల [illegible] సీతను వివాహమాడునటుఁ జేసికొండని వేడుచు జనకుఁడు [illegible] పురోహితుని వినయపూర్వకముగాఁ బంపెను. దశరథుఁ డంతకుమున్నె [illegible] వేదనఁ జెందుచుండెను. అట్టిసమయమునందె జనకపురోహితుఁ డాతనికడకుఁ బోయెను. ధన్యులయినవారు తలఁచుకొన్నంత మాత్రముచేతనే కల్పవృక్ష[illegible] మనోరథములు సిద్ధించుచుండును. ఆపురోహితుని వాక్యముల [illegible] దశరథుఁడు తన సైన్యముతోడ వేగిన దుమ్ము భానుమండలి గప్పఁ బయనమైపోయెను. కలిసమయదినంబుల కతఁడు [illegible]

పురముఁ జేరి దానిచుట్టును విడిసెను. సైన్యములు చెలరేగి తోటలోనిచెట్లు పాడు చేసెను. అప్పుడు పడుచుపడతి భర్తయొక్క విపరీతచేష్టలకలుగక యోర్పుగొన్నటులు పురలక్ష్మి యాసైనికులదుండగముల కెల్ల సహించెను. ఎల్లసాంప్రదాయము దెలిసిన యామహారాజు లిద్దరును వరుణవాసవు లటుల భాసిల్లుచుఁ బుత్రపుత్రికా వివాహములను మహావైభవముతోఁ జేసిరి. రాముఁడు సీతను వివాహమాడెను. ఆమె చెల్లెలను లక్ష్మణుఁడు స్వీకరించెను. జనకునిసోదరుఁడగు కుశధ్వజుని పుత్రిక లిద్దఱను భరతశత్రుఘ్నులు వివాహమాడిరి. క్రొత్తసంశ్లేషములంగూడిన యానలు గురు కుమారులు ఫలవంతులై సామదానభేదదండము లనియెడు చెల్వంబగు దశరథుని చతురుపాయంబులపగిదిం దనర్చిరి.

ఆరాజకుమారులును రాచకన్నెలును బరస్పరసమాగముచేత ధన్యులై ప్రకృతి ప్రత్యయములట్లు వెలసిరి. ఇట్లు నల్వురకుమారుల పెండ్లిండ్లు చేసి దశరథుఁడు జనకుని వీడ్కొని యయోధ్యకుఁ బయనమై పోయెను. అత్తరి జంఝామారుతము బయలు దేరి మార్గముననున్న చెట్లనుగూల్చి గట్టు తెగఁ గొట్టికొని సట్టి నేల ప్రవహించు చెఱువునీటివలె దశరథునిసైన్యము నంతయుం జికాకు పెట్టెను. భానుమండలము బరివేషము చుట్టెను. ఆపరివేషము చుట్టచుట్టుకొని గరుత్మంతునివలన జచ్చిపడియున్న పామువలెను భానుమండలము దానినెత్తిమీఁదనుండి పడిన మణివలెను వెలసెను. ఆపుడు సాయంకాలమయ్యెను. క్షత్రియవర్గముతోఁ బిట్టగణములు సేయుచున్నట్టి భార్గవరాముని రమ్మనిపిలుచుచున్నవో యనునట్లు పడమటి దిక్కున నక్కలఱచెను. చండమారుతము మొదలగు దుశ్శకునములం గనిపెట్టి దశరథుఁడు భయపడ దానికి శాంతులు చేయుమని గురువు నడుగ సర్వజ్ఞుఁడైన యావసిష్ఠుఁడు తుదకు శుభమగు నని చెప్పి యాతనిభయము బాపెను. అప్పుడు సైనికుల యెదుటను నద్భుతమైన మహాతేజ మొకటి కనఁబడెను. కన్నులు నవరించుకొని వారు నిదానముగఁ జూడ నప్పటి కాతేజము పురుషరూపమై కనఁబడెను. చంద్రునితోఁ గూడిన సూర్యుఁ డట్లు, సర్పముతోఁ గూడిన చందనవృక్షమట్లు తండ్రి యంశమైన యజ్ఞోపవీతంబును, తల్లి యంశమైన యాయుధమును దాల్చి వచ్చిగాని మహా గ్రహమున నిష్కరుణుఁడై తల్లిం జంపుమని యాజ్ఞాపించిన తండ్రి యానతి దాటక గడగడ వడంకుచున్న తల్లిశిరమును గండ్రగొడ్డటం దెగ నేసి పితృవాక్యపాలకుఁడై యతనికరుణకుం బాత్రుఁడైనట్టి వానిని, క్షత్రియులను దా నిర్వదియొకసారి బరిమార్చె నను విషయమును సూచించుటకో యనఁ నిరువదియొక్క పూసలు గల రుద్రాక్షమాలిక కుడిచెవి దగిలించుకొన్నవానిని.

జనకుని వధించినారను కారణమున రాజవంశములు నిర్మూలించిన వానిని, భార్గవరాముని జూచి బాలుఁడైన తన కుమారునిం జూచి తన యవస్థం జూచి దశరథుఁడు విషాద మొందెను. రామశబ్దము తన కుమారుని యందును శత్రుఁడైన భార్గవుని యందును జూపట్టుటచే హారములయందును సర్పములయందును, గనఁబడు మణివలె నది ప్రియమయ్యు భయంకర మయ్యెను. అర్ఘ్యపాద్యములు తెండితెండి యని పలుకుచున్న దశరథుని సరకుసేయక భార్గవుఁడు క్రోధవహ్నులు గ్రక్కుచు తన వేఁడిచూపులను రామునిమీద బఱపెను. అప్పుడు రాముఁడించుకేనియు భయపడక యెట్టయెదుట నిలిచెను. భార్గవుఁడు కయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వుచుఁ జాపమును పిడికిటంబట్టి వ్రేళ్ళసందున శర మిడుకొని వింటసంధించి రామునకిట్లనియె. "క్షత్రజాతి నాకపకారము సేయుటచేత శత్రుస్థాన మైనది. దానిని బలుమారు నిర్మూలము చేసి నేను బ్రశాంతుఁడ నైతిని. గాని నిద్రించుచున్న పాము కఱ్ఱదెబ్బ తిని మరల బుస్సు మని లేచినట్టులు నీపరాక్రమము విని మెండియు విజృంభింపవలసి వచ్చెను. ఇంతవఱకును మహాబలసంపన్నులయినరాజు లెవ్వరును వంచియైన నెఱుఁగని జనకునిచాపము నీ వవలీలఁగా విరిచితివని విని నాపరాక్రమము నీచేత శృంగభంగ మైన దని నేను దలఁచుచున్నాను. రాముఁ డను మాట ఎవరి నోటినుండి వెడలినను యది మునుపు నాకే వర్తించుచుండెడిది. ఇప్పుడది విపరీతపువృత్తుఁడ వయిన నీయందు వర్తించుచుండుటచేత నేను సిగ్గుపడవలసివచ్చెను. నాశరము కొండమీఁద నయితము మొక్కవోవలేదు. అట్టి నాకు సమానశత్రులు లోకమం దిరువురే కలరు. పూర్వము మాయావుదూడను దీసికొనిపోయిన కార్తవీర్యార్జునుఁ డొకఁడు. ఇపుడు నాకీర్తి హరింపదలఁచుకొన్న నీవొకఁడవు. నాపరాక్రమము క్షత్రియవినాశము చేసి నను నిన్ను గెలువని పక్షమున వ్యర్థము. గడ్డిమోపును గాల్చినట్లే సముద్రమును గూడ దహించునప్పుడె కదా యగ్నిమహిమ శ్లాఘాపాత్ర మగును. నీ వవలీలగా ద్రుంచిన యీశ్వరధనుస్సు హరిబలముచేత సారహీన మయినది. నదీప్రవాహము వ్రేళ్ళం దొలఁచి వైచిన పిదప నేటియొడ్డున నున్న చెట్టు సన్నగాలిచేత నదలితము గూలునుగదా! ఇదిగో నావిల్లు; దీని నరివోసి బాణ మెక్కిడుము. యుద్ధమవసరము లేదు. అటులు చేసితివేని సమబలాఢ్యునిచేత నేనోడినట్లే తలంచుకొందును. అటులు చేయలేక కాంతులు గ్రక్కుచున్న నాకుఠారధారకు నీవుజడిసితివేని వెళ్ళి బింకము పోక యభయమును వేఁడుచు నంజలిపెట్టుము. భీమవిగ్రహుఁ డైనభార్గవరాముఁ డిటులు పలుక రాముఁడు పెదవి యించుక గదలున్న

టుల మందహాసముచేసి వేగిరమె [illegible] యాతని చేతినుండి ధనస్సు సంగ్రహించెను. తన పూర్వజన్మపు ధనస్సు చేత దాల్చి రాఘవు డెంతయు దర్శనీయుఁ డయ్యెను. క్రొత్త [illegible] సమేతమై యుండును. దానిమీఁద మెఱుపు [illegible] దేమున్నది! బాహుబలశాలి యగు రాముఁడు వింటికొప్పు నేల నానుకొని బెట్టి దానికి నారిసంధింప భార్గవరాముఁడు [illegible] నిలిచిన యగ్నివలె ప్రభాహీనుఁడై యుండెను. [illegible] రాముఁడును, హీనతేజుఁ డయిన భార్గవరాముఁడును [illegible] నిలువ నప్పటిఁ జూచువారికిఁ బున్నమనాఁటి సాయంకాలమున [illegible] చంద్రుని [illegible] సూర్యుని జూచినట్లుండెను. [illegible] యున్న తన యమోఘశరమును జూచి, గళితవీర్యుఁడైన భార్గవరాముని జూచి, కుమారస్వామి సన్నిభుఁడైన రాముఁడు కరుణార్ద్రచిత్తుఁడై యిట్లనియెను. 'నీ వెంత క్రూరకర్ముఁడవైనను బ్రాహ్మణుఁడవగుటచే నిన్ను నేను నిర్దయుఁగా వధింపను. నా బాణ మమోఘమైనది. దీని నిష్ఫలము [illegible] చెప్పుము. యాగములచేత నీ వార్జించిన పుణ్యలోకములమీఁద విడుతునా? లేక నీ పరుగు మార్గముమీఁద విడుతునా?' అనుడు భార్గవుఁ డిట్లనియెను. 'నీవు పురాణపురుషుఁడవనియు నాదిదేవుండవనియు నే నెఱుఁగక యుండలేదు. భూమిపై నవతరించిన వైష్ణవతేజముయొక్క ప్రభావము జూడఁగోరి నీ క్రోధము తెప్పించితిని. నా జనకుని విరోధులను భస్మీభూతము జేసితిని. మహీమండల మంతయు సత్పాత్రదానము జేసితిని. అన్నివిధముల జేత ధన్యుఁడనైన నేను నీచేతఁ బరాజయము నొందుటయు శ్లాఘనమె యగును. మహాత్మా! పుణ్యతీర్థంబులకు నేను బోవఁ దలఁచుచున్నాఁడ నాగమనము రక్షింపుము. స్వర్గలోకసౌఖ్య మనుభవింప నా కాస లేదు. అది చెడినను నాకు విచారము లేదు." సరే యని రాఘవులు తూర్పుముఖముగ దిరిగి తన యమోఘబాణము వదలెను. భార్గవుఁడు పుణ్యాత్ముఁడైనను పుణ్యయాగసమార్జితమగు స్వర్గలోకము లతనికి దుర్లభము లయ్యెను. అనంతరము రాముఁడు పరశురాముని చరణములపయి వ్రాలి మ్రొక్కి దేవా! క్షమియింపుఁడని ప్రార్థించెను. పరాజితులయిన శత్రువులయెడ వినయము జూపుటె యుత్తమపురుషలక్షణము గదా! అప్పుడు భార్గవరాముఁ డిట్లనియె. "దేవ! తల్లి సంబంధమయిన రాజసత్త్వమును దొలఁగించి జనకసంబంధమయిన, శాంతిని నాయందుఁ బ్రతిష్ఠించి యనిందితఫలము నా కొసఁగూర్చితివి. నీ

నిర్భయమై యారెడ ననుగ్రహ మొసఁగెను. దేవకార్యంబులను నీవు తీర్చెదవు గాక! అత్రిచో నీకు విఘ్నములు లేకపోవు గాక! ఇంక నాకు సెలవిమ్ము నే నరిగెద నని రాముని లక్ష్మణుని వీడ్కొని యామహాముని యదృశ్యుఁ డయ్యెను. భార్గవుం డటుల పోయిన వెనుక నద్భుతమయిన జయమును సంపాదించిన ప్రియపుత్త్రుని గౌఁగిటం జేర్చి దశరథుండు మహానందమును బొందెను. మొదట నధికతరవిషాదము నొంది పిమ్మట మహానంద మొందిన యా రాజు మును ముందు గాలుచిచ్చుచేత దహింపఁబడి పిమ్మట వానచేఁ దడిసిన చెట్టువలె నుండెను. అటుల పయనము చేసి యయోధ్యాపురసమీపమునకుఁ బోయి యూరిబైట కొన్ని దినములు పరగృహంబులలో నుండి యతఁడు పట్టణముఁ బ్రవేశించెను. దశరథమహారాజు సకలలోకభోగంబు లనుభవించి ప్రాతఃకాలమునందు నారిపోవుటకు సిద్ధముగ నున్న దీపమువలె మోక్షమార్గప్రయాణమునకు సిద్ధముగ నుండెను. ముసలితనము వెండ్రుకలపూవు దాల్చి, కైకేయిశంకచేత రాజ్యలక్ష్మిని రాముని యందు నిలుపవలసిన దని యాతని చెవి దగ్గఱఁ జేరి చెప్పుచున్నదో యన్నట్టు లుండెను. ఉద్యానవనమందలి చిన్న నీటిబోది తోటలోని ప్రతిచెట్టునకు నీ రొసంగునట్టులు రామునకుఁ బట్టాభిషేకమగు నన్నవార్త యయోధ్యాపురమందున్న ప్రతిపురుషునకుఁ బ్రతిస్త్రీకి నానందమిడెను. అతని పట్టాభిషేకమునకు జరిగిన యత్న మంతయు బాపనిశ్చయురా లయిన కైక విషాదపూరితుఁ డైన రాజు కన్నీటి బొట్లచే దూష్యము చేసెను. వరము లిచ్చెద నని చెప్పి యూరడించిన భర్తను జూచి కైక వానకురియుటకు సిద్ధముగ నున్నప్పుడు భూమి నెరియలలో నుండి పాములను విడుచుచున్నటుల తనకుఁ గావలసిన క్రూరవరములను వెలిబుచ్చెను. ఒక్కవరమున రాముని బదునాలుగేండ్లు వనవాసమున కంపఁగోరెను. రెండవవరమునఁ దనకు వైధవ్యమే పరిధానఫలముగ నుండునట్లు రాజ్యసంపద తనపుత్త్రున కిమ్మని కోరెను. భూభారము వహింపుమని తండ్రి చెప్పినప్పుడు రాముఁ డందుకు విచారపూర్వకముగ సమ్మతించెను. అవ్వల నరణ్యమున కేఁగుమని యానతిచ్చినప్పుడు దానిని సంతోషపూర్వకముగ స్వీకరించెను. పట్టాభిషేకమున కనువైన దువ్వలువలు దాల్చినప్పుడును, వనవాసోచితములైన నారచీరలు కట్టుకొనునప్పుడును సమానముఖవికాసము గలిగి భాసిల్లుచున్న రామునిం గని పౌరులు విస్మయాక్రాంతులైరి. సత్యభ్రష్టుఁడు గాకుండ తండ్రిని నిలిపి సీతాలక్ష్మణసమేతుఁడై యతఁడు దండకారణ్యమును, దానితోబాటు సకలసజ్జనచిత్తములను బ్రవేశించెను. పుత్త్రశోకార్తుఁడై దశరథుఁడు తాను మున్నార్జించిన దుష్కర్మములవలనఁ గలిగిన శాపముం దలంచి తాను పుత్త్రునికి జేసిన దుష్కర్మమునకు మరణమె తగిన పరిహార మని యెంచెను. కొడుకులు దూరమందుండుటయు రాజ్యా

మృతినొందుటయుఁ దెలిసి రంధ్రాన్వేషణతత్పరులైన శత్రువులు రాజ్యము స్వాధీనముగాఁ
జేసికొనఁ దలంచిరి. రాజమరణమునకు దుఃఖించుచున్న మంత్రులు తల్లి చుట్టాల
యింటనున్న భరతునికడకుఁ గన్నీరుపెట్టుకొనక ధైర్యము నిలుపఁగల దూతలను బంపి
రప్పించిరి. తండ్రి యావిధముగ మృతినొందినవార్తను భరతుఁడు తల్లికిని రాజ్య
లక్ష్మికిని బరాఙ్ముఖుఁడై రామసన్నిధికిఁ బయనమైపోవ మార్గమధ్యమున మునులు
సీతాలక్ష్మణులంగలిసి రాముఁడు విశ్రమించిన యాశ్రమప్రదేశముల [illegible] జూచి
విచారించి బలముతోఁ గలిసి చిత్రకూటపర్వతమునకుం జని రామునింగని తండ్రి
స్వర్గస్థుఁడైనవార్త దెలిపి యనుచ్ఛిష్టమైనరాజ్యము స్వీకరింపుమని ప్రార్థించెను. అన్న
గారు తాల్పనొల్లని రాజ్యము తాను వహించినపక్షమున నగ్రజుఁడు వివాహ
మాడకమున్నె పెండ్లియాడిన కనిష్ఠునకు వచ్చుదోషమే తనకు వచ్చునని ధర్మవేత్త
యైన భరతుఁడు తలంచెను. అప్పుడు రాజ్యము పూనుట స్వర్గస్థుఁడైనజనకుని శాసనము
మీరుటయగునని రాముఁడు రాజ్యస్వీకారము నంగీకరింపకపోఁగా భరతుఁడు పూజ్య
దేవతలుగ రాజ్యమందు నిల్పుటకుఁ బాదుకల నొసఁగుమని యడిగెను. అలాగే యని
రాముఁడు పాదుకల నొసంగ భరతుఁ డయోధ్యాపురమునకుం జనక నందిగ్రామము
నందుండి యొకఁడు తనయొద్ద దాచినసొమ్ము జాగ్రత్తపెట్టినట్లు భోగముల ననుభవిం
పక యన్నగారి పేరనె రాజ్యమేలెను. తనతల్లి చేసిన మహాపాపమునకుఁ బ్రాయ
శ్చిత్తము చేయుచున్నాఁడో యనునట్లు భరతుఁడు రాజ్యకాంక్ష విడచి రామునియందు
దృఢవిశ్వాసము కలిగి మునివృత్తినుండెను.

శ్రీరామ మహారాజు.

వార్ధకంబున నిక్ష్వాకువంశస్థులు పూనునట్టివ్రతము ప్రాయమునందె పూని
రాముఁడు సీతాలక్ష్మణ సమేతుఁడై యొకయడవినుండి యొకయడవికిం బోవు
చుండెను. ఒక్కనాఁడా రఘువంశతిలకము మిక్కిలి డస్సినట్లుండి తనప్రభావము
చేతఁ గదలని నీడగల యొకచెట్టుక్రింద సీతాదేవితొడమీఁద దలపెట్టుకొని పండు
కొనెను. అప్పుడు దేవేంద్రనందనుఁడైన ధూర్తుఁడు కాకాసురుఁడు సీతాదేవి వక్షో
జములను దనగోళ్ళతో గీరెను. అంతట జానకి మేల్కొల్ప: రాఘవుఁడు లేచి
మంత్రించి [illegible] వానిపైఁ బ్రయోగించెను. కాకాసురుఁడు భీతుఁడై

కావు కావుమనుచు రామునిపాదములపైఁ బడి యొకకన్ను నిచ్చి ప్రాణములఁ దక్కించుకొనెను. అగస్త్యుని సమీపమం దుండుపక్షమున భరతుఁడు వచ్చి మరలఁ దన్ను బలవంత పెట్టునేమోయను భయమున నతఁడు చిత్రకూటము విడిచి దూరపు టడవుల కరిగెను. మిక్కిలి యావగింపునఁ దన కాతిథ్యమిచ్చినట్టి మహాత్ముల యాశ్రమములయందు వసించుచు రాముఁడు దక్షిణదిక్కున కరిగెను. వర్షఋతువున నక్షత్రములయందు వసించుచు భాస్కరుఁడు దక్షిణదిక్కున కేగునుకదా. అతని వెంట నరుగుచున్న విదేహరాజపుత్రికం జూడఁ గైక వర్ణన్నను వినక సకలగుణసంపన్న యైన రాజ్యలక్ష్మి యాతనివెంటఁబడి వచ్చుచున్నదో యన్నటుల దోఁచెను. అనసూయాదేవి వైదేహికి సుగంధయుతమయిన యంగరాగ మొకటియిచ్చెను. ఆయంగరాగముయొక్క సౌగంధ్యమునకు వలచి పుష్పములమీద వ్రాలుట మాని తుమ్మెదలు దేవిపై వ్రాలఁ జొచ్చెను. ఒకనాడు సంధ్యాకాలపు మేఘమువంటి చాయగల విరాధుఁ డనురాక్షసుడు చంద్రునకు రాహు వడ్డమైనటుల రామునిమార్గమున కడ్డమై నిలిచి శ్రవణభాద్రపదములకు నడుమ నున్నవర్ణము నవగ్రహ మెత్తుకొని పోవునటులు రామలక్ష్మణుల నడుమ నున్న సీత నెత్తుకొని పోయెను. రాజపుత్రులిద్దరు లోకకంటకుఁ డైన యా దనుజుని జంపి మహాత్ముల యాశ్రమములను దుర్గంధము గలుగకుండ శవమును భూమిలో బాతిపెట్టిరి. అంత నగస్త్యునియాజ్ఞాప్రకారము వింధ్యపర్వతము తన యథాస్థితి దాల్చి యున్నటులు రాముడునతని శాసనంబున బంచవటి కరిగి యచ్చట నుండెను. గ్రీష్మమున నెండవేడిమి కోడి యాడుపాము మంచిగంధపు జెట్టుం జేయునటులు రావణుని చెల్లెలైన శూర్పణఖ కామాతురయై రామునికడ కరిగెను. అది తనవంశముం జెప్పికొని సీతసముఖముననె రాముని వరించెను. అధిక కామమోహిత యైన యంగనల యెడల మన్మథుఁడు సమయాసమయము లెఱుఁగఁడుగదా! "ఓసి! బాలా! నాకు భార్య యున్నది. నాతమ్మునికిప్పుడు భార్య లేదు. పోయి వాని వరియింపుము." అని యాకాముకురాలిని వృషస్కంధుఁ డైన రాముఁడు పంపివైచెను. "అగ్రజుని సన్నిధి కరిగిన దానవు నిన్ను నేను గూడ" నని సౌమిత్రి పంప నైన నది మరల తనకోర్కె నొగసిన నది పాలె రామసన్నిధిం బ్రాపించెను. దానిం జూచి జానకి నవ్వెను. అంతదనుక సౌమ్యరూపముధరించియున్న యారాక్షసాంగన సీత నవ్విన తోడనె నిజ్జ్వతరూపము ధరించెను. గాలి లేనంతసేపు ప్రశాంత మైయున్న సముద్రము చంద్రోదయ మైనతోడనె ఘూర్ణమానమగునుకదా!

"ఓసీ! నీవు నన్ను జూచి నవ్విన నవ్వుయొక్క ఫల మిప్పుడే యనుభవింతువు. చూడుము నాపరాక్రమము. నీవు నాయెడ నొనర్చిన యపరాధము దెబ్బలిడమెడ లేడిచేసిన యప

బాధమువంటిది సుమీ'' యని మిక్కిలి భయపడుచు మగనితొడమీద కూర్చున్న జానకితో బలికి చక్కని కామరూపమును విడిచి శూర్పణఖ నామమునకు దగిన భయంకర వికృతవేషము నా రాక్షసి ధరించెను. మొట్టమొదట గానసుగానముతో నున్నప్పుడు మనోజ్ఞములయిన కోయిల పలుకులు పలికి పిమ్మట ఘోరధ్వనములుగల నక్కకూతలు కూయుటచేత నది వికృతవేషిణియైన రాక్షసాంగనయని లక్ష్మణుడు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని సౌమిత్రి పర్ణశాలకు బోయి యొరనుండి కత్తిదూసి సహజముగ వికృతరూపము ధరించినదానిని ముక్కు చెవులుగోసి మరింత వికృతరూప ధారిణి జేసెను. అంతట నారక్కసి వంకర గోళ్లతో సంపెటలవంటి వ్రేళ్లతో వెదుళ్లవంటి కాళ్లతో వెఱపు గొలుపుచు నాకాశంబున కెగిరి దిక్కున జనస్థానంబున కరిగి రాముడు రాక్షసకులమ్మునకు నూతనముగా జేసిన పరాభవమును ఖరుడు మొదలగు రాక్షసుల కెఱింగించెను. అంతట ఖరదూషణాది రాక్షసులు శూర్పణఖను ముందిడుకొని రామునిపయి దండయాత్ర వెడలిరి. ముఖమునందలి యవయవము లన్నియు దరిగివైచబడిన చుప్పనాకను ముందిడుకొని పోవుటయే రాక్షసులకు మిక్కిలి యమంగళలక్షణ మయ్యెను. దానవులు శస్త్రముల నెత్తి రాఘవుని మీద వేయుటకయి రాగా రాముడు విదేహకన్యకారక్షణభారము సౌమిత్రిమీదను విజయభారము వింటిమీదను నిలిపి నిలిచెను. రణమునందు రాముం డొక్కండే కాని రాక్షసులు వేన వేలుండిరి. కాని, ప్రతిరాక్షసు నొక్కొక్క రాముం డెదురుగొన్నట్లు వారి కగుపడెను. శుభాచారుండైన యాత్మదూషణము సహింపని రాఘవుండు దురాత్ములచేతం జంపంబడిన దూషణుని రణముఖంబున సహించునా? అంతట రణారంభము కాంగా రాముండు వింటినుండి ఖరునిమీద దూషణునిమీద త్రిశిరునిమీద బాణములు విడువ నవి ధనుస్సునుండి యొక్కసారిగా వెడలినట్లు దోచెను. రామ బాణమును రాక్షస శరీరములు దూరి యెప్పటివలె బయటికి వచ్చి రాక్షసుల ప్రాణ వాయువుల హరింప బక్షులు నెత్తురు ద్రావెను. రామబాణములచేత నిహతమైన రాక్షస సేనయందు జోదుల మొండెములుతప్ప నిలుపబడిన పదార్థము లేవియు లేకపోయెను.

రాముడు కురిపిన బాణవర్షముచేతను రాక్షససైన్యము గ్రద్దలనీడల పెద్దనిద్రగం బోయెను. రాఘవునిచేత నిహత మయిన యా రాక్షసులలో రావణుని కీదుష్టవార్త దెలుపుటకయి శూర్పణఖ యొక్కత మాత్రము బ్రతికి యుండెను. చెల్లెలైన శూర్పణఖ కవమానము సేయుటచేతను మిగుల నాప్తులయిన ఖరదూషణాదుల ఖండించుటచేతను దన పది తలలమీద రాముడు డడుగు పెట్టినట్లే యని రావణుడు తలంచెను. తలంచి పగ దీర్చుకొనుటకై యొక రాక్షసునిచేత జింకరూప

మొత్తించి రాఘవులను మోసపుచ్చి, పక్షిరాజైన జటాయువు వద్దగించినను నిలువక రావణుఁడు సీత నెత్తుకొని పోయెను. అంతట రాఘవులు సీతను వెదకుచుఁ బోయి కంఠగతప్రాణుఁడై తన ప్రియసఖుఁడైన దశరథుని ఋణము దీర్చికొని రెక్కలు తెగి పడియున్న గృధ్రరాజైన జటాయువుం గనిరి. ఆజటాయువు రావణుఁడు సీత నపహరించినవార్త మాటలతో రాఘవునికిం దెలిపి దారుణములైన వ్రణములచేతఁ దన మహాకార్యములఁ దెలిపి మృతి నొందెను. పితృమృతికి శోకించినట్లే యాపక్షి రాజుమృతికి శోకించి వారు తమతండ్రికిఁ జేసిన విధమున నగ్నిసంస్కారములు చేసి యుత్తరక్రియ లొనర్చిరి. తమచేతఁ జచ్చి శాపవిమోచనము నొందిన కబంధుఁడను రాక్షసునివలన నుపదేశముఁ బడసి రామలక్ష్మణులు రామునితో సమానముగ దుఃఖము నొందుచున్న సుగ్రీవునితో సఖ్యము చేసిరి. అనంతరము వీరుఁడైన రాముఁడు వాలిం జంపి చిరకాలమునుండి సుగ్రీవునిచే వాంఛింపఁబడుచున్న యాతని పదమునందు సుగ్రీవు నభిషిక్తుం జేసి ప్రతిష్ఠించెను. సీతాదేవిని వెదకుటకయి వానరరాజు పంప వనచరులు రామునిమనోరథములటులు నానాదేశములకరిగి తిరుగం జొచ్చిరి. సీత యొక్కవార్త సంపాతివలన విని నిర్భయుఁడు సంసారముఁ దాటినటుల హనుమంతుఁడు సాగరము దాఁటెను. దాఁటి లంకఁ జొచ్చి యానగరమెల్ల కలయం గనుంగొని యతఁడు విషలతచేతఁ జుట్టుకొనఁబడియుండు దివ్యౌషధివలె రాక్షసస్త్రీలనడుమ నున్న సీతం గనుగొనెను. కని భర్త యానవాలుగా నిచ్చిన యుంగరమును మారుతి యామెకు సమర్పించెను. నేత్రములనుండి చల్లని యానందబాష్పములు దొరఁగ నామె యాయంగుళీయకము ధరించెను. అటులు భర్తసందేశ మెఱిఁగించి సీతను సంతోషపఱచి యక్షకుమారునిం జంపి యుద్ధతుఁడై క్షణకాలము రాక్షసులచేతఁ బట్టుపడి పిమ్మట లంకాపురమెల్లఁ గాల్చెను. మూర్తీభవించిన సీతాదేవియొక్క హృదయమువలె నున్న రత్నమును సీతవలన హనుమంతుఁడు గ్రహించి కృతార్థుఁడై దాని రామున కిచ్చెను. రాముఁ డారత్నమును వక్షస్థలమం దిడికొని కన్నులు మూసి కొని సీతాదేవిని గౌఁగిలించికొనినట్లే యానంద మొందెను. ప్రియురాలి వార్తను విన్నపిదప నాతఁడు [illegible] గట్టిగా [illegible] యాయనకుఁ గలిగెను. కల్గుటయు లంకానగరముఁ జుట్టిన లవణసముద్ర [illegible] చిన్న కందకమువలెఁ దోఁచెను.

అంతట నతఁడు శత్రునాశనము కొఱకుఁ బయలుదేరెను. భూమియే గాక యాకాశమునుగూడ నిండుచుండు వానరులు రామునివెంట నంటి నడిచిరి. రాముఁడు సముద్రతీరముం జేరి [illegible] చేయఁదగినకార్యములనెల్ల జెప్పి

పంపిన తెఱంగున విభీషణుఁడు వచ్చి రాముని శరణు జొచ్చెను. లంకాసామ్రాజ్యము నత నికి బట్టము గట్టెద నని రాముఁ డప్పుడు ప్రతిజ్ఞఁ జేసెను. అడుగు దప్పక ప్రయోగిం చినపక్షమున నీతులు మంచిఫలము నిచ్చునుగదా! అంతట రాఘవుఁడు వానరులచేత సముద్రమునకు సేతువు గట్టించెను. నారాయణుఁడు శయనించుటకొఱకుఁ బాతాళ మునుండి లేచివచ్చిన శేషుఁడువలె సముద్రముమీఁద నాసేతువు పరఁగెను. ఆసేతువు మీఁద సముద్రము దాఁటి రెండవ బంగారుకోటవలె నున్న వానరసమూహముతో నానగరము ముట్టడించెను. అపుడు దానవులకు వానరులకు ఘోరయుద్ధ మయ్యెను. రామజయ రావణజయ, యను శబ్దములు దిక్కుల వ్యాపించెను. శత్రువులచేతనున్న పరిఘలు వృక్షములచేత భగ్నము లయ్యెను. ముద్గరములు రాళ్ళతో భిన్నము లయ్యెను. గోళ్ళు శస్త్రముల మించెను. పర్వతము లేనుంగుల మదమణంచెను.

రాక్షసులు రామునిశిరచ్ఛేద మైనటులు మాయాప్రయోగములు చేయ నవి నిజమని సీత నమ్మి శోకముచే మూర్ఛిల్లెను. అది మాయయని త్రిజట తెల్పి సీతాదేవి దుఃఖముఁ బాపెను. ప్రాణేశ్వరుఁడు బ్రతికియున్నాఁ డని విని యామె శోకము నివ్వడిచెను; గాని, యాయన మృతి నొందినాఁ డని వినఁగానే ప్రాణము బోవక బ్రతికి యున్నందుకు మిక్కిలి సిగ్గుపడఁ జొచ్చెను. రామలక్ష్మణులకు మేఘ నాదునివలనఁ గలిగిన యురగపాశబంధనపీడ గరుత్మంతుని రాకవలన స్వప్న వృత్తాంత మయ్యెను. రావణుఁడు లక్ష్మణుని యురస్థలమున శక్తిఁ బ్రయోగింప నతఁడు మూర్ఛిల్లెను. కొట్టఁబడకయె రాముఁడు గుండె లవియునటులు తమ్ముని కొఱకయి శోకించెను. హనుమంతుఁడు మహౌషధి దేఁగా లక్ష్మణుఁడు, దానివలన బ్రతికి లంకాపురస్త్రీలకు మరల బాణములవలన గలుగు విలాపమునకు నేర్పాటై యాచార్యుఁ డయ్యెను. ఇంద్రధనుస్సును మేఘనాదమును గనఁబడకుండఁ జేయు శరత్కాలమువలె లక్ష్మణుఁడు మేఘనాదహంతుఁడై తద్ధనుఃఖండనముఁ గూడఁ జేసెను. కుంభకర్ణుఁడు కపిరాజువలనఁ దన తోడఁబుట్టువైన శూర్పణఖయొక్క యవస్థం బొంది యులిచేతఁ జెక్కఁబడిన మణిశిల గల మహాపర్వతమటులు రాముని మీఁదఁ బడెను. "నిద్రాప్రియుఁడవైన నిన్ను నీయన్న యకాలమందు వృథాగ మేల్కొ ల్పెను" అని రామబాణ మతని నోదార్చుపగిది తాఁకి యతనిని పెద్దనిద్దుర బుచ్చెను. ఆమహాయుద్ధమున లేచినదుమ్ము రక్తనదులవలన శాంతించెను. తక్కిన రాక్షసులు క్రమక్రమముగా వానరులచేఁ జచ్చిరి. నేఁడు లోకము నరావణమో యరామమో తప్పక యయి తీరు నను గట్టి నమ్మకముతో రావణుఁడు మందిరము

విడిచి యుద్ధమునకు సిద్ధము జేసెను. రాముఁడు పాదచారి యై యుండుటయు రావణుఁడు రథ మెక్కి యుద్ధమునకు వచ్చుటయుఁ జూచి దేవేంద్రుఁడు మంచి గుఱ్ఱములు గట్టినతనరథము మాతలిచేత నంపెను. ఆకాశగంగాతరంగ వాయువులచేత గదలు టెక్కెములు గలిగి జయప్రదమై వెలయువారథము మాతలిచేయూఁతఁగాఁ గొని రాముఁ డెక్కెను. రాక్షసులు ప్రయోగించు మహాస్త్రములు దేనిమీద బడి కలువపూలవలె నిష్ఫలము లైపోవునో యట్టి మహేంద్రకవచమును మాతలి రాముని మెడఁ దొడిగెను. రామరావణులు చిరకాలమునుండి తమతమ ప్రతాపంబులు ప్రకటింపఁ దలఁచి యుద్ధమును కెమరు జూచి చూచి పొగడుచుండుటచే వారి యుద్ధము చరితార్థ మైనటులు దోఁచెను. యుద్ధభూమిలో రావణుఁ డొక్కఁడే యున్నను శిరస్సులు చేతులు మిక్కిలి యుండుటచేతఁ బెక్కుచుట్టాలతోఁ గలిసి యున్నట్లే నిలిచెను. దిక్పాలుర నవలీలఁగా జయించినట్టియు, శిరస్సులు కోసి బలి యిచ్చి మహేశ్వరు నర్చించినట్టియు, కైలాసపర్వతముఁ గదిపినట్టియు రావణుని బలమంతయుఁ దైవశత్రునిగా రాముఁడు భావించెను. సీతాదేవినిగొలఁదికాలములోనే చూడఁ గల్గుదు నని సూచించుచు మాటిమాటికి నదరు చున్న రాముని కుడిభుజముపై రావణాసురుఁడు క్రోధాతిశయమునఁ గ్రూరబాణము బ్రయోగించెను. రాముఁడు ప్రయోగించినమహాస్త్రము రావణునివక్షస్స్థలముఁ దాకి బైటికి వచ్చి దశకంఠుని నొప్పించినవార్త నాగులకుఁ దెల్పుటకుఁ బాతాళలోకమునకు పోయినదోయన నేలఁ జొచ్చెను. మాటకు మాట, శస్త్రమునకు శస్త్రము, ప్రయోగించి వారు ఘోర యుద్ధమును జేయ నది వాదులవాదము వలెనె ప్రబలెను. రామరావణు లొకరి తరువాత నొకరు సంగరమున విజృంభించుటచేత జయలక్ష్మి సమానమై యొకరింకెందరకు పోరాడుమదపుటేనుఁగులనడుమ నుండువేదికవలె శోభిల్లెను. రాముఁడు జయించినప్పుడు దేవతలును, రావణుఁడు జయించినప్పుడు రాక్షసులును సంతోషమునఁ బుష్పవృష్టులు గురియింపఁగా నమ్మహాయోధుల తీవ్రబాణము లాకుసుమ వృష్టుల సహింపక విజృంభింపఁ జొచ్చెను. రావణుఁడు రామునిమీఁద యమ గదాదండమును బోలునట్టి లోహకంటక శతఘ్నిఁ బ్రయోగించెను. ఆ శతఘ్నిఁ తన రథముదరికి రాకమునుపె యర్ధచంద్రాస్త్రముతో దానిని రాక్షసులయాశలతోడ రాముఁ డరఁటిచెట్టు నఱికినట్లు మిక్కిలి యవలీలఁగా ఖండించెను. తనమనస్సులో నాఁటి యున్నసీతావియోగదుఃఖశల్యమును బాపుటకుఁ దగినదివ్యాస్త్ర మయిన బ్రహ్మాస్త్రమును రాముఁడు రావణునిపైఁ బ్రయోగించెను. పదిముఖంబులు దాల్చి యాకసంబున మండుచున్న యాబ్రహ్మాస్త్రము కరాళఫణిమండలము మగు శేషుని

శరీరమువలె భయంకర మయి కానఁబడెను. ఆసమయంబున సంప్రయుక్త మయిన బ్రహ్మాస్త్రముచేత ప్రాణబాధ యించుకేనియు లేకుండ రావణునిపదిశిరస్సులు నిమిషార్థమున నేల గూలెను. నేలఁ గూలెడిరావణునితలలు కనులుమన్న సముద్రతరంగములమీఁద బ్రతిఫలించు సూర్యబింబములట్లగాఁ గనఁబడెను. ఆ[illegible] శిరస్సులు నేలఁ గూలుట కనులారఁ జూచియు నవి మఱల నతని[illegible] నతుకుకొనునో యేమో యనుభయమున నతఁడు చచ్చినవెనుక దేవతలు నమ్మఁజాల రైరి. అంబర కాలములోఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డగుటకు సిద్ధముగా నున్న రామచంద్రునిమీఁద దివ్యులు పుష్పవర్షము గురిసిరి. ఈసమయంబున రావణుని సంహరించి దివ్యుల కార్యమును దీర్చి ధనుర్గుణము దింపి రాముఁడు స్వర్గమునకుఁ బోవుచున్న మాతలికి సెలవొసఁగ నతని యాజ్ఞాప్రకార మతఁడు స్వర్గమునకుఁ జనెను. అంతట సీతాదేవి యగ్నిం జొచ్చి తనపరిశుద్ధ చరిత్రమును బ్రకటించిన పిదప నామెను గ్రహించి విభీషణునకు లంకారాజ్యముఁ బట్టముగట్టి, యతఁడును సుగ్రీవుఁడు లక్ష్మణుఁడు హనుమంతుఁడు మున్నగు వారందఱుఁ గొలిచి రాఁగ, విమాన మెక్కి రాముఁ డయోధ్యాపురికిం జనెను. రామనామధేయుఁ డైన యాశ్రీహరి శబ్దగుణప్రధానమై తన పాదమార్గమున యాకాశమునందు విహరించుచున్న విమానమునందు గూర్చుండి సీతకు సముద్రముఁ జూపి సీతతో మెల్లఁగా నిట్లనియె. 'ఓసీతా! నేను కట్టిన సేతువుచేత రెండుగాఁ భిన్నమయి తెల్లని నురుగుతో వెలయు నీసముద్రమును జూడుము! ఛాయాగంగచేత రెండుపాయలయి నక్షత్రములతో విరాజిల్లుచున్న యాకాశము వలె నున్నది. మాపూర్వులలో నొకఁడు యజ్ఞదీక్షితుఁడై యుండ నతని యజ్ఞహయమును హరించి కపిలమహాముని యొద్దఁ బోయెను. ఆహయమును దెచ్చుటకై యాతనికుమారులు నేలఁద్రవ్వ నదియె సముద్రమయ్యె నని మాపెద్దలు చెప్పుచు వచ్చిరి. సూర్యకిరణము లిచ్చుటచే జలగర్భము ధరించును. రత్నము లిచ్చుటచే లభించును. బడబాగ్ని యిచ్చుటచే వృద్ధి పొందును. జగదానందకర మయినచంద్రుఁ డనుజ్యోతి యిక్కడనె పుట్టెను. బహురూపంబులు ధరించినట్టియుఁ దనమహిమచే దశదిశలు నిండినట్టియు విష్ణువుఁ బోలినట్టియు నీ మహాసముద్ర మిట్టిదనియు నింత విశాల మనియు నెవఁడు వర్ణింప నోపు. విరాట్పురుషుఁడు సకల లోకసంహారముఁ జేసి యీసముద్రముమీఁద బ్రళయకాలమందు బవ్వళించి నాభిపద్మమందున్న చతుర్ముఖుఁడు బాగడుచుండఁ హాయిగా యోగనిద్ర జెందుచుండును. మహేంద్రుఁడు వజ్రాయుధముచేత రెక్కలం దునుమ నుక్కడక్కి వందలకొలది పర్వతము లీ సముద్రమును శరణు జొచ్చెను. బలవంతుఁడైన శత్రునకు భయపడినరాజులు, శూరులు ధర్మాత్ములునైన మధ్యమ

రాజునీవిధముగానే యాశ్రయింతుసకదా! ప్రళయకాలమునకుఁ బొంగిన యీ మహార్ణ
వజలము పురాణపురుషుఁడైన శ్వేతవరాహమూర్తి పాతాళమునుండి భూమిని పైకి
దెచ్చునప్పుడా వసుంధరకు క్షణకాలము మేలిముసుఁగయ్యెను. సముద్రమును రెండు
పాయలుగాఁ జీల్చుకొనియున సదవిచేయు నగులు దుముకుచున్నవదిగో! అటులు దుము
కుట చేత క్షణకాలము సముద్రము వాని చెక్కిళ్ళయందుఁ గర్ణచామరములటులు నురుగు
ముద్దలంటుకొనెను. సముద్రతీరమున గాలి మేసి పాము లచ్చముగఁ దరంగములవలె
నున్నవి చూడుము. సూర్యకిరణములచేతఁ బడగలయందు నున్న మాణిక్యములు ప్రజ్వ
రిల్లుచుండే నని పాము లని మనముఁ దెలియఁ గల్గుచున్నవి. జలము ద్రాగుటకు మేఘము
సముద్రమునం బ్రవేశించి సుడిగుండములందుఁ బడి పయికిఁ బోవలేక నిట్టట్టుఁ
దిరుగుచున్నది. దానిం జూడ మందరపర్వతము మరల సముద్రము మథించుచున్నదా
యని సందియము పొడముచున్నది. కల్యాణీ! యీ మహాసముద్ర మొక యినుప
చక్రమువలెఁ గనబడుచున్నది. తీరమునందలి తాటితోఁటల నీలకాంతి యా చక్ర
పుటంబునఁ బట్టిన త్రుప్పువలెఁ గనబడుచున్నది. కల్యాణీ! మనమిప్పుడు క్షణములో
సముద్రతీరమును జేరినాము. ఇదిగో చూడుము. ఇసుక తిన్నెలపై ముత్తెపుచిప్పలు
చెదరి పడియున్నవి. పోకచెట్లు కాయల బరువున వంగియున్నవి. సుందరీ! యొకసారి
తిరిగి చూడుము. అంత కంతకు మనకు దూరమగుచున్న సముద్రములోనుండి వనసమేత
మైన యీ భూమివచ్చుచున్నటులు గన్పడుచున్నది. ఈవిమాన మొక్కసారి దేవ
మార్గము ననుసరించిపోవుచున్నది. ఒక్కతూరి మేఘములదారి నరుగుచున్నది.
ఇంకొకసారి పక్షుల త్రోవను బోవుచున్నది. ఇది నే నెటుల కోరిన నటులు
పోయి నాకానందము గల్గించుచున్నది. దేవేంద్రునిగజ మగు నైరావతము యొక్క
మదగంధము స్పృశించి యాకాశగంగాతరంగ స్పర్శవలనఁ జల్లనై యీగాలి యీ
మిట్ట మధ్యాహ్నపువేళ నీ మొగమున నంటిన చెమట బిందువులను హరించుచున్నది
చూడుము. విమానపు గవాక్షమునుండి హస్తముఁ జాచి మేఘములను స్పృశింపఁగా నందు
లోనుండి మెఱుపువచ్చి నీచేయి తాకి నీకుఁ గ్రొత్త యలంకారముఁ గూర్చినట్లున్నది.
సుందరీ! యిది జనస్థానము. ఇది రాక్షసశూన్యమై నిర్భయముగానుండుటచేత
మునులు చిరకాలము క్రిందట విడిచిపోయినఁ దమ యాశ్రమములను మరలఁ జేరుకొని
పర్ణశాలలఁ గట్టుకొనుచున్నారు చూడుము. నీ పాదమునుండి యూడిపడి భవద్వియోగ
దుఃఖమున మాటాడలేక మౌనము ధరించినట్లున్న నీ కాలి కడియమును నేను చూచి
నచోటిదే సుమీ! రాక్షసుఁడు నిన్నుఁ గొనిపోయిన యాదారి మాటలతోఁ జెప్పలేక
యీ లతలు కొమ్మలను బోలెడు చిగుళ్ళచేతఁ జూపెను. ప్రియసీ! యీ ప్రాంతముల

యంజలి యాఁడులేళ్ళు సీతను దర్భాంకురములఁ గొఱుకుట మాని దక్షిణ దిక్కు-
నకుఁ జూడ్కులు బఱపి నీవు చనినదారి యెఱుంగక బాధపడెడు నాకుఁ జెప్పిన ఱెప్ప-
లచేత మార్గముఁ గనఁబఱచెను. అదిగో! శృంగముచేత నగిసంఘము నెలయించుచున్న మా-
ల్యవంతమును జూడుము. ఈకొండయందపు జేరి నేను నీనిమిత్తము కన్నీరు విడువ
నీ శైలము నాశ్రయించిన మేఘము క్రొత్తనీరు కురిసి నాతో సమానదుఃఖముఁ
జూపెను. వర్షధారాహతములైన పల్వలములనుండి బయలు వెడలు సుగంధమును
సగము విచ్చెడు కడిమిపూవులు, నెమలికేకలు సహజముగా మనోహరములయ్యు
నీవు లేమి యవి నాకింపుగా నుండలేదు. సుందరి! వర్షకాలమున మేఘగర్జనలకు
నుఱుములు ప్రతిధ్వను లిచ్చునప్పుడు భయమున నీవు నన్ను మున్ను కౌఁగిలించు
కొన్నమాట జ్ఞప్తికి రాఁగా నేను దాళఁజాలక పోయితిని. క్రొత్తగాఁ గురిసిన వాన
చేత నేపుగాఁ బెరిగిన యరఁటిచెట్లపూవులు నీ వివాహ సమయమున నగ్నికడ నీవు
కూర్చున్నప్పుడు పొగచేత నెఱ్ఱవడిన నీకన్నులవలె మనోహరములై కానఁబడి
నన్నెంతో పీడించెను. సఖీ! యిది పంపాసరస్సు. గట్లమీఁదఁ బేపవనములుగలిగి
పరుగెత్తుచున్న కొంగలు కొంచెము కొంచెము మఱుగుపడుచున్న నీసరోవరమునీఁద
శ్రమచేత నీరు ద్రాగుటకో యనునట్లు దూరమునుండి నాదృష్టిపడెను. ఈకొలని
లోని యుత్పలకేసరముల నొండొరులకిచ్చుకొనుచు నెడబాటు లేక యుండు కోక
దంపతులను భవద్వియోగ దుఃఖాతురుఁడనైన నేను జూచి విషాద మొందితిని.
పుష్పగుచ్ఛంబు లనియెడు పాలిండ్లచే వంగియున్న తీగాశోకశాఖం జూచి నీ వను
కొని భ్రమపడి కౌఁగిటఁ జేర్పబోఁగా లక్ష్మణుఁడు కన్నీళ్ళతో నన్ను నివారించెను ఈవిమా
నమునకుఁ గట్టఁబడియున్న బంగరుచిఱుగంటలమ్రోఁత విని గోదావరీ సారసపక్షులు
నిన్నెదుర్కొనుటకో యనునట్లు మనకభిముఖముగావచ్చుచున్నవి చూడుము. నీవు
సన్నని నడుముగలదాన వయ్యు నెంతో శ్రమపడి కడవతో నీళ్లుపోసి పెంచిన
మామిడిగున్నలు కలిగినట్టియుఁ గనులెత్తి పైకిఁ జూచు క్రూరమృగములు గలిగినట్టియు,
నీపంచవటిని చిరకాలమునకు జూచుటచే నాకెంతో యాహ్లాదము కలుగుచున్నది.
సుందరి! యిదిగో గౌతమీతీరము. ఇచ్చట నొకనాఁడు నేను వేటమాని యీ నదీ
తరంగ వాయువులచే నాయాసము పోఁగొట్టుకొని ప్రబ్బలితీఁగలయింట నొంటిగా!
నీతొడపయిఁ దలపెట్టుకొని నేను పన్నుండిన మాట యిప్పుడే జ్ఞప్తికి వచ్చినది. ఎవఁడు
భ్రూభేదమాత్రమున నింద్రపదవినుండి నహుషుని బరిభ్రష్టుం జేసెనో యెవ్వని రాక
వలన మలినజలము పరిశుద్ధమగునో యట్టిమహామునికి స్థాన మాశ్రమపదము సుమీ
యగస్త్యమహాముని వేల్వఁగా హవ్యగంధముతో త్రేతాగ్నిధూమము లభ్రమా

వంబు వంటుంటుంటేసి వాని బాహ్యశీలిని చేసి నా గౌరవనియమములకు దూరమై సత్యవ్రతుడై
నగుచున్నాను. సుందరీ! యిది పంచాప్సరం బను కొలను కాలకర్ణు డిందు జలక్రీడ
సేయుచుండును. దీనిచుట్టును వనము లుండుటచే నిడుపుబ్బులపడిమి చందమామువలె
నున్నది. ఆకాలకర్ణుడు పూర్వము తేతనాల్గవ తన పేళ్ళతో గలిసి మిక్కిలి నియ
మవంతుడై యీపడవిలోనుండి నతనిభోజనము పసక వెలిచియుండుదు తపోభంగ
ముగావింప నైదుగు రచ్చరగల నంపెను. ఆముని మహాతపము మఱచిపోయి యానవజ
ముఖుల సౌన్దర్యం బనువలలో జిక్కెను. ఆసరోవరమధ్యమం దున్న మేడలో నుండి
యాతనిసంగీతమృదంగరవ మాకాశ మంటి మనపుష్పకముయొక్క చంద్రశాలలో
బ్రతిధ్వని సేయుచున్నది. ఇతడు మఱియొక మహాముని జితేంద్రియుడు. ఇతని పేరు
సుతీక్ష్ణుడు. నాలుగుప్రక్కల నాల్గగ్నిహోత్రములు వెలుగ నీతడు నడుమ
నిలిచి సూర్యుడే దవయగ్నియై మొగము గాల్ప ఘోరతపము సేయుచున్నాడు.
ఈయనను గూడ మహేంద్రుడు శంకించి యచ్చరల నంపెను గాని వారిమందహాస
విలసితకటాక్షవీక్షణములుగాని మిమకో చూపినమేఖలలు మొదలగు నలంకారములు
గాని తగిలరవిసలాములుగాని యామహాత్ముని చలింప జేయ జాలకపోయెను. అతీ
మాలయానుకడిమము గలిగి దర్భలు గోయుటకును జింకలను గోకుటకును నలవడిన
దక్షిణహస్తము నితడు మనలసత్కరించుటకు చాచుచున్నాడు చూడుము! ఈమహాముని
మాటలాడనగూడ దనునియమము ధరించుచుటచేత నానమస్కారము దలయూ
చుటచేతమాత్రమే స్వీకరించెను. సూర్యునివంక జూచుచున్న యీమహాత్మునకు
మన విమానము క్షణకాల మడ్డమయ్యెను. విమానము తొలగినతోడనే యతడు
మరల సూర్యునివంక జూచుచున్నాడు. ఇది పావనమైన శరభంగమౌనితపోవనము.
అతడాహితాగ్ని, అగ్న్యుపాసకుడు. శ్రీరామ చిరకాలము సమిధలతోడనే యగ్ని
సర్పించి పూర్ణించి నమ్మిన కేలను మంత్రపూత మైనశరీరమునే యాహుతి చేసెను.
ఆమహాముని గలించినను నీమూర్త్రీ మంటపముల సతనిబిడ్డ లనిచెప్ప దగిన యీవృక్షముల
యందతిథిసత్కారము నిలిచియున్నది. ఎట్లన నీవృక్షములు తనునీడలచేత బాటసా
రులశ్రమ నపహరించి తినుటకు బక్వఫలములు నిచ్చి యాదరించుచున్నవి. ఇది చిత్ర
కూటము. ఈపర్వతము నాదృష్టికి స్వప్నమువలె గనబడి సంతోషము గలిగించుచు
న్నది. ఎట్టిఁటిచేని గుహాముఖములు. జలప్రవాహనాదము లింకెవేముటు. శృంగములె
క్కొనుచున్నవి. శిఖరములయందున్న మేఘములే పోటుములుగలన గలిగినవున్న. ఈశైల
లసమీపమునందు బ్రవహించుచున్న మందాకినీనదిని జూడుము. దూరమునుండి మనము
చూచుటచే మిక్కిలి సన్నమై వసుంధరాదేవి మెడ నిడుకొన్న ముత్యాలసరమువలె

వలయుచున్నది. ఈపర్వతముచుట్టును బరివేష్టించుచున్న తమాలవృక్షములచిగుళ్ళతో నీకు నేనవతంసము గల్పించితిని. ఇది యత్రిమహామునితపోవనము. ఇందు వృక్షములు పుష్పములు లేకయే పండుపండును. మృగములు మచ్చికపడి నిర్భయముగ సంచరించును. త్రిలోచనుని తలమీదిపూలదండయై సప్తమహర్షులకు బంగారుతామరపుష్పముల నిచ్చు నీయాకాశగంగను నీప్రాంతములయం దుండుమహర్షుల స్నానములనిమిత్త మనసూయామహాదేవి యీపరిసరంబుల బ్రవహింప జేయుచున్నది. ఈయాశ్రమమున నున్నయీచెట్లం జూడుము! గాలి లేకుండుటంజేసి కదలక యొఱుగులమీద నిలిచి పరమయోగాధిరూఢులై యచలాసనంబుల గల్పించుకొని కూరుచున్న మహామునులవలె నున్నవి. పూర్వము నీచేత బరిచర్యల నందుకొన్న నీమఱ్ఱిచెట్టును జూడుము. దీనికి శ్యామ యనిపేరుగదా! ఎఱ్ఱనిపండ్లతోడను బచ్చనికాయలతోడను నిండి యీచెట్టు పద్మరాగములతో గూడినగరుడపచ్చలరాశివలె నున్నది. ఓకళ్యాణీ! యమునానదీ జలంబులంగూడి పాఱుచున్న యీగంగానదిం జూడుము! ఇంద్రనీలమాణిక్యములతో గలసినముత్యాలసర మొక్కచోట, నల్లకలువరేకులునడుమ గలతెల్లతామర పూదండవలె నొక్కయెడ, నల్లహంసలతోగూడిన రాజహంసపఙ్క్తివలె నొక్కచోట, కృష్ణాగరుపత్రములు నడుమనడుమగలమంచిగంధపుపూతవలె నింకొక్కచోట, నడుమనడుమ చెట్లనీడలుగల వెన్నెలపగిది నింకొకచోట, నడుమనడుమ సందులంగాన్పించినల్లనియాకాశ మగపడుచుండునట్లు వ్యాపించెడుశరత్కాల మేఘమండలమువలె నొకచోట, తెల్లనిబూడిదెపూతమీద బ్రాకుచున్న నల్లత్రాచులుగల శంకరునిశరీర మట్లొకచోటు వెలయుచున్నది. గంగయు యమునయు గలియునట్టి యీచోట స్నానముచేసిన పుణ్యాత్ములు తత్త్వము తెలియనివారైనను బునర్జన్మము నొందక శాశ్వతముక్తి బడయుదురు. ఇది నిషాదాధిపతి యైనగుహునిగ్రామము. ఇచ్చట నేను చూడామణిని దీసి జడలు దాల్పనున్న నాదిమంత్రియైన సుమంత్రుడు దుఃఖమును బట్టలేక "కైకేయి! నీకోరికలు పండెను" అని యేడ్చెను. కల్యాణి! ఇదిసరయూనది యక్షకాంతలు జలక్రీడ సేయుచుండునట్టి దీనిజన్మభూమి యని పెద్దలు చెప్పుదురు ఇది రాజధానియగునయోధ్యనంటి ప్రవహించుచున్నది. దీనితీరమున గల్గుమిందు నశ్వమేధసంబంధములయినయూపస్తంభములు గలవు. ఇక్ష్వాకువంశజు లిచ్చట వాజిమేధములు సలిపి యీనదిలో నవభృథస్నానము చేయుటంజేసి యీనది మిక్కిలి పవిత్రమైనది.

ఈనదీమతల్లి యొక్క సహస్రప్రభావము కడుగొప్పదగుటం ద్రాగి దీనిసైకతమును గని యెడు సుత్సంగముల నుత్తరకోసలప్రభువులెల్ల సగౌరవించుటచేత నిక్ష్వాకురాజుల కెల్ల

సహాసముగా పెంచినవారు యతిశలంచెను పూజ్యుడైన దశరథమహారాజును బాసిన
మాతల్లి వలెనె నీసరయూనది చల్లగాలిని కెరటజల్లుతరంగహస్తములతో దూరము
నుండియె ప్రేమాతిశయమున నన్ను గౌగిలించుకొనుచున్నట్లు లున్నది. అల్లదె
యెట్టయెదుట భూగజము సంజ కెంజాయపగిది నెఱ్ఱగా లేచుచున్నది. హనుమంతుడు
నారాక దెలుపుటంజేసి నన్నెదుర్కొనుటకు సైన్యసమేతుడయి భరతుఁడు
తామే తెంచుచున్నాడని తలఁచెదను. నేను ఖరదూషణాదులం జంపి మరలి వచ్చి
నన్నును శ్రీఘ్రో సంగకించి నిన్ను నాకు లక్ష్మణుఁ దర్పించినటులు పితృవాక్యపరి
పాలకుఁడనై ప్రతిజ్ఞ సంపూర్తిఁ జేసిన నాకు వనమునాను వైనభరతుడు రాజ్య
మర్పించును. అదె వల్కలంబులు ధరించి చేత సస్యము గ్రహించి గురువుల ముం
దిడుకొని వృద్ధులైనయమాత్యులు సైన్యము వెంట భరతుఁడు పాదచారియయి
నానిమిత్తము వచ్చుచున్నాఁడు. తండ్రి రాజ్యలక్ష్మిని దనకిచ్చినను నది తనతోడ
మీద నున్నను నాయందలి గౌరవముచేత నీతఁడు పడుచువాడయ్యు దాని ననుభ
వింపక యిన్ని సంవత్సరములు దానితోఁగూడి యసిధారావ్రతమును సలుపుచున్నటు
లు గనబడుచున్నాఁడు. ఇటులు వచించుచు రాముఁడు విమానమునుండి నేలకుదిగఁ
దలచెను. అతని తలఁపెఱిగి విమానాధిదేవత భరతునివెంటనున్న మునులు ప్రకృతి
జనులు విస్మయమొంద నక్షత్రపథమునుండి విమానము క్రిందికి దించెను.

అంతట రాముఁడు విమానము దిగెను. విభీషణుఁడు ముందు నడచి స్ఫటిక
శిలానిర్మితసోపానములు చూపుచు సాగెను. సుగ్రీవునిచేయి బట్టుకొని రాము
డామార్గమున నడచివచ్చి ముందుగా నిల్చియున్న కులగురువగు వసిష్ఠునకు నమస్క
రించి యాశీస్సులందుకొని భరతుని కౌగిలించుకొని తండ్రి యొసగిన రాజ్యాభిషేక
మును దనయందు న్యస్తమైనను నిరాకరించిన సోదరుని శిరమును దనకన్నీట నభిషేకము జేసి
మూర్కొనెను. గడ్డములు మీసములు పొడవుగాఁ బెంచుకొని పెద్దయూడలతో
మన్నబుట్టినట్లున్న వృద్ధమంత్రులు వినయముతో నమస్కరింప సందుకొని
రాముఁడు మందహాసములతో వారి నాదరించి కుశలమడిగి "యితఁడు మనప్రియ
మిత్రుఁడు. వానరశ్రేష్ఠులకు నధీశ్వరుఁడు; సుగ్రీవుఁడు. ఇతఁడు మహాసమర
వీరుఁడు విభీషణుఁ డని తెలియఁగింప భరతుఁడు వారికిఁగూడ నతివినయముతో
నమస్కరించెను. అనంతరము లక్ష్మణుఁడు నమస్కరింప నాశీర్వదించి మేఘనాద
ప్రహారములచేతఁ గడుకఠినమైన యాతనివిశాలవక్షస్థలము నొచ్చునటులు గా
ఢాలింగనము జేసెను. అంతట రామునియాజ్ఞచే వానరనాయకులు మనుష్యరూప

ము దాల్చి మదధారలు స్రవించు సామజేనుగులవలె నెక్కి మహాపర్వతములమీఁద నెక్కినప్పుడు గల్గుసుఖ మనుభవించిరి.

రాఘవుని యానతిని రాక్షసరాజగు విభీషణుఁడు సపరివారముగ దశరథరాజ నందనుఁడు దర్పించిన రథముల నధిష్ఠించెను. అత్యంతమహావిలాసముల నలరారు చున్నను తమరథము లీరథములముందుఁ బనికిరావని యతఁడు తలంచెను. సాయం కాలమున మిగులఁ జంచలములైన మెఱుపులుగల మేఘమండలమును ఋక్షగణంబు లంగూడి చంద్రుఁ డెక్కినటులు రాముఁడు సోదరసహితుఁడై కాంచనహంసరూపములుగల ధ్వజములతోఁ బ్రకాశించు పుష్పకవిమానమును మరల నెక్కెను. ఆదివరాహమూర్తి ప్రళయపయోధినుండి వసుంధరను గ్రహించినట్లును, శరదృతువు మేఘమండలము నుండి చంద్రికళను గ్రహించినట్లును, రాముఁడు దశకంధరుని బారినుండి యే దేవిని రక్షించెనో యా విదేహరాజనందనకు భరతుఁడు నమస్కరించెను. తన్ను వరింపు మని పలుతెరంగుల వేఁడుకొన్న రావణుని నిరాకరించి జగంబులకెల్ల వంద్యములైన జానకీదేవిపాదములు పూజ్యుఁడైనరామునివలె జడలు ధరించిన భరతునిశిరమును గలిసి కొని యన్యోన్యపావనము లయ్యెను.

అట్లు ప్రకృతిజనపురస్సరముగా నర్ధక్రోశదూరము నరిగి రాఘవుఁడు తననిమిత్త ము శత్రుఘ్నుఁడు సిద్ధముచేయించిన పటకుటీరములు కలిగి మిక్కిలి సొగసగు నయో ధ్యాపుర బాహ్యోద్యానమును బ్రవేశించి యందు వసియించెను.

ప్రాపుగానుండుచెట్టు తెగుటచే నిరాలంబములైనతీఁగలవలెనున్న భర్తృవియో గముచే నార్తి జెందియున్నతల్లులను రామలక్ష్మణు లారామమునందుఁ జూచిరి. శత్రు సంహారణ కృతకృత్యులై శౌర్యధనులగు పుత్రులిద్దఱు తమతల్లులకు నమస్కారము జేసిరి. బాష్పధారలచే తల్లులకన్నులకుఁ బుత్రులు కనఁబడక దేహసంస్పర్శసుఖ ముచేత మాత్రము కనఁబడిరి. హిమవత్పర్వతమందలి మంచు కరఁగి చల్లనిదై ప్రవ హించి, యుష్ణతప్తములగు గంగాసరయూజలములను జల్లబఱచునట్లు శోకజనితములై మొదల స్రవించినవేఁడికన్నీళ్ళను బిదప జనించిన యానందబాష్పములు చల్లబర చెను. కొడుకులం గౌఁగిలించుకొనినతోడనే తల్లులకు మున్ను రాక్షసులశస్త్రముల చేతఁ గుమారులశరీరములయం దైనవ్రణములు పచ్చిపుండ్లుగాఁ గనఁబడెను. వీర మాతలు కావలెనని క్షత్రియాంగనలు కోరుకోర్కెలు తమయెడ సఫలములైన వనివారు సంతోషించిరి. ప్రాణనాథునకు మిక్కిలి కష్టముఁ గూర్చిన పాపచరిత్రఁ

సీతను నే నని తన పేరు చెప్పుకొనుచు జానకి, భర్తృవియోగదుఃఖిత లైన యత్తలకు సమభక్తితో నమస్కారము చేసెను. "అమ్మాయి! లెమ్ము. నీపవిత్రచరిత్రమే కదా తమ్మునితో గూడ రాముని దుఃఖమునుండి సముద్ధరించె" ననుచు వారు ప్రియోక్తులు పలికి కోడలిని లాలించిరి. మొట్టమొదట దబ్బుల యానందబాష్పాభిషేచన మైన పిదప సృష్టమంత్రులు హేమకుంభముల బుణ్యజలంబుల దెచ్చి రఘువంశప్రదీపకునకు మహావైభవముతో బట్టాభిషేకము జేసిరి. వానరవీరులును దానవవీరులును దిగంతముల కరిగి తెచ్చినసదీసముద్రసరోవరజలములు వింధ్యపర్వతమువీాద మేఘములు మహావృష్టిగురిసిన విధంబున రాముని శిరంబునం గురిసెను. పూర్వము తపస్వివేషము దాల్చినప్పుడె యంతో మనోజ్ఞమైయుండిన రామునియాకృతికి మహారాజాలంకారము పునరుక్తదోషమయ్యెను. మంగళతూర్యారావంబులఁ బ్రజలెల్ల మహానందభరితులుగాఁగ దోరణంబులు గట్టిన మేడలమీాదనుండి లాజవర్షములు గురియ రాఘవుడు మంత్రులతోడను దనుజవానరవీరులతోడను రాజధానిం బ్రవేశించెను. భరతుండు ఛత్రము బట్ట లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు చామరంబులు వీవ రథస్థుడైన రాముడు చతురపాయసమన్వితు డైనటుల దోచెను. శ్వశ్రూజనముచేత చేయబడిన యలంకారము గలిగి, కర్ణీరథం బెక్కి సీతాదేవి చనుచుండ పౌరకాంతలు మేడల కిటికీలలోనుంచి చేతులు జోడించి నమస్కరించిరి. సీత తాను శుద్ధచరిత నని ప్రజలకు దెలుపుటకు భర్తృనానతి నగ్నిలో బ్రవేశించి మెఱసినటుల వనమున దనకనసూయ ప్రసాదించిన యంగరాగమును దాల్చి మిక్కిలి శోభిల్లెను. అంతట రాముడు తన మిత్రులను సమస్తోపకరణములుగల గృహములయందు నిలిపి పూజాద్రవ్యములంగలిగి, జనకుని యాలేఖ్యమునుగలిగి యున్నగదిని బాష్పాకులితలోచనుడై బ్రవేశించెను. ప్రవేశించి యచ్చట నున్న కైకేయిం జూచి నమస్కరించి "అమ్మా! స్వర్గపథమిచ్చు సత్యవ్రతమునుండి జారకుండ నాజనకుడు నీవలనగాదె కృతార్థుడయ్యె" నని ప్రశంసించి తన్ను జూడ శంకించుచున్న యాదేవిలజ్జం బాపెను. సంకల్పమాత్రము చేతనె యభీష్టసిద్ధి బడయగల వానరదానవవీరుల మనస్సులు విస్మయోద్భ్రాంతము లగు నటుల రాఘవుడు బహువస్తువులు వారికి కానుకలు కట్నములుగానిచ్చెను. పట్టాభిషిక్తుడైనరాముని సందర్శించుటకు మహామును లనేకులు వచ్చి యతనిం బొగడిరి. తనవిజయమునకు వన్నెబెట్టునట్టి వైరివీరుల జన్మవృత్తాంతాదులను రాముఁడాసంయములవలన వినెను. ఆజడబారులెల్ల జనినపిదప రాముఁడు సౌఖ్యవంతుఁడై దినములు గడచుటే యెఱుఁగక సీతాదేవి యిచ్చునట్టిపరిచర్యల నంది మహానందము నొందుచున్న కపిరాక్షసవీరులను వారివారి స్వస్థలముల కంపెను. పుష్పకము రావణుని ప్రాణములతోఁగూడ హరింప

బడినట్టియుఁ దలంచినమాత్రముననె వచ్చునట్టియుఁ బుష్పక విమానము పూర్వము కుబేరునిదౌటచే రాముఁడు వెండియు దానిని యక్షనాయకుని కొప్పగించెను. అటుల జనకునానతి వనవాసవ్రతముఁ గడపి మరల సింహాసనము నెక్కి పట్టాభిషిక్తుఁడై రాముఁడు ధర్మార్థకామములయందువలెనే ముగ్గురు తమ్ములయందును సమానప్రీతిఁ జూపెను. షణ్ముఖునకు సహనముగా జనుబాలు త్రాగనిచ్చిన కృత్తికలయందువలెఁ గుమారస్వామియుంబోలె రాముఁడు ముగ్గురుతల్లుల యెడలను సమానప్రతిపత్తి గలిగి యుండెను. అతఁడు దానశీలుఁ డగుటచేఁ బ్రజలెల్ల ధనవంతులైరి. విఘ్నములు తొలంగించుటచే సత్కార్యనిష్ఠితులైరి. రక్షకు డగుటచేఁ దండ్రిగలవారైరి. సంతాపహరుఁడౌటచేఁ బుత్రవంతులైరి. తగినకాలమునందే పౌరుల కార్యములనెల్ల గని పెట్టి తీర్చి యారఘుకులప్రదీపకుఁడు తనతోఁ గ్రీడించుటకును భూలోకమునం దవతరించిన మహాలక్ష్మియో యనునటుల వెలయుచున్న సీతాదేవినిఁ గూడి యథేచ్ఛముగ విహరించెను.

యథేచ్ఛముగా నింద్రియసుఖము లనుభవించుచు నాదంపతులు చిత్రపటములు గల గృహములయందు విహరించునప్పుడు దండకారణ్యములయం దనుభవించిన దుఃఖములనెల్ల వారుమరచిరి. అంతట సీతాదేవి గర్భవతి యయ్యెను. మిక్కిలి స్నిగ్ధములైన కన్నులు రెల్లుపువ్వులవంటి తెల్లని మేను మొదలగు చిహ్నములచే నామె గర్భవతియైనట్లు చెప్పకచెప్పెను. అట్టియామెను నాగమూర్తి రాముఁ డేకాంతమున నడుగుచుండెను. మిక్కిలి కృశించి సిగ్గుసెంపున దనకోరికలం జెప్పకయున్న ప్రియురాలిం దొడపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని నీ కేమి కావలెనని యతఁడు బుజ్జగించి యడిగెను. ఎచ్చోట నిడిన బలులను గ్రూరమృగములు భక్షింపవో యెచ్చోట మునికన్యలతోడ మైత్రి కలుగునో యెచ్చట దర్భలు విశేషముగాఁ బెరుఁగునో యట్టి గంగాతీరంబుననుండు తపోవనంబునకు మరల నొకసారి యరుగఁ దనకుఁ గోరిక గలదని యామె భర్తకు విన్నవించెను. ఆప్రియురాలికోరిక దీర్ప ననుమతించి రఘుపుంగవుఁడు దనపరిపాలనముచేత సంతోషించుచున్న యయోధ్యానగరమును జూడఁ గోరుకొని యనుచరులఁ గూడి మేడ నెక్కెను. జనసమూహముచేత నరికట్టఁబడిన రాజమార్గముఁ జూచి, నావలతోఁ గ్రిక్కిరిసిన సరయూనదిని జూచి ప్రియురాండ్రఁ గూడి ప్రియులు విహరించునట్టి యుద్యానవనములుఁ జూచి యానృపాలవరుఁడు మిక్కిలి సంతోషించి భద్రుఁడనియెడు సేవకునిం బిలిచి 'ఓరీ నానడతంగూర్చి ప్రజ లేమి చెప్పుకొనుచున్నారురా,' యని యడిగెను. అడుగుటయు భద్రుండు మొదట నుత్తర మీయక రాఘవుండు నిర్బంధ

ముచేసి యడిగినమీఁదట నతఁ డిట్టుల సత్యముం దెలిపెను. "దేవా! ప్రజలన్నివిష
యముల దేవరవారిని స్తవము చేయుచున్నారుగాని రక్కసునియింటనుండి వచ్చిన
దేవిని మరలఁ దెచ్చికొనుటమాత్రము సరిగాలే" దని యనుకొనుచున్నారు. ప్రియు
రాలిపైఁబడిన యపనిందను వినినతోడనే సమ్మెటపెట్టుచేత నెఱ్ఱగాఁ గాలిన లోహము
వ్రయ్యునట్లు రాముని హృదయము వ్రయ్యలయ్యెను. నాపైఁ బడిన యీయపవాదము
నుపేక్షించుట మంచిదా, లేక పూతచరిత్రయైనసీతను విడుచుట మంచిదా యని
రాఘవుని మనసు య్యాలవలె నొకయెడ నిలువక విచారాధీనమై చలింపఁ జొచ్చెను.
ప్రియురాలిని విడువకపోయినపక్షమున నపనింద పోవదని యామెను విడిచి యాయశః
కాముఁ డపకీర్తిని బాపుకొనఁ దలంచెను. కీర్తికాములకు దేహములకంటె యశమే
ప్రధానమగుచుండ నింక నింద్రియార్థములమాట వేఱె చెప్పనేల? అట్లు నిశ్చయించి
రాముఁడు కడుంగడు నెవ్వగఁగూరి తన్నుఁజూచి విచారమనస్కులగు తమ్ములం
గని యిట్లనియె.

"మబ్బుమీఁద గాలిచేత నద్దము మలినమైనట్లు పరమపావనమైన సూర్యుఁడు
వంశకర్తగాఁగల యిక్ష్వాకువంశము నావలన నెట్లు కళంకమైనదో చూడుఁడు.
మదపుటేనుఁగు కంబమునకుఁ గట్టువడుట కిచ్చగించనట్లు నే నీయపవాదమును
సహింపఁ జాలను. నీటియలలమీఁద బడిననూనెబొట్టు వ్యాపించినతెరంగున నీనింద
సత్వరముగాఁ బ్రజలయందు వ్యాపించుచున్నది. తండ్రియానతిచేత మున్ను సముద్ర
మేఖల యగువసుంధరను విడిచినట్లు నింద బాయుటకై నిందుముఖియైనను విదేహ
రాజనందనను విడువ నిశ్చయించితిని. దేవి పావనచరిత్ర యని నే నెఱుఁగుదును.
ఐనను లోకాపవాదము మిక్కిలి గొప్పది కావునఁ బరిత్యజింపవలయును. భూమియొక్క
నీడ సోఁకినంతమాత్రమునఁ బరిశుద్ధుఁడైన సోముఁడు మలినుఁ డగుట మనము
చూచుచుండుటలేదా! రావణసంహారము పగదీర్చుకొనుటకై నేను చేసితినిగాన నా
ప్రయాసమువ్యర్థముగాదు. పాము తన్నుఁ ద్రొక్కినవారిపైఁ బగఁ దీర్చికొనుటకుఁ
గఱచును గాని రక్తమును ద్రావుటకుఁ గఱచునా? అపనింద యనుశల్యమును బాసి
నేను సుఖముగఁ జిరకాలము జీవింపవలెనని మీరు కోరుదురేని దయామయులై నేను
చేసిన యీనిశ్చయమును మీరనుమతింపుఁడు" ఇట్లు జనకరాజపుత్రికను గూర్చి
పరుషవాక్యంబులు పలికిన యగ్రసోదరుని నిశ్చయము నిషేధించుటకుఁ గాని యనుస
రించుటకుఁ గాని చాలక యనుజులు సందిగ్ధమనస్కులైరి. జగద్గేయకీర్తియు, నానృ
శంస్యానుష్ఠానపరుఁడు నగు రామచంద్రుఁడు తనయాజ్ఞానువర్తియగు లక్ష్మణుం జూచి

"సౌమ్యా!" యని పిలిచి రహస్యమున నతని కిట్టులనియె. "చూలాలయినయీ దేవినిజ కోరికలు కోరుమని నేనడిగినప్పుడు తపోవనంబులఁ గొంతకాలముండవలెనని కోరెను. కాఁబట్టి యీనెపముపెట్టి యామెను రథ మెక్కించి తోడ్కొనిపోయి వాల్మీకి మహాముని యాశ్రమంబు జేర్చిరమ్ము" జనకుని యాజ్ఞ మీఱి దాల్చి భార్గవరాముఁడు శత్రువును సంహరించినట్లు తల్లిం దెగటార్చె నన్న కథ వినియున్నవాఁడు కావున లక్ష్మణుఁడు సోదరుని యాజ్ఞ శిరసావహించెను. పెద్దలయాజ్ఞ మీఱఁగూడదు గదా! అనుకూలమైన యీవార్త విని జానకి మిక్కిలి సంతోషించి పయన సముద్యుక్తయయ్యెను. సుమంత్రుఁడు బెదరనిగుఱ్ఱములఁబూన్చి యరద మాయత్తముచేయ లక్ష్మణుఁడు సీతాదేవి నందుంచుకొని వెడలెను. మార్గమధ్యమున రమణీయములగు వస్తువు లెన్నో కనఁబడుచుండ నవి చూచి వైదేహి ఆహా! నాభర్త మిక్కిలి మంచివాఁడు. నాకోర్కెల దీర్చుచున్నాఁడని యానందించెనే గాని కల్పవృక్షము ఖడ్గపత్రవృక్షమైనదని యామె తెలిసికొనకపోయెను. అప్పుడు సీతాదేవికుడికన్నదరెను. ఆదుర్నిమిత్తమును బట్టి లక్ష్మణుఁడు చెప్పకపోయినను తన కేదో కీడు మూఁడఁదలచుకొన్నదని యామె శంకించెను.

ఆదుర్నిమిత్తమువలనఁ గలిగిన విషాదంబున విదేహరాజనందనఁ వాఁడినముఖారవిందముగలదై యనుజసమేతముగాఁ దనభర్తకు మంగళ మగుఁగాక యని ప్రార్థించెను. సోదరునియాజ్ఞ నతిక్రమింపక జానకిని నట్టడవిలో లక్ష్మణుఁడు విడిచిపెట్ట వచ్చుట జూచి గంగాదేవి తనతరంగము లనియెడుహస్తములతో వద్దువద్దని నివారించుచున్నదో యనునటులు కెరటము లెత్తుగ లేచెను. సారథి గుఱ్ఱముల నిలిపి యరదంబు నాప సత్యసంధుఁ డైనలక్ష్మణుఁడు వదినను నిసుకతిన్నెపై దింపి మెల్లగా నిషాదునినావ నెక్కించి తన ప్రతిజ్ఞను దాటినట్లే గంగను దాటెను. బాష్పరోధముచేఁ దనకంఠము గద్గదముకాఁగ మెల్లగా గొంతు సవరించుకొని సౌమిత్రి ప్రళయకాలమేఘము శిలావృష్టి కురియుచందమున రామశాసనము వెడలఁ గ్రక్కెను. పరాభవం బనెడు వాయువుచేత నిహతమయినధరణీతనయ మణిభూషణంబు లనియెడు పువ్వులు రాలునటులు తనయంగములకు మూలమయిన ధాత్రిమీఁద లత వలెఁ గూలబడెను. "అమ్మా! నీపతి సాధుచరితుఁడు, సుప్రసిద్ధమైన యిక్ష్వాకువంశమునఁ బుట్టినవాఁడు, నిన్నేల నిష్కారణముగ విడుచు" నని శంకించునదివోలె ధాత్రి యామెను వెంటనే తనగర్భమునం జేర్చుకొనలేదు. మూర్ఛలో నున్నంతసే పామె విచార మెఱుఁగదు. మూర్ఛ తెలియగానే యామెను విషాద మావరించెను.

మూర్ఛలో నున్నప్పటికంటె సౌమిత్రి యామెను నోదార్చి తేర్చినప్పుడే యామెకు గష్ట మెక్కువయ్యెను. పరమపతివ్రతయు సాధుశీలయు నైన యమ్మహాదేవి నిర్దోషురాలై నతన్ను విడిచినందుకు భర్తను దూషింపక నేను దుష్టురాలను; దుఃఖమనుభవించుటకే పుట్టితినని తన్నుతానే నిందించుకొనెను. సౌమిత్రి యామెయిల్లాలినోదార్చి వాల్మీకియాశ్రమమునకు దారిజూపి "అమ్మా! నేను స్వామియానతిని నింతదుష్కార్యముచేయవలసె. నన్ను క్షమింపవే" యని పాదములపైఁ బడి యేడ్చెను. జానకి యతనిని లేవనెత్తి ప్రీతి నిట్లనియె "వత్సా! లక్ష్మణ! నీవినయమునకు నేను ప్రీతురాలనైతిని. చిరంజీవివి కమ్ము! ఉపేంద్రుఁడు మహేంద్రునియాజ్ఞ చెల్లించినటులు నీవు నీయన్న యాజ్ఞ చెల్లించుము. అత్తలకు మువ్వురకు నానమస్కారములు దెల్పుము. నాగర్భమునవున్న బిడ్డను నాయనంతరము పెంచుకొమ్మని చెప్పుము. జనరంజకులైన మీయన్నగారితో నాపలుకులుగా నిటులు విన్నవింపుము. నాడు మీరు కనులారఁ గనుచుండ నగ్నిప్రవేశముచేసి పరిశుద్ధురాలనని యెల్లలోకముల కెఱుంగఁజేసితిరిగదా! అట్టినన్ను లోకుల మాటలు పాటిచేసి విడుచుట మీకులధర్మములకుం దగినపనియా? యెల్లప్పుడు కల్యాణము చేయఁ దలఁచునట్టిమీరు నాకుఁ గీడు సేయవలెనను తలంపుతో నిటులు చేయరు. పూర్వజన్మకృతమయిన నాపాప మిటులు వజ్రపాతముగఁ బరిణమించియుండవచ్చును. మున్ను మిమ్ము వరించిన రాజ్యలక్ష్మిని నిరాకరించి నన్నుఁగూడి యరణ్యములకరిగితిరి. ఆయీసున నేఁడు రాజ్యలక్ష్మి నన్ను మీయింటనుండి వెడలఁగొట్టి పగదీర్చుకొనఁ బోలును. తపస్వులు రాక్షసపీడలు పొందినప్పుడు మునిపత్నులు వచ్చి నాకడ మొరలు పెట్ట నేను వారిదైన్యము మీకు విన్నవించి రక్కసులఁ జంపించి వారికానందము మున్ను గల్గించితిని. మీరు దేదీప్యమానులై వెలయుచుండ నన్ను రక్షింపు మని నేనితరుల నెటులు శరణార్థినై వేడుకొందును? నిండుచూలాల నౌటచేతగాని లేనియెడల నీవిరహాగ్నిచేత నిష్ఫలమైన నాజీవితమును నే నీపాటికే విడిచియుందును. ప్రసవించినతరువాత నేను సూర్యమండలమునందు దృష్టినిలిపి తపోయోగంబునఁ బ్రాణంబు విడిచెదను. ఎడబాటు లేకుండ మఱియొక జన్మంబునందైన మహాత్మా! నీవె నా భర్తవు కమ్ము. వర్ణాశ్రమపరిపాలనము రాజులకు విధియని మనువు శాసించెను. నన్ను విడిచిపెట్టినను తపసులతోడిపాటు నన్నుఁగూడ రక్షించుట మీయన్నగారి విధి యని మనవిచేయుము. అని విలపింప యట్లే చేయుదుమని రామానుజుఁ డామెను వీడ్కొని క్రమక్రమంబునఁ గంటికి దూరమగుచుండ, నామె భయాకులచిత్తయై లకుముకిపెంటివోలె నేడ్చెను. ఆరోదనధ్వనులు వన మంతయు నిండె. ఆయార్త నాదము విని నెమిళ్లు నృత్యములుమానెను. వృక్షములు పూవులు జార విడిచెను.

లేళ్ళు సగముసగము తిన్నదర్భలు తినక నేలఁబోవిడిచెను. తొల్లి కిరాతుఁ డొక రెండుపులుఁగులలో మగపులుఁగును జంపినప్పు డాఁడుపులుఁగు నొక్కయార్తి గని శోకించి యెవ్వఁడు తత్క్షణమె మహాకవి యయ్యెనో యట్టి వాల్మీకిమహాముని సమిధలు తెచ్చుటకై బైలుదేఱి యాయాక్రందనధ్వని వచ్చుదారినే పోయెను. అతనిఁ గని యవనితనయ కన్నీరు తుడుచుకొని శోకమునడఁగి వందనము చేసెను. ఆమెను గర్భవతినిగా నెఱిఁగి వాల్మీకి సుపుత్రవతి గమ్మని దీవించి యిట్లనియె. "బిడ్డా! జనకతనయా! అబద్ధపునిందకు జంకి రాముఁడు నిన్ను నిష్కారణముగ బరిత్యజించె నని తపోమహిమవలన నే నెఱింగితిని. నీవు విచారింపవలసినపని లేదు. ఇత్తఱినుండి నీవు పుట్టినింటికిఁ జేరితివి. జగత్కంటకుఁడైన దశకంఠునిఁ జంపినవాఁడైనను గర్వదూరుఁడైనను సత్యప్రతిజ్ఞుఁడైనను లోకాపవాదమే యాధారముగాఁ జేసికొని పతివ్రతవగు నిన్ను విడనాడినందుకు నాకు రామునిపై గోపమువచ్చుచున్నది. అమ్మా! యశోధనుఁడైన నీమామ దశరథుఁడు నామిత్రుఁడు. సజ్జనులదోషము లైన నడంపఁజాలిన పుణ్యశీలుఁడు నీతండ్రి. నీవో పతివ్రతలలో నగ్రగణ్యురాలవు. అట్టి నీయందు నాకేల జాలి కలుగదు జానకి! మునులసహవాసముచేత నిచ్చట మృగములుకూడ క్రౌర్యమును విడిచి యుండును. నీకిక్కడ భయము లేదు. నీవిక్కడ సుఖముగాఁ బ్రసవింప వచ్చును. నీసంతతికి క్షత్రియోచితములైన జాతకర్మాదివిధులిచ్చట జరుగును. అమ్మాయీ! యీతమసానదిం జూడుము! దీనిరెండుతటముల మీదను మునికుటీరములు గలవు. ఇది పాపములు దొలంచును. ఇందు నీవు స్నానమాడి చల్లని యీయిసుకతిన్నెలమీద నీయిష్టదేవతలఁ బూజించితివేని నీ మనసు ప్రసన్నమగును. నూతనదుఃఖముచేతఁ బొగులుచున్న నీకు మాటలయందు మిక్కిలి నేర్పరులైన మునికన్యక లాయాకాలములయందు దొరకునట్టి పుష్పములు పండ్లు మొదలగువానిం దెచ్చి యిచ్చి నిన్ను సంతోషపెట్టుచుందురు. నీబలముకొలఁది పసూఘటముతో నాశ్రమములోని బాలవృక్షములను నీవు పెంచుచుండుము. అందువలన నీవిప్పటినుండియు శిశుప్రేమ కలిగి శిశుసంరక్షణమునం దలవాటుపడుదువు.' అని పలికి దయార్ద్రహృదయుఁడై వాల్మీకి యామెం దోడ్కొని పోయెను. అతని దయాళుత్వమును వర్ణించుచు జానకి సాయంకాలమునందు వేదికచుట్టు జింకలు పండుకొను నట్టి యాతనిపర్ణశాల కరిగెను. వాల్మీకి యామెం గొంపోయి పితృదేవతలు భుజింపగా మిగిలిన చంద్రకళను దర్శ మోషధుల కిచ్చు తెఱంగున నామె రాకకై యులరుచున్న మునికన్యకల కప్పగించెను. వాల్మీకి సీత వసియించుటకు గారనూనెదీపము వెలుఁగుచుండిన యొక కుటీర మిచ్చి పండుకొనుటకు లేడి చర్మ మిచ్చెను. ఆమె

ప్రతిదినము తమసానదిలో జలకమాడుచు నారచీరల గట్టుచు, యథావిధిగా నతిథి సత్కారముఁ జేయుచు, వన్యఫలముల నాహరించి తనువు పోషించుకొనుచుండెను. అంతట లక్ష్మణుఁ డయోధ్య కరిగి యన్న కప్పుడైన జాలి కలుగ వచ్చునని జానకి పడినపరితాప మంతయు సవిస్తరముగాఁ దెల్పెను.

జనాపవాదమునకు భయపడి జానకిని విడిచెను. గాని మనఃపూర్తిగ విడువ వలెనని రామచంద్రుడు విడువలేఁడు గావున సీతావిలాపము తమ్మునివలనవిని చంద్రుడు ఘనాఘనమందు మందముగురియునట్లు కన్నులనుండి బాష్పములు విడిచెను. అనంతరము రాముఁడు రజోగుణవిముక్తమైనమనస్సుతో శోకమునణంచుకొని సకల వర్ణాశ్రమధర్మంబులఁ జక్కఁగ నడపుచు జనులందఱు సమానముగా సుఖ మనుభవించునట్లు భ్రాతృసమేతుఁడై రాజ్యము పరిపాలించెను. అపవాదంబునకు జంకి భార్యను విడిచిన రామునివక్షస్థలముమీఁద రాజ్యలక్ష్మి సవతిలేనికాంతవలె భంగములేని సుఖము ననుభవించెను. రాఘవుఁడు సీతను విడిచి మరల వివాహముఁ జేసికొనక సీతాప్రతిమను సహాయము చేసికొని క్రతువులఁ జేసెను. ఆవార్త చెవిని బడినప్పుడు సీత యెంత మనోవేదనముఁ జెందెనో యెవరు చెప్పఁగలరు.

అటుల సీతాపరిత్యాగముఁ జేసి రాఘవుఁడు మున్నీరు మొలనూలుగాఁ గల వసుంధర నొక్కఁడె తానే యనుభవించెను. లవణుఁ డనురాక్షసుఁ డయ్యజ్ఞంబులఁ జెఱుపు చుండుటచే యమునాతీరవాసమునులు రాముఁ డార్తత్రాణదీక్షాపరతంత్రుఁడని, యాతని శరణంబు వేడిరి. రక్షకుఁడు రాముఁ డున్నాఁడుగదా యని యామహామునులు తమతపోమహిమచే రాక్షసుని జంపలేరు. రక్షకులు లేనప్పుడుగదా మహామునులు తమతపోధనమును వెచ్చపెట్టవలసియుండును. విఘ్నకారణము దొలగించెదనని రాఘవుఁ డామునులతోఁ బ్రతిజ్ఞ చేసెను. ధర్మసంరక్షణార్థమేకదా శార్ఙ్గపాణిధర నవతారమెత్తినది. లవణాసురుని జంపుమనుచు రామునితో జడదారు లిట్లు విన్నవించిరి. "మహాత్మా! లవణాసురుని చేత శూలముండునప్పుడు వాని నెవ్వరు గెలువఁ జాలరు. శూలము లేనప్పుడే వానిం జంపవలయును." శత్రునిగ్రహమువలన వాని పేరు సార్థకము చేయుటకో యనఁ నారాక్షసుని నొడఁగూర్పుమని రాఘవుఁడు శత్రుఘ్నున కాజ్ఞ యిడెను. రఘువంశమునందుఁ బుట్టిన ప్రతిమనుష్యుడును విశేషమాత్రము సామాన్యమాత్రమును బాధించినటుల బరంతపుఁడై యుండును. అగ్రజునియాశీర్వాదములంది దాశరథి రథమెక్కి పుష్పసౌరభములు వెదఁజల్లువృక్షములుగల వనస్థలులఁ గన్గొనుచు వెడలెను. అయోధ్యకును మధువనమునకు మధ్యమున కధికోద్ధము పూర్వమం

దున్నయజ్ఞే రాముని యాజ్ఞాప్రకారము యతని వెంట వెడలినసేన నిర్గమించెను.
సూర్యునిరథమునకు ముందు వాలఖిల్యాది మహర్షులు పోవుచుండుల వాని యారధంబునకు
ముందు మార్గంబుఁ జూపుచు మహామునులు నడువ వాని వెనుక నతఁడు భాస్కరుం
డటుల ప్రయాణము జేసెను. అటుల పయనమయి పోవుచు సుమిత్రానందనుండు తన
రథ ఘోషము విని మెడలెత్తి చూచునట్టి మృగంబులు గలిగి యొప్పుచున్న వాల్మీకి
మహాముని యాశ్రమంబుం జేరెను. తపఃప్రభావముచేత సిద్ధించిన విశేషప్రతిపత్తులతో
వాల్మీకిమహాముని యలసిన యుత్తములు గల యా రఘుకుమారుని సమాదరించెను. ఆ నాఁటి
రాత్రియే గర్భవతియైన జానకిధరణి కోశదండంబులం గనునటుల సంపన్నులగు
నిర్వుర కుమారులం గనియెను. అన్నకు సంతానము గలిగినదను వార్త విని శత్రు
ఘ్నుఁడు మిక్కిలి హర్షమొంది ప్రభాతమునందు మునియాజ్ఞఁ బడసి స్యందనము నెక్కి
మరలఁ బయన మయ్యెను. అడవి యర్పించినకప్పము వలెనున్న మృగములఁ గూడు
కొని కుంభీనసానందనుఁడైన లవణాసురుఁ డతని నెదుర్కొనెను. పొగవలె నల్లనై
క్రొవ్వుకంపు గలిగి మంటలువలె నెఱ్ఱగా నుండు తలవెండ్రుకలఁ గలిగి బహురాక్ష
సపరివార యుతుఁడై తిరుగుచున్న ప్రేతాగ్నివలె రాక్షసుఁడు కనఁబడెను. ఆసమ
యమందు లవణునిచేత శూలము లేకపోవుటచే నది సమయము నని సౌమిత్రి వానిం
దాఁకెను. పగవారి మర్మంబు లెఱిఁగి తాఁకెడువారికి జయము సులభముగా లభించును
గదా! ఈదినమున నాయొద్దనున్న భోజనము నాకుఁ గడుపునిండుటకు సరిపోదని
తెలిసికొని తన్ను నేనేమిచేయుదునో యని భయపడి బ్రహ్మదేవుఁడు నాయదృష్ట
ముచేత నిన్ను నాకడకుఁ బంపె నని జడిపించి యాహారానుభవంబు శత్రుఘ్నుని సంహ
రించుటకై తుంగ పెకలించినట్లవలీల నున్నతవృక్షమును వ్రేళ్ళతోఁ బెల్లగించెను.
సుమిత్రానందనుఁడు తన వాఁడియమ్ములచేత నావృక్షమును రెండుముక్కలుగా
నరికెను. ఆయనమీఁద వృక్షము పడకుండఁ బుష్పరజము మాత్రమే పడెను. ఆవృ
క్షము రెండుతునియలై నశియించుటఁ జూచి పలలాశి క్రోధోద్దీపితుఁడై యమునిచేతి
నుండి వెలుపడివచ్చిన పిడికిలియో యనునటు లుండిన యొక గొప్పబండరాయి నెత్తి
యాతనిపై వైచెను. అంతట శత్రుఘ్నుఁ డైంద్రాస్త్రమును బ్రయోగించి యారాయి
మిక్కిలి సూక్ష్మములకు పరమాణువులుగఁ గొట్టెను. ఒక్క తాటిచెట్టు మాత్రమే
గలిగి మహావాయు ప్రేరితమై పరుగెత్తు పర్వతమువలె రాక్షసుఁడు దక్షిణహస్త
మెత్తి శత్రుఘ్నునిమీఁద కురికెను. అంతట వైష్ణవాస్త్రంబుఁ దొడిగి శత్రుఘ్నుఁ
డేయ లవణాసురుఁడు వక్షస్థలము పగిలి నేల గూలెను. ఆపతనముచేత ధరణి కంపిం
చెను. ఆశ్రమవాసులైన మునుల కంపము వోయెను. అటుల చచ్చి పడియున్న

రక్కసుని మేనిమీఁదఁ బలుపులుంగులు వచ్చి వ్రాలెను. ఆదనుజాంతకుని
మేనిమీఁద దేవతాపుష్పవృష్టి కురిసెను. అటుల లవణాసురుం గడతేర్చి లంకలో
నింద్రజిత్తును బరిమార్చిన లక్ష్మణునకుఁ దాను తమ్ముఁడనని తలంచెను. అంతట
మహర్షులు కృతార్థుల మైతిమని యాతనిం బొగడిరి. విక్రమముచేత నతఁడు తల
యెత్తుకొని తిరుగవలసినవాఁడయ్యు వారిపొగడ్తచే సిగ్గుపడి వినయమునఁ దలవంచి
కొనెను. పాపవధూమణియందును, మనుష్యాకృతియునగు నాశత్రుఘ్నుఁడు కాళిందీ
తీరమునందు మథుర యను పురమును నిర్మించెను. అతనిసత్పరిపాలనముచేత సంతుష్టు
లై యభ్యుదయముఁ గాంచుచున్న ప్రజలతో నిండి యానగర మెంతయో శోభిల్లి
స్వర్గమునుబోలు చాలక భూమిపైఁ గాపురముండఁ దలఁచి వచ్చిన దేవతలతో నిం
డిన స్థానమటు లుండెను. చక్రవాకపక్షులనియెడుబంగారునగలుగలభూదేవియొక్క
నల్లనిజడయో యనునట్లు భాసిల్లుచుండిన యాయమునానదిని శత్రుఘ్నుడు తన మేడ
మీఁదనుండి కనులపండువుగాఁ జూచి యానందించుచుండును. జనకదశరథనృపాలురకు
సఖుఁడైన వాల్మీకిమౌని సీతానందనులకు విధివిధానంబుగా క్షత్రియకుమారోచితమైన
జాతకర్మాది సంస్కారములఁ జేసెను. కుశలవములచేత సీతయొక్క గర్భమందలి క్లేశ
ముపశమింపఁబడుటచే కుశలవులను పేరు కుమారులకుఁ దగునని వాల్మీకి వారి కా పేళ్ళు
పెట్టెను. శైశవమించుక గడచినతోడనే కుశలవులచేత వాల్మీకి సాంగముగ వేదా
ధ్యయనము చేయించి యాదికావ్యమైన తన రామాయణము వారిచేత బాడించెను.
మనోజ్ఞమైన రామచరిత్రమును గానముచేసి కుశలవులు సీతకుఁ గొంతమనోవ్యథ బోఁ
గొట్టఁదొడఁగిరి. రామునిసోదరులు మువ్వురు తమతమభార్యలయం దిద్దరేసికొడుకు
లం గనిరి. శత్రుఘ్నుడు కుమారులలో జ్యేష్ఠుఁడయిన శత్రుఘాతిని మథురాపుర
రాజ్యమున కభిషిక్తుం జేసి రెండవవాఁడగు సుబాహువునకు విదిశాపుర రాజ్యము
బట్టముగట్టి యన్నను జూచువేడ్క నయోధ్య కరిగెను. సీతాకుమారులు పాడు
రామాయణము నెయ్యాశ్రమమందలి మృగములు మైతము కదలక మెదలక మేతలు
మాని వినుచుండునో, యట్టి వాల్మీకిమహాముని యాశ్రమము మరల బ్రవేశింపక శత్రు
ఘ్నుడు దానిప్రక్కనుండి వెడలపోయెను. తనరాక కొఱకు మిక్కిలి యలంకరింపఁ
బడిన యయోధ్యాపురముం జొచ్చి యాసౌమిత్రి లవణాసురసంహార మొనర్చినందుకు
జనులచేత మిక్కిలి గౌరవింపఁబడెను. సీతాపరిత్యాగముచేత వసుమతి కొక్కఁడా
నిక భర్తయైయున్న రాముని సభాసదులచేత బరివేష్టింపఁబడియున్నవానిని, శత్రు
ఘ్నుడు కొలువుకూటమున గాంచెను. కాలనేమియనురక్కసుని జంపినవిష్ణుని మహేం
ద్రుడు కొనియాడినట్లు లవణునిం జంపినయనుజుఁడు తనకు నమస్కరింపరాము

డాదరించి స్తుతించెను. 'సమయము వచ్చినప్పుడు సీతను కుమారులను నేనే రామున కప్పగించెద. ఈవృత్తాంత మేమియును రామునకు జెప్పకుఁడు" దని వాల్మీకి శాసించుటచే శత్రుఘ్నుడు తక్కిన యెల్లవారి సేమ మెఱిగించెను గాని సీతావిషయము రామున కెఱిగింపలేదు. అంతట నొకనాడు గ్రామవాసి యైనయొక బ్రాహ్మణుడు చిన్నతన మందె మృతినొందిన తన కుమారుని దోడ్కొని యయోధ్యకుబోయి యాబిడ్డం దొడ మీద నిడికొని రాజద్వారమునందుఁ గూర్చుండి యీవిధంబున నేడ్వఁదొడంగెను. "అమ్మా! భూదేవీ! నీకెన్ని పాటులు సంభవించెనమ్మా! నీవు దశరథసుతుఁడగు రాజును గాంచి రామునిచేతఁ బాలింపఁబడి సకలకష్టములపాలగుచుంటివిగదా!' 'ఇక్ష్వాకువంశస్థులగు రాజులు పరిపాలించుచున్నప్పు డపమృత్యువెన్నడు గలుగకుండెను. నేడిట్లేల గల్గె" నని రాముడు మిగులఁ జింతించి సిగ్గుపడి కారణముం దెలియలేక వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచున్న యా నేలవేల్పు నోదార్చి యొక్క నిముస మూరకుండుమని బ్రతిమాలి యమునిమీఁదికి దండెత్తి పోవదలచి కుబేరపుష్పకముం దలంచెను. ఆ విమానము వచ్చుటయు దాని నెక్కి రఘుపుంగవుడు శస్త్రాస్త్రంబుల పూని బయలుదేరుచుండ నాకాశవాణి యిట్లనియె." "రాజా! నీ ప్రజలలో నెవఁడో యపచారము చేయుచున్నాడు. అన్ని దిక్కులు వెదకి వానిం గనిపెట్టి శమింపజేసితివేని నీవు కృతకృత్యుఁడ వయ్యెదవు. ఆయాప్తవచనము విని రాముడు వర్ణాశ్రమవిరుద్ధమైన కార్యము జరుగుచున్నదని గ్రహించి ధ్వజము నిశ్చలమైయుండు విమానముపై నెక్కి దాని నరయుటకై వెదుకఁ జొచ్చెను. తిరిగితిరిగి రాఘవు డెట్టకేలకు చెట్టుకొమ్మ నాధారము చేసికొని తలక్రిందుగా దపస్సు చేయువాని బొగచేత నెఱ్ఱవడిన కనులు గలవాని నొకానొకనిఁ జూచి యతని గోత్రనామము లడిగెను. ధూమపాయి యైనయాతఁడు 'స్వామీ నేను శూద్రుడను. శంబుకుఁడను. స్వర్గము గోరి యిటులు తపము చేయుచున్నాఁడ' నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. శూద్రుడు తపమున కనర్హుడును, ప్రజల కనర్థదాయకుఁడు నని రాముడు విచారించి వానితల నరికివైవదగునని నిశ్చయించి శస్త్రమును జూచి యగ్నికణములచే మాడిపోయిన మీసములు గలిగి మంచుచే మాడిన కింజల్కములుగల తామరపువ్వుంబోలియున్న యాతనివక్త్రమును కంఠనాళమునుండి నరికి నేలబడవైచెను. శూద్రకులజుడైన శంబుకుడు రాజుచే స్వయముగా దండింపఁబడుటం జేసి సిద్ధుడై తాను చేయఁగూడని తపము చేయుటవలన తనకు లభింపని మోక్షపదమును సులభముగా గాంచెను. అంతట రాముడు శరత్కాలము రాకాసుధాకరుని గాంచినట్లు దారిలో నుదారతేజుని నగస్త్యుని గాంచెను. మున్ను తనచేతఁ దీర్పబడిన సంద్రంబు తనకిచ్చినదియు వేలుపులు దాల్పదగినదియు నగు భూషణమును గుంభసంభవుఁడు రాఘవునకిచ్చె

ను. జానకిసరసను, లేమి రాముఁ డాభూషణమును మెడవాల్పక భుజమునకు మాత్ర
మే కట్టుకొని గృహాభిముఖుఁడై వడలెను. రాము డయోధ్యకు బోకమునుపే బ్రాహ్మ
ణకుమారుఁడు మరల బ్రతికెను. యమునిబారినుండి సైతము రక్షింపఁ గలయారాఘ
వుని మున్ను దూషించిన యాబ్రాహ్మణుడు తనకొడుకు బ్రతికినతోడనే బహు
స్తుతులు చేసి పూర్వము నిందించినపాపము బోఁగొట్టుకొనెను.

అనంతరము రాముఁ డశ్వమేధ మారంభించి గుఱ్ఱమును విడువ నరేశ్వరవా
నరేశ్వర రాక్షసేశ్వరులు మేఘుఁడుసస్యంబు గురియునటులు గానుకల వానలం
గురిసిరి. రాముఁడు మహర్షులు నెల్లఁ బిలువఁ బంప మునులు భూమిమీఁదనున్న
యాశ్రమములనేగాక దివ్యాశ్రమములనుగూడ విడిచి రాముని సన్నిధికిం జనిరి.
ఆటులు మహర్షి మండలముతో నిండ నాల్గుద్వారములు గల యయోధ్యపురంబు
సృష్టింపఁబడు జీవలోకము పరివేష్టింపఁ గొలుచున్న చతుర్ముఖబ్రహ్మవలె నుండెను.
రాఘవుఁడు మరల వివాహముఁ జేసికొనక సవనముఁ జేయునప్పుడు సైతము సీతయొక్క
బంగారు ప్రతిమనే ప్రక్కన నిలుపుకొని యుండుటచేత నతఁడు శ్లాఘాపాత్రుఁ
డయ్యెను. సకలయాగములకు విఘ్నములు గలుగఁ జేయు రాక్షసులే యాగరక్షకులై
యుండుటం జేసియుఁ జన్నమునకుఁ గావలసినదానికంటె నెక్కువగ సామగ్రియుం
డుటం జేసియుఁ గ్రతువునిరంతరాయముగ నిరుపమానవైభవముతో జరిగెను. వాల్మీకి
రచియించి యచ్చుటచ్చుట నించుక ప్రచురించియున్న రామాయణమును యజ్ఞశాలలో
గురునియాజ్ఞబడసి కుశలవులు రామసన్నిధిని గానము చేసిరి. చరిత్రము రఘురాముని
చరితము, కవి, వాల్మీకిమహాముని. పాడినవా రతికిన్నరస్వరములుగల కుశలవులు. ఇంక
దానినివినుట కెవ్వరికానందముగలుగదు. రూపముచేతను గానముచేతను మనోహరు
లైన యాకుమారులు చదువు రామాయణమును భార్యసమేతుఁడై రాముఁడు సంతో
షముతో విని వారిరూపములం జూచి యానందించెను. ఆగానమును విని కొలువెల్ల
నేకాగ్రచిత్తముగలిగి బాష్పాకులితమై ప్రభాతకాలమందు గాలిచేఁ గదలక మంచు
స్రవించునట్టివనస్థలివలె నుండును. ఈడునను వేసంబునను దక్క నక్కుమారులు
తక్కినలక్షణంబులఁ దప్పక రామునిఁ బోలి యుండుటంజేసి జనులు గుంపులు గుంపు
లుగా వచ్చి ఱెప్పలు వాల్పక యబ్బాలకులం జూచిరి. రామభూపాలుఁడు ప్రీతుఁడై
వారికి బహువస్తువులు దాన మీఁదలచెను, గాని యాకుమారు లొక్కటైనఁ బుచ్చు
కొనలేదు. అది చూచి వారిప్రావీణ్యమున కాశ్చర్యపడినదానికంటె వారి నిస్పృహతకు
జనులు లెక్కువ యాశ్చర్యపడిరి. "ఈగానము మీ కెవ్వరు నేర్పిరి? ఈమహాకావ్య
మెవ్వరు రచించిరి?" యని రాముఁడు వారి నడుగ "వాల్మీకి" యని వారు ప్రత్యు

త్తర మిచ్చిరి. అదివిని రాముఁడు సంతోషించి తమ్ములం గౌఁగిలిసి వాల్మీకిం జేరి శిరము
వంచి నమస్కరించి నాదేహ మొక్కటిదక్క తక్కిన సామ్రాజ్య మంతయు సమర్పణము
చేయుచున్నాను. గ్రహింపుఁడని నివేదించెను. "రాజేంద్రా! ఈకుమారులు సీతాదేవి
వల్ల నీకుఁ గలిగినకుమారులు" అని దయాళువైన యమ్మహాముని వారిని రామునికిఁ
జూపి సీతను బరిగ్రహింపుమని యాయనను వేఁడెను. అనవుడు రాఘవుఁడిట్లనియె.
"అయ్యా! నాఁడు లంకాపురమందే మీకోడ లగ్నిప్రవేశము చేసి తనచరిత్రము స్పష్ట
మంచు దెలిపెఁ; కాని రాక్షసుఁడు దుర్జనుఁ డౌటచే నిచ్చటిప్రజ లది విశ్వసింపరైరి.
జానకి తన చరిత్రమునుగూర్చి జనులకు నమ్మికగల్గున ట్లానవాలు జూపినపక్షమునఁ
బుత్రసమేతముగ నామెను నేను దప్పక స్వీకరింతు" నని రాముఁడు పలుకుటయుఁ
దపముచేత సిద్ధిని రప్పించునట్లు సీతాదేవిని దపోవనమునుండి తత్క్షణంబ రామసన్నిధికి
వాల్మీకి రప్పించెను. రాఘవుఁ డామరునాఁడు తనమనోగతాభిప్రాయ మెల్లఁ బెల్ల
ముగ దెలియఁ జేయుటకై యయోధ్యాపురజనుల నెల్లర రావించి వాల్మీకిమహామునిని
గూడ రప్పించెను.

మహామునియుఁ గుమారసమేతముగా సీతఁ దోడ్కొని రాముని సమీపమునకు
వచ్చెను. శాంతిరస మొల్కుశరీరముగలిగి గాషాయాంబరము గట్టి తలవంచుకొని తన
పాదములమీఁదనే దృష్టియుంచి నిలిచియున్న యాదేవిం జూచియామె పరిశుద్ధ
చరిత్రయని విశ్వసించిరి. అప్పుడు పౌరు లామెమీఁదనుండి తమదృష్టులు మరల్చి
వెన్నులచేత వంగినవరిచేలువలెఁ దలలు వంచుకొని నిల్చిరి. అంతటఁ గొలువుకూటమున
గూర్చుండిన వాల్మీకిమహాముని సీతం జూచి "అమ్మా! లోకులకు నీయెడఁ గలసంశ
యములన్నియు నీభర్త యెదుటఁ బాపు" మని పలికెను. పలుకుటయు వాల్మీకిశిష్యు
డొకఁడు తనచేతఁ బవిత్రజలము పోయ నాజలములో నాచమనము చేసి సీతాదేవి
యిత్తెఱఁగున సత్యవాక్కులం బలికెను. "మనోవాక్కాయకర్మములచేత నేనుభర్తనుఁ
దప్పక యుండుట సత్యమగునేని యోతల్లీ! విశ్వంభరాదేవి! నన్ను నీగర్భమునకుఁ
దీసికొనిపొమ్ము" అని గంభీరముగ సీతామహాదేవి పలుకుటయు భూమి ఫటఫట
పగిలెను. ఆరంధ్రమునుండి విద్యుత్తేజమును బోలిన యఖండకాంతిపుంజ మొకటి
బయలుదేరెను. ఆవివరమున నాదిశేషుని పడగలమీఁద నున్న సువర్ణసింహాసనముపైఁ
గూరుచుండి సముద్ర మొడ్డాణముగఁ దాల్చి వెలయుచున్నవసుంధరాదేవి కనబడెను.
మగనిపైఁ జూపులు నిగిడించియున్న సీత నామె తొడపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని
వలదు వలదా మెనుఁ దీసికొని పోవల దని రాముఁ డనుచుండగనే క్షణములో నంత
ర్ధాన మొందెను. సీతను మరలించి ధరాసంరంభ ముడుపుటకు రాముఁడు ధనుఃపాణి

అయోధ్యను గాని, విధినిర్మాణంబు ప్రబలమై యున్నది. శోకమునకు లేదని గురు వాక్య మును పాటించెను. యజ్ఞము ముగిసినపిదప రాముడు మునులను, మిత్రులను, సత్కరించి యంపి సీతమీద దయ గలవాడై సంతతము సుఖులై నిలిచెను. భరతుని మేనమామయగు యుధాజిత్తు తన రాజ్యమునకు సింధుదేశ మిమ్మని సందేశ మంపగా నట్లే యని రాముడు భరతునకు సింధుదేశ మిచ్చెను. భరతుడు సింధుదేశమున కరిగి యచటి గంధర్వుల నిర్జించెను. ఆగంధర్వులు రాజ్యమును విడిచి నిజలోకమును చేర బట్టికొని తమ పూర్వస్మృతి నొందుచు నొలగిరి. భరతున కిరువురు కుమారులు కలిగిరి. అందు జ్యేష్ఠుడు తక్షుడు; రెండవవాడు పుష్కలుడు. వారి పేర తక్షపుష్కలము లనియెడు రెండు పట్టణములు కట్టి తక్షపురము తక్షునకు పుష్కలపురము పుష్కలునకు పట్టాభిషేకము చేసి రాముని గొల్చుటకై భరతుడు మగుల నయోధ్యకు వచ్చెను. అంగదుడు చంద్రకేతుడని లక్ష్మణున కిరువురు కుమారులు కలిగిరి. కారాపథంబను దేశమునకు రాముని యాజ్ఞతో వారిరువురను లక్ష్మణుడు రాజులం జేసెను. ఇట్లు పుత్రులెల్ల రాజ్యప్రతిష్ఠితులజేసి యారాఘవులు మృతినొందిన తమ తల్లులకు క్రమముగా నూర్ధ్వక్రియలు జరిపిరి. అంతట నొకనాడు యముడు మునివేషముం దాల్చి రాఘవుని సందర్శించి యిట్లనియె—"రాజా మనము రహస్యముగా మాటలాడవలయు. అట్టి సమయమున మరల నెవ్వరు చూచునో వానిని నీవు పరిత్యజింపవలయు" అట్లే యని రాము డంగీకరింప నతడు తన నిజరూపముం జూపి "బ్రహ్మయాజ్ఞ యైనది ఇంక నీవు స్వర్గమునకు రమ్ము" మని చెప్పెను. అప్పుడు రామసందర్శనార్థము దుర్వాస మహాముని వచ్చి లోపలికి బోవనున్న యెడ ద్వారమును కాపాడుచున్న లక్ష్మణుడు జ్ఞానియయ్యు శాపభయమున లోపలి కరిగి యమరాములను జూచి వారి సంభాషణమునకు విఘ్నము గలిగించెను. అంతట మహాత్ముడైన లక్ష్మణుడు తాను చేసినదోషమునకు తానే దండన విధించుకొన దలచి తిన్నగా సరయూనదికిం బోయి యందు ప్రాణత్యాగము చేసి తన యన్నయైన రాముని సత్యప్రతిజ్ఞ దప్పని మాట నిలిపెను. అట్లు లక్ష్మణుడు చన రాఘవుడు మిక్కిలి చింతించి తనలో సాధ్వసమున తన కన్న ముందె స్వర్గమున కరుగుటంజేసి శిథిలమై యొక్క కాలు పోవ మూడుపాదములతో మాత్రమే నిలిచియున్న ధర్మదేవతవలె నుండెను. అంతట రాముడు కుశావతీ పురమందు శత్రుఘ్నాంకముని కుశుని, గంజిత సన్నివహ్వాదయ వ్లవునిలవుని, ప్రతిష్ఠించెను. అంతట రాముడు తమ్ములం గలసి ముందగ్ని వెడలుచుండ వలదని వారించుచున్నను దమ గృహంబులు వీడి పౌరులు వెంబడింప సాకేతపురము విడిచి యుత్తర

దిశకుఁ బోయెను. ఆపౌరులు రాముఁడు తమ్ము విడుచుచున్నాఁడని దుఃఖముచేత కడిమిమొగ్గలం తేసి కన్నీటిబొట్లు విడుచుచుండిరి. ఆపురవాసులవెంట రాముని చిత్తవృత్తి యెఱిఁగి వానరులు రాక్షసులుకూడ బయలుదేఱిరి. విమానములు వచ్చి గగనముమీఁద సిద్ధముగా నుండెను. అప్పుడు రాముఁడు తనతో వచ్చు ప్రజస్వర్గారోహణము చేయుటకు సరయూనది నిచ్చెనగా జేసెను. అనఁగా రాఘవులు ప్రజలును, కపిరాక్షసులు సరయూనదిలోదిగి ప్రాణములు విడిచిరి. ఆనదిలో దిగినజనుల సమస్తగ్గము గోవుల యీతవలె నుండుటం జేసి యారేవునకు నాటనుండి గోప్రతార తీర్థ మను పేరు కలిగెను. సూర్యవంశమున బుట్టి సురల సురలోకముం జేరినయా ప్రజల నిమిత్తమై యావిభుఁడు వేఱొకలోకమును సృజించెను. ఆవిష్ణ్వంశుఁడు దశముఖశిరచ్ఛేదముం జేసి దేవకార్యము దీర్చి దక్షిణగిరియందు విభీషణు, నుత్తరగిరియందు హనుమంతుని కీర్తిస్తంభద్వయమువలె నిలిపి సర్వజన సేవ్యమైన తన పూర్వదేహముం బ్రవేశించెను.

కుశమహారాజు.

తక్కిన రఘువీరులెల్లరును జన్మముచేతనే గాక గుణముచేతఁగూడ దమకు జ్యేష్ఠుఁడైనకుశుని రత్నాదిభోగ్య వస్తువులకు భాజనము జేసి విధేయులై కొలుచుచుండిరి. రఘుకులమందు బుట్టిన వారికి భ్రాతృస్నేహ ముండుట యక్కజమా! వారు సేతుబంధనముచేతను గజశిక్షణాదులచేతను మిక్కిలి యెన్నిక గాంచియు సముద్రము తన మేఱమీఱనియట్లే తమహద్దులం దాటరైరి. కుశుఁడు కుశావతీపురమును బాలించుచుండ నొక్కనాఁ డర్ధరాత్రమున శయ్యాగారమున దీపము కణికవలె వెలుఁగుచుండ భర్త గ్రామాంతరము వెళ్ళఁగా నలంకారములు లేకయుండు స్త్రీగతి నొకానొకయింతి మెలఁకువ వచ్చినసమయమున గుశునికిఁ గనఁబడెను. ఆయింతి యారాజుకట్టెదుట నిలిచి రాజా! జయము జయమన్న పలికెను. పలుకుటయు రామ నందనుఁడు లేచి పానుపుమీఁద గూర్చుండి తలుపులు గడియలువేసి బిగించియుండఁగా నద్దమున నీడవలె లోపలఁ బ్రవేశించినయామెలనాగం జూచి యిట్లనియె— "నీకడ యోగప్రభావ మేమియుం గనఁబడదు. ఆవరణముతో గూడియున్న యీ గృహ మెట్లు ప్రవేశింపఁ గలిగితివి? మంచుచే బీడనొందిన తామరపువ్వువలె నీ వత్యంతము

దుఃఖాకృతి దాల్చితివేల? కల్యాణీ! నీవెవ్వతవు? ఎవ్వని భార్యవు? నాకడకువచ్చిన కారణమేమి? రఘుకులప్రభూతు లగురాజులు జితేంద్రియు లనియుఁ బరకాంతా విముఖు లనియు నీ వెఱుఁగవా యేమి?" అనవుడు దిగ్గోసిన్నైన యాయింతి యిట్లనియె.— "రాజా! నీతండ్రి సాకేతనగరమందలి ప్రజలనెల్ల దోడ్కొని స్వర్గపథమునకుం బోవుటంజేసి యానగరము పతి లేని దయ్యె. ఆనగరమునకు నే నధిదేవతంజుమీ! నిరంతరకల్యాణ వైభవోత్సవంబులచేత మున్ను నేను స్వర్గపురిని మించియుండియు సకలసౌభాగ్యంబులకుఁ బుట్టినిల్లు నయ్యు, భానువంశస్థుఁడవు, బ్రతాపవంతుఁడవు నీవుండఁగా నే ననాథనై దిక్కుమాలిన దాననై దీనదశ నందవలసె. భానుఁ డస్తమించిపిదపఁ బ్రచండమారుతముచేతఁ జెదరిపోయిన మేఘములు గలసంధ్యవలె మేడలెన్నో విఱిగిపడుటచే నయోధ్యాపురము పాడుపడి యున్నది. పూర్వము ఘల్లుఘల్లుమను నందెలు మ్రోయ నభిసారికాజన మేవీథుల నుండుఁ దిరుగాడుచుండునో యావీథులలో నేనక్కలు లాహారము వెదకుకొనుచు కూతలు పెట్టుచున్నవి. మున్ను జవ్వనులు జలక్రీడాసమయములఁ జేతులం జఱచుటవలన మృదంగగంభీర ధ్వనుల నొసఁగుచుండు దిగ్గికలలోని జలము నేఁడు వనమహిషములు కొమ్ములం గ్రుమ్ముటవలన నాక్రోశించుచున్నదియుం బోలె నున్నది. మ్రాని మేడలు కూలుటచేత నాపట్టిణమందలి మయూరములు చెట్లమీఁదఁ గాపుర ముండి మద్దెలచప్పుడులు లేకపోవుటచే నృత్యములు మాని తమపింఛములు రాలిచిచ్చు నెఱసులవలనఁ గాలిపోవ వనమయూరము లయ్యె. పూర్వము పౌరాణి పూసికొన్న కాళ్ళతో విలాసవతు లెక్కినట్టి మేడ మెట్లు నేఁటికాలమున జింకలను జంపుటచే రక్తసిక్తములయిన పాదములతో బెబ్బులు లెక్కుచున్నవి. సరస్సులోదిగి యాడయేనుఁగు లిచ్చునట్టి తామరతూండ్ల తునక లందుకొనుచున్నట్లు చిత్రింపఁబడిన చిత్రపు టేనుఁగులను నేఁడు సింహములు తీవ్రములైన యంకుశములనంటి గోళ్ళతోఁ జీల్చి నాశనము చేయుచున్నవి. త్రాచు పాము లచ్చోట విడిచిన కుబుసములు నగరస్తంభములమీద జెక్కబడిన స్త్రీవిగ్రహములకుమొక్క— [illegible] వస్త్రములమీద పయ్యెదలయి యలరుచున్నవి. కాలవశమున మేడలమీఁదికిచ్చు పాకుడుపట్టి గడ్డిమొలచుటచేత చంద్రికలయునత్తు త్రములను రవంతైనను మార్పు జెందక మునుపటివలెనున్నను నచ్చోటఁ బ్రతిఫలించుట లేదు. తీఁగలను మిక్కిలి దయతో వంచి పూర్వము విలాసవతులు చేయుద్యాన వనములలోని పుష్పములు కోసికొనుచుండిరో యాయుపవనములందు నేఁడు చెంచువాండ్రవలె కోఁతులువిహరించి లతలను బాధచేయుచున్నవి. రాత్రులు వెలిగెడుదీపముల ప్రభ మాసెను. పగలు కనఁబడెడు కాంతలముఖకాంతు లస్తమించెను. అగరుధూపధన

గుగ్గులధూపధూమము లదృశ్యము లయ్యెను. గవాక్షములయందు సాలెపురుగులు గూడు లల్లెను. స్నానపరిమళద్రవ్యములు లేనినీరు కలిగి బలిపూజలు లేనిసైకతములు గలిగి, తీరములయందు శూన్యములైన ప్రబ్బపొదరిండ్లు గలిగియుండు సరయూనదినిజూడ నా కెంతయు విచారము గలుగుచున్నది. కారణమానుషమైన దేహమును విడిచి నీతండ్రి పూర్ణమైన పరమాత్మను జేరినచందమున నీ వీనగరమును విడిచి కులరాజధానియైన యయోధ్యకు రమ్ము. ఆరఘువంశప్రదీపకుఁ డామెకోర్కెను మెచ్చి యట్లే యగుఁగాక యని పలుక నామెయు సంతసించి యదృశ్యత నొందెను.

ఆరాత్రి జరిగిన వృత్తాంత మంతయు మఱునాఁడు కుశమహారాజు కొలువునఁగల బ్రాహ్మణుల కెఱింగింప వారు సంతసించి కులరాజధానీదేవత స్వయముగావచ్చి వేడుట మంచిదని చెప్పిరి. అకుశావతీనగరమును శ్రోత్రియు లగుబ్రాహ్మణుల కిచ్చి ప్రయాణమున కనుకూలమైనశుభదినమ్మున రాణివాసమును వెంటఁ బెట్టుకొని మేఘములతోడ గాలివలె సైన్యసమేతుఁడై రాజు బయలువెడలెను. ధ్వజము లుద్యానవనములుగా నేనుఁగులు క్రీడాపర్వతములుగా రథములు మేడలుగా రాజువెంట జనుసేన నడచుచున్న రాజధానివలె నుండెను. ఆయాతపత్రమండలముతో స్వస్థానమునకు గొనిపోవఁబడుచున్న యాసేన యుదయచంద్రునిచేత గట్టుచేర్పఁబడుచున్న సముద్రమువలె నుండెను. నడచుచున్న యామహారాజు సైన్యములు త్రొక్కుటచేత గలిగెడుబాధ సైరింపజాలక భూమి విష్ణుదేవుని రెండవపాద మైనయాకాశమునకు బోవుచున్నదో యన్నట్లు దుమ్ము మింటివరకు వ్యాపించెను. ప్రయాణమై వెడలుటకు సిద్ధమైనపుడుగాని వెడలునపుడుగాని మార్గమధ్యమునఁగాని ప్రయాణము ముగించి యొక్కెడనో యొకచోట విడియునపుడుగాని యుష్పాసముచూచిన నామహారాజుయొక్క సేన సంపూర్ణమై సకలవస్తుభరితమై యుండెను. ఆమహారాజు సేన నడలునపుడు మదపుటేనుగులనుండి స్రవించెడు మదజలముచేత పొడిమట్టి తడిసి తడిమట్టియయ్యెను. గుఱ్ఱములు డెక్కలతోఁ గొట్టుటచేత తడిమట్టి పొడిమట్టి యయ్యెను.

ఆసేన దారి దప్పి వింధ్యపర్వతకటకములయందు బహువిధములుగ భిన్నమై రేవానదివలెనే తనమహారవముచేత వింధ్యగుహాముఖములు మాఱుమ్రోయునటులు చేసెను. రథనేమిధాతుపటములచేత నెఱ్ఱని సేనాకలకలము తూర్యారావమిశ్రితముగాఁగ నారాజు పుళిందులు తన కిచ్చు కానుకలను గృహాన్వృష్టిఁ గనుగొనుచు వింధ్యభూధరము దాటెను. పడమటకుఁ బాఱుగంగను మదపుటేనుగుల వంతెనలచే రాజు దాటుచుండ నానదిలోనుండి పైకెగురు రాయంచలరెక్కలు ప్రయత్నముగ నతనికి వింజామర లయ్యెను. పూర్వము కపిలమహామునికోపవహ్నిచేత దగ్ధకాయములయిన తన పూర్వులకు స్వర్గప్రాప్తికారణ మయి యున్న యామోడలు గలిగిన యాభాగీరథీనదికి నాన్నపుడు నమస్కరించెను.

ఇట్లు కొన్ని నాళ్లు పయనము చేసి కుశమహారాజు సరయూనదీతీరమున జేరి రఘువంశపురాజులు బహుయజ్ఞములు చేసి వేదికలమీఁదఁ బ్రతిష్ఠించిన వందల కొలఁది యూపస్తంభముల గనుంగొనియెను. కుశలరాజధానియందలి యుద్యానవన వాయువు చల్లని సరయూతరంగములను స్పృశియించి కుసుమసౌరభసమేత మై బడలిన సైన్యములు గలిగిన యానృపాలు నెదుర్కొనియెను. కులకేతువు ప్రజారంజకుఁడు శత్రుహృదయశల్యము నైనయానృపాలుఁడు కదలుచున్న ధ్వజపటములు గల తనమహాసేనను పురసమీపమున విడియించెను. మండువేసఁగి యెండలచే మాడిపోయిన నేలను వర్షాకాలమున కృషకులు బాగుచేసినట్లు రాజుచే నియోగింపఁబడిన శిల్పులు బహుసాధనములతో పురమును క్రొత్తదానిం జేసిరి. అంతట రఘుప్రవీరుఁడు వాస్తుశాస్త్రజ్ఞులతోఁ గలిసి యుపవాస ముండి బహుదేవాలయములు గల యాపురమునకు పశూపహారములతో సపర్యలు చేసి పురప్రవేశము చేసెను. కాముకుఁడు కాంతాహృదయమును జొచ్చుతెఱంగున నమ్మహీశుఁడు రాచనగరుఁ జొచ్చి యనుచరుల కెల్ల వారివారికి యోగ్యము లయిన నెలవు లిచ్చి బహుమానములు చేసి సత్కరించెను. లాయముల నాశ్రయించిన గుఱ్ఱములుగలిగి స్తంభములకుఁ గట్టబడిన యేనుఁగులు గలిగి సకలవస్తుసమృద్ధిమంతైనయంగళ్ళు గలిగి యానగరము సర్వాభరణ భూషితయైన యంగనవలె నుండెను. రఘువంశపురాజులనాటి శోభయంతయు మరలఁ బ్రాపించిన యాపురమందు వసియించి యానృపశార్దూలుఁడు దేవేంద్ర కుబేరుల పదవులయందు సహితము నిస్పృహుఁడై యుండెను. రత్నములుగూర్చిన యుత్తరీయములు ధరించి మెడలో హారములు తాల్చి యూపిరి విడిచినమాత్రమునఁ సడలునట్టి సన్నపయ్యెదలు ధరించి వేసము లింక మార్పవలసినదని యాతనిప్రియురాండ్రకుఁ దెలుపుటకో యన గ్రీష్మకాల మాసన్న మయ్యెను. అగస్త్యనిలయమైన దక్షిణపుదిక్కునుండి సూర్యుఁ డుత్తరదిక్కునకు రాఁగా హిమవత్పర్వతము మహానందశీతలబాష్పవృష్టి గురిసెనో యన హిమజలము స్రవింపఁదొడఁగెను. ప్రణయకలహములచేత నధికసంతాపమొందు దంపతులట్లు గ్రీష్మకాలమునఁ బట్టపగలు మిక్కిలి తపించెను. రాత్రి మిక్కిలికృశియించెను. అత్తరి గృహదీర్ఘికలలో నీ రింకిపోయి స్నానములు చేయునంగనలకు మొలబంటి యయ్యెను. పాకుడు గట్టినయడుగు మెట్లు కనఁబడఁజొచ్చెను. తామరపూవులకాడలుకూడ గనఁబడెను. సాయంకాలమున నుద్యానవనములయందు పరిమళంబులు వెదజల్లుచు వికసించునొక్కొక్క మల్లెమొగ్గమీఁద నించుకసేపు నిలిచి ధ్వనిసేయు తుమ్మెదం గని నది యాపువ్వులు లెక్కపెట్టుచున్నదో యన్నటుల దోఁచును. ధనవంతులు ధారాగృహములయందుఁ జేరి ధారాయంత్రములనుండి చల్లనినీటితుంపురులు మీఁదఁ బడుచుండ మంచిగంధపునీటఁ గడిగిన చలువరాతి పలకలమీఁదఁ గూరుచుండి యానిదాఘసమయమును గడపిరి.

ఆసమయమునందు రాజు రాజమరాళము లుయ్యాల లూఁగుచున్న తరంగములుగల సరయూనదిలో నంగనాజనసహితుఁడై జలక్రీడ సేయఁ దలఁచెను. నదిలో నున్న మొసళ్ళను బెస్తవాండ్రు పట్టి తేఁగ నిర్భయముగా నున్న యాసరయూనదియొక్క తటమున గుడారములు వేయించి మహోత్సవముతో నావయం దతఁడు విహరింపఁ జొచ్చెను. గట్టుమీఁదినుండి మెట్లదారిని విలాసవతులు దిగునప్పుడు కాలియందెల చప్పుళ్ళవలనను నొండొరుల దండకడియముల రాపుడువలనను రాజహంసలు బెదరి పారిపోయెను. అంగనలు జలక్రీడ సేయుచుండ నది యుల్లాసముతోఁ జూచుటకు రాజు నావమీఁద నెక్కెను. పడఁతులు నీళ్ల దిగి చల్లులాడుచుండ రాజు ప్రక్క వింజామర వీచుచున్న కిరాతాంగనం జూచి యిట్లనెను. "ప్రియా! చూడుము నేఁడు. నాయంతఃపురాంగనలు వందలకొలఁది వచ్చిక్రీడించుటచే వారిమేనుల గంధము కరఁగి నీటఁ గలియ సరయూప్రవాహము మేఘములతోఁ గూడిన సంధ్యాకాలమువలె ననేక వర్ణములు గలిగియున్నది. జలక్రీడాసమయమున శ్రోణములనుండి జారిన దిరిసెనపువ్వులు నదీప్రవాహమునంబడి తేలి పోవ వానిని దినుటకుఁ బరుగులెత్తెడు మీనములకుఁ గొంతభ్రాంతిని గలిగించెను. జలము నొండొరులపైఁ జల్లుకొను వేడ్కలోఁ దగిలియుండుటచేతను జలబిందువులు ముత్యాలవలె రాలుచుండుటచేతను ముక్తాహారములు తెగి ముత్యములు రాలుచున్నను అంగనలకా సంగతి తెలియకపోయెను. అంగనల బొడ్డు సుడిని బోలుచున్నది. కనుబొమలు తరంగలఁ బోలుచున్నవి. స్తనాభోగములు చక్రవాకముల మీఱుచున్నవి. అవయవముల కుపమానముగాఁ బోల్పఁదగిన సమస్త వస్తువులు వీరిసమీపమందె యున్నవి. జలమునుండి బయలు వెడలుచున్న ధ్వని మృదంగధ్వానము స్త్రీలపాడుపాటలతోఁ గలిసి తీరమున తమపింఛములు విప్పి యాడుచున్న నెమిళ్ళ కింపుగా మధురమై యొప్పెను. అంగనలు చేతు లెత్తి జలము నొండొరులమీఁదఁ జల్లుకొనుటచేత నాజలము మొగంబులపైఁ బడి కరఁగినకుంకుమతోఁ గలిసి నీటిచుక్కలు కురులకొనలనుండి రక్తబిందువులవలె రాలుచున్నవి. ఆయింతులు జలక్రీడచే నెంతో యలసియున్నను మకరికాపత్రములు కరఁగి యున్నను కురులు చెదిరియున్నను వారిమొగము లెంతో శోభాకరములై యున్నవి" అనిపలికి యడవియేనుఁగు తాను త్రెంచిన తామరతూడు మెడనువైచికొని యాఁడయేనుఁగులం గూడి విహరించునట్లు కుశమహారాజు నావ దిగి నీటఁ బ్రవేశించి మెడలో ముత్యాలహార మల్లలనాడ స్త్రీలతోఁ గలిసి క్రీడించెను. అటు లా స్త్రీలు రాజును గూడి యెంతయుఁ జక్కఁగ గనఁబడిరి. ముత్యమే నయనాభిరామము గదా! అది యింద్రనీలములతోఁ గలిసినప్పుడు దానిని వర్ణింపఁ దరమా! అంతట నయ్యంగనలు పసిఁడి చిమ్మనగ్రోవులతో రంగునీ రతనిపైఁ జిమ్మ జేగురునీటితోఁ గలిసి యున్న మహాపర్వతమువలె నతఁడు శోభిల్లెను. అయోధ్యాపతి యంతఃపురాంగనలం గలిసి క్రీడించు నప్పటి యాకాశగంగలో

సురస్త్రీలతోఁ గలిసి క్రీడించు నమరేంద్రునట్లుండెను. ఎయ్యెది తొల్లి యగస్త్యుని వలన రాముఁడు వడసి రాజ్యముతోఁగూడఁ గుశునకిచ్చెనో యాజయప్రదమైన రత్నాభరణము నీటిలో మునుఁగునప్పుడు తెలియకుండ జలములం బడెను. అతఁడు తృప్తిగా స్నానము జేసి గట్టున నున్న పటగృహంబున కరుదెంచి యలంకారములు పెట్టుకొనుసమయమున దివ్యరత్నాభరణము లేదని తెలిసికొని యతఁడు దీనుఁ డయ్యెను. ఆభరణము జయప్రదమును జనకదత్తంబును దివ్యంబును నగుటచేత నతడు దానికై విచారించెను. కాని లోభముచేతఁ గాదు. ఉదారచరిత్రులకు నగలుఁ బువ్వుములు సమానములేగదా. ఆభూషణమును వెదుక సమర్థులైన బెస్తవాండ్రు నతఁడు నియోగింప వారు మిక్కిలి శ్రమపడి వెదకి వెదకి కానక విసికి వేసారి రాజుకడకుఁ బోయి యిట్లు చెప్పిరి. స్వామీ మేము మిక్కిలి శ్రమచేసి వెదకితిమి గాని యది కనబడ లేదు. ఈనదిక్రింద కుముదుఁ డను నాగుఁ డున్నవాఁడు అతఁడు లోభమున దీనిని హరియించియుండవచ్చును. ఆపలుకులు విని కుశుఁడు మిక్కిలి కనలి యా నాగుని నాశముఁ జేయుటకై గరుడాస్త్రమును వింట సంధించెను. అలుగు వింటఁ దొడిగినతోడనె యానది మిక్కిలి కలఁగి గోతిలోఁ బడినయడవియేనుగువలె ఘోర రవము చేసెను. మథింపఁబడిన క్షీరసాగరమునుండి లక్ష్మీసమేతముగఁ గల్పవృక్షము బొడమినట్లు హ్రదమునుండి కన్యాసమేతుఁడై భుజగరాజు కానఁబడెను. ఆభుజగ రాజు తనను సమర్పించుటకై తెచ్చిన యాభూషణ మతనిచేతఁ గని కుశుఁడు ప్రసన్నుఁడై గారుడాస్త్ర ముపసంహరించెను. మహాపురుషులు ప్రణతులయెడ దీర్ఘక్రోధులు కారుగదా. కుముదుఁడు మిక్కిలి మానవంతుఁడైనను శత్రుమర్దనుఁ డైన యా కుశునికడ శిరము వంచి యిట్లనియె. "రాజా నీవు కార్యాంతరముచేత మనుష్య రూపము దాల్చినవిష్ణుని పుత్రుఁడవు. అట్టి నీప్రీతికి భంగముచేయుటకు నే నెంత వాఁడను. ఈమె నాచెల్లెలు. ఇది తనబంతి మీఁద కెగరవైచి దానింబట్టుకొనుటకై చేయిచాచి మీఁదికి చూచుచుండ నంతలో మింటనుండి చుక్కవలె నీయాభరణంబు చేతబడ దానిం బుచ్చుకొనియెను. రాజా! జ్యాకిణాంకమై భువనరక్షపరిఘమై యాజానులంబియైన నీబాహువునందు మరల నీయాభరణంబు గూర్పుము. ఈనాచెలియలు నీయెడఁ జేసినదోషమును పోగొట్టుకొనుటకు శాశ్వతముగా నీపాదసేవచేయఁ దలంచికొన్నది. కాన నీవు కుముద్వతిని మణిని గూడ స్వీకరింపుము." అని యతఁడు కుశునికి భూషణ మొసఁగెను. నీవు శ్లాఘ్యబంధుఁడవుగదా యని రాజతని బహూకరించెను. పిమ్మట బంధుసమక్షమున భుజగరాజు కుశునకు కుముద్వతినిచ్చి వివాహము చేసెను. మంగళకంకణశోభిత మైనమానిని హస్తముగ్రహించి కుశుఁడగ్నికి ప్రదక్షిణము చేసెను. మంగళతూర్యారవములు సెలఁగెను. మేఘములు సుగంధపుష్పవృష్టి గురిసెను. జగత్త్రయగురు వైన రామునకును బరమపావనచరిత్ర యగుసీతకును నందనుఁ డైన కుశమహారాజు భుజంగరాజునకుఁ జుట్ట మయ్యెను. తక్షకున కైదవతరమువాఁ డైన కుముదుఁడు కుశునకు బంధు వయ్యెను.

అతిథిమహారాజు.

కుముద్వతి కుశునివలన నతిథి యనుకుమారునిం గనియెను. తేజంబునం దండ్రినిం బోలిన యాయతిథినృపాలుడు దక్షిణోత్తరమార్గములను సూర్యుండు వెలయించినట్లు తండ్రియొక్కవంశమును దల్లియొక్కవంశముగూడ వెలయించెను. అర్థశాస్త్రవేత్తలలో నగ్రగణ్యుండయిన కుశుండు మొట్టమొదటఁ దనకుమారుని వంశక్రమాగత విద్యలయందుఁ గుశలునిం జేసి పిదప రాజకన్యలను బాణిగ్రహణ మొనర్చునట్లుఁ జేసెను. తనకులధర్మమును నెరపఁ దలఁచి దేవేంద్రునకు సహాయము సేయంబోయి. దుర్జయుండను నసురునిం దాఁకి వానిం జంపి కుశుండు వానిచేతఁగూడ నిహతుఁడయ్యెను. వెన్నెల కువలయానందప్రదాయకు డైనచంద్రునితోఁ బోవునట్లు భుజగవల్లభు డైనకుముదుని చెల్లెలు కుముద్వతి మగనితో సహగమనము చేసెను. వారిద్దఱలోఁ గుశుడు దేవేంద్రునర్ధసింహాసనము నధిష్టించెను. కుముద్వతి శచీదేవికి సఖియై పారిజాతవృక్షమునం దొకపాలు గొనియెను. సంగ్రామంబునకు బోవునప్పుడు తన రాజు కుశుడు చెప్పినమాటలు జ్ఞాపకముంచుకొని వృద్ధమంత్రులు నికుమారు డైనయతిథిని రాజ్యప్రతిష్ఠితుం జేయ దలచి శిల్పుల రావించి పట్టాభిషేకసమయమునకు నుచితమైన యొకరమ్యవేదికను, నాలుగుస్తంభములు గలయొక మనోహరవిమానమును నిర్మింప బనిచిరి. అనంతర మతనిని భద్రపీఠముమీద గూర్చుండబెట్టి పుణ్యతీర్థజలములతో నిండినసువర్ణకుంభములు చేత బట్టుకొని వృద్ధమంత్రు లాతనిప్రక్క నిలిచిరి. అత డవిచ్ఛిన్నకల్యాణపరంపర ననుభవించునని యాసమయమున నవిచ్ఛిన్నముగ మ్రోసిన మంగళతూర్యరావములు తెలిపెను. యవాంకురములు, గరికయు గలిసినమఱ్ఱిపట్టము లేతచిగుళ్ళను జ్ఞాతులును వృద్ధమంత్రులును సమర్పింప నతడు నీరాజనవిధిని గాంచెను. అంతట బ్రాహ్మణులు పురోహితుం బురస్కరించుకొని జయప్రదములైన యథర్వణమంత్రములచేత జయశీలుడగునతని కభిషేకము చేయ దొడగిరి. అతని శిరంబున నభిషేకసమయంబున బడినజలము గగనమునుండి మహాదేవుని తలమీద బడుగంగాజలముం బోలెను. చాతకంబులు పొగడుటచేత వృద్ధి పొందెడు మేఘుడువలెనే వందిమాగధులచేత స్తుతియింపబడి యారాజు మిక్కిలి శోభిల్లెను. వర్షజలముచేత విద్యుదగ్ని వర్ధిల్లినకరణి మంత్రపూతజలముచేత నారాజు దేదీప్యమానుడై వెలసెను. పట్టాభిషేకము సమాప్తముగుడు నారాజు స్నాతకులకు వారివారి యజ్ఞములకు గావలసినధన మిచ్చి పంపెను. ఆస్నాతకు

లందఱాతని దీవించిరి. పట్టాభిషేకమహోత్సవసందర్భమున నా రాజు చెఱసాలలో నున్నవారిని విముక్తులఁ జేసెను. మరణదండన విధింపఁబడిన వారిని దండింపక విడిచెను. పశువులపై బరువు వేయకుండునట్లును నావులం బాలు పిదుకకుండునట్లును శాసించెను. పంజరములలోనున్న చిలుకలు మొదలుగ వినోదమునకై పెంచుకొనుచున్న పులుగులు విముక్తములై స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగఁ జొచ్చెను. అనంతర మారాజు విమలవస్త్రశోభిత మైనదంతపుఁ బీఠముమీఁదఁ గూర్చుండి యలంకారము చేయించుకొనఁ జొచ్చెను. అంతట నలంకారము సేయువారు తాము స్వయముగఁ గొన్నినగలు దాల్చి చేతుల బరిశుద్ధజలములం గడిగికొని ధూపములచేత నాతనితల వెండ్రుకల నున్నతడి నార్చిరి. విరులదండలు ముత్యాలసరులు గల యాతనిశిఖలోఁ బద్మరాగమణిమయమైన భూషణములను వారమర్చిరి. అగరుతోఁ గలిసినమంచి గంధ మాయన మేన నలంది గోరోచనముతోడ చిత్రములైన పత్రములను వ్రాసిరి. మేన భూషణములు దాల్చి మెడలో విరిదండ లిడికొని హంసచిహ్నములుగల దుకూలములు గట్టి వరపాలుఁడెంతయు మురిసెను. తనయలంకార మంతయు బంగారపుటద్దమున రాజు చూచుకొనెను. సూర్యోదయమున మేరుపర్వతమునఁ గనుపట్టుకల్పవృక్షప్రతిబింబమువలె నాతనిప్రతిబింబ మాయద్దమునఁ గనబడెను. పార్శ్వవర్తులు రాజచిహ్నములను హస్తముల ధరించి వెంటరా నా రాజు దేవేంద్రసభను బోలెడు తన సభామంటపమున కరిగెను. బహురత్నఖచిత మైనపాదపీఠము గలిగి దంబు మీఁదను మేలుకట్టు కలిగి పైతృకంబైన సువర్ణసింహాసనము నతఁ డధిష్ఠించెను. శ్రీవత్సలాంఛనము గలిగి కౌస్తుభమణిసమేతమైన నారాయణుని వక్షస్థలమువలె శ్రీవత్సమను పేరఁగల యాతనిసభ యాతనిచే మిక్కిలి శోభిల్లెను. ప్రసన్నముఖమును మందహాసపూర్వకభాషణమును గల యాతనిం గని యనుజీవుల విశ్వాసమే మూర్తీభవించెనని తలంచిరి. కల్పవృక్షములవంటి పతాకములు గలిగిన యానగరమును వైరావతమువంటి యేనుఁగుపై నెక్కి తిరుగుచు నమరేంద్రసమానుఁడైన యానరపాలుఁ డయోధ్యను సురావతివలెఁ జేసెను. సర్వకాంతుల నిరుపమధవళాతపత్ర మతని శిరముపై వెలసి పూర్వరాజవియోగమువలని యాతన ననుభవించుచున్న వారల సంతాప మడఁచెను. అగ్నిలో ముందు పొగయుఁ దిమ్మట మంటయు బుట్టును. ముందు సూర్యుఁ డుదయించును. పిమ్మట కాంతి జనించును. అట్టి తేజములయందలి లక్షణము నతిక్రమించి యతఁడు మొదటనే సర్వగుణములతో నుద్భవించెను. ఆయయోధ్యాపురమందుఁగల దేవాలయములలో నతఁడు గావించునర్చలనుఁ బొంగి దేవత లావిగ్రహములలో బ్రవేశించి యాతని ననుగ్రహించిరి. అభిషేకసమయమున తీర్థజల

ముచేఁ దడిసిన వేదికమీఁద త.కి యాగనంతలో చేయుతని ప్రతాపము సముద్రతీరము
ను వ్యాపించెను. గురువైన వసిష్ఠుని మంత్రశక్తియు ధనుర్ధరుండైన యారాజు బాణ
శక్తియుఁ గలిగి పనిచేయుచుండ బడయుట కసాధ్యము లయినకోరికలు భూమం
డలమునఁ గలుగునా? ధర్మకోవిదుఁడైన యారాజు వాదిప్రతివాదుల వాదములను
సంశయము తీరునంతవరకు సప్రమత్తుఁడై విని వ్యవహారములు తీర్చుచుండును. మున్ను
జనకునిచేత శ్రావణమాసపునదులువలె వృద్ధిఁజెందిన ప్రజలు నేఁడు తత్కుమారుఁ
డైన యారాజుకాలమున భాద్రపదమాసపునదులువలె మునుపటికంటె వృద్ధి నొందిరి.
అతఁ డేది పలుకునో యది యబద్ధము కాదు. అతఁడేది యిచ్చునో యది
మరల గ్రహింపఁడు. శత్రువులను మొదట జయించి తర్వాత వారల రాజ్యప్రతి
ష్ఠితులఁ జేయును. వయస్సు రూపము విభూతి యనునవియొక్కొక్కటిగ నున్న
ను గర్వము గలిగించును. ఇవి యన్నియు నతనియం దున్నను రవంత యైనను గర్వ
ము గలిగింపలేదు. అతఁడు క్రొత్తగా రాజ్యమును బ్రాపించినను వేరు దృఢముగా
నాటుకొన్న వృక్షమువలె నచలుఁడై ప్రకృతిజనరంజకుఁ డైయుండెను. బాహ్యశత్రు
వులు నిత్యులు గాక దూరముననే యుందురు. అంతశ్శత్రువు లెప్పుడు సమీప
మందె నిత్యులై యుందురు. కావున నతఁడు ముందుగా నరిషడ్వర్గమును జయించెను.
లక్ష్మి స్వభావముచేతఁ జంచలయయ్యు నొరగల్లుమీఁది హేమరేఖవలె బ్రసన్న ముఖుం
డైన యారాజునందు స్థిరముగా నిల్చెను. శౌర్యము లేనినీతి పిరికితన మగును. నీతిలేని
శౌర్యము క్రౌర్యమగును. కాన నతఁ డా రెంటను గలిగి కార్యసిద్ధి బడయ నెంచెను.
మేఘచ్ఛన్నుఁడు కాని సూర్యుడట్లు రాజు చారు లనెడు దీప్తులు గలిగి యెల్లయెడల
బ్రకాశించుటచే రాజ్యమం దతనికి గనపడనిపని యేదియు లేకపోయెను. రాజులు
రేయింబవళులు చేయ వలసిన విధికృత్యముల నతఁడు మిక్కిలి జాగరూకుఁడై [illegible]యుం
చెను. అతఁడు ప్రతిదినము మంత్రులం గూడి మిక్కిలి రహస్యముగా నాలోచ
నము చేయుచుండును. మిత్రుల కడను శత్రులకడను [illegible] నతఁడు గూఢచారుల
నంపి యెల్లకార్యములు నరయుచుండుటచే నతఁడు యథాకాల నిద్రను [illegible] నెల్ల
ప్పుడు మేల్కొనియుండెను. అతఁడు శత్రుఘాతకుఁ డయ్యును దుర్గమము లగుదుర్గము
లెన్నో కలవాఁడై యుండెను. మదపుటేనుగుల బట్టి చంపునట్టిసింగము గుహలలో
బండుకొనుట భయముచేత గాదుగదా. శుభమే ప్రధానముగా గలుగు కార్యము
లన్నియు విఘ్నమెఱుంగక కడుపులోపలనె బండువరిపైరువలె గూఢముగా సఫల
మగుచుండును. కలుషరహితుఁ డైన యామహారాజు యెంత యభివృద్ధి జెందినను దుష్ప
థమున నెన్నఁడు బోవఁడు. ప్రజలలో నుండునట్టి యాశాంతి నడప సమర్థుఁ డయ్యు
దనవర్తనము దిద్దుకొనవలసియున్నప్పుడు దానిని దిద్దుకొనును. గాని ప్రజలపై

శాగ్రహము పూనఁడు. శక్తిమంతుఁడైన యారాజు తనకు సాధ్యులైన శత్రువుల మీఁదనే దండెత్తి పోవుచుండును. వాయుసహాయంబు గల యగ్నిహోత్రుఁడు వనములమీఁది కరుగును గాని జలములమీఁది కరుగునా? అతఁడు ధర్మార్థకామములను సమముగా పాలించుచుండుటచే ధర్మమువలన నర్థకామములకు, నర్థమువలన ధర్మకామములకుఁ, గామమువలన ధర్మార్థములకు భంగము కలుగదయ్యెను. మిత్రులు క్షీణదశలో నున్నయెడల నుపకారము చేయఁజాలరు. ఉన్నతదశలోనున్న యెడల నపకారము చేయుదురు. కాన మానవస్వభావ మెరిగిన యారాజు మిత్రమండలమును మధ్యమస్థితిలో నుంచెను. స్వశక్తియుఁ బరశక్తియు బలాబలంబులును జక్కఁగా నెఱింగినవాఁ డగుటచే నమ్మహీకాంతుఁడు శత్రువుఁడు బలవంతుఁడైన పక్షమున వానిపై దండు విడియుండును. దుర్బలుఁడైనపక్షమున వాని నుపేక్ష సేయును. ధనవంతునె యెల్లవార లాశ్రయించు చుండుటచే నతఁడు విశేషధనము సంపాదించెను. జలముతో నిండిన మేఘమునే వానకోయిల మెచ్చుచుండును గదా! శత్రుకార్యములు తెలియుచు నతఁడు తనపనులు చక్కఁగా జేసికొను చుండును. మర్మము లెఱింగి పగతుర నడ నడంచును. తనలోపము లెవ్వరికిఁ దెలియకుండఁ గప్పిపుచ్చును. పాముపడగమీఁద నుండు మణివలె నతనిశక్తి హరించుటకు శత్రువుల కసాధ్యమయ్యెను. ఇనుము నయస్కాంతము లాఁగునట్లతఁడు శత్రువుల శక్తిత్రయమును హరించుచుండెను. అతని కాలమున సార్థవాహులు తమయిండ్లయందువలెనె పర్వతములందును, నూతులందువలెనె సరోవరములందును, నుపవనములందువలెనె వనములందును సంచరించిరి. ఒరులబారిఁ బడకుండ సంపదలను గాపాడి విఘ్నములు కలుగకుండఁ దపస్సు రక్షించి యతఁడు జనులనుండి యాఱవయంశమగు పన్నును, తపోధనులనుండి యాఱవయంశమగు పుణ్యమును సంపాదించెను. భూదేవి గనులవలన ననేకరత్నములం గని వనములవలనఁ బెక్కేనుగులం గని క్షేత్రములవలన ధాన్యములం గని తన్ను రక్షించినందులకు రాజునకు జీత మిచ్చెను. వీరపురుషులనే వరియించు జయలక్ష్మి ధర్మయుద్ధవిశారదుఁడైన యారాజును నభిసారికవలె ననుసరించెను. చంద్రుఁడు వృద్ధిక్షయము గూడఁ బొందుచుండును. సముద్రుఁడును నట్లే వృద్ధిక్షయములకు లోనగును. ఈరాజు వారివలె వృద్ధినే కాంచును గాని క్షయమును బొందఁడు. మేఘములు సముద్రుని జేరి జలముఁ బడసి తాము దాత లైనట్లు దరిద్రులైన యాచకు లారాజుం జేరి సంపన్నులై దాత లగుచుండిరి. తాను శ్లాఘ్యమైన కార్యము లొనర్చుచున్నను దన్నెవ్వరైనఁ బొగడినప్పు డామహారాజు సిగ్గుపడుచుండును. చంద్రకిరణములు తామరపువ్వునందుఁ బ్రవేశింపవు. సూర్యకిరణములు కలువలయందుఁ జొరవు. ఈగుణశాలి

గుణము లెల్లవారియందుఁ బ్రవేశించి యానందము గల్గించుచుండెను. అశ్వమేధార్థము దిగ్విజయయాత్రకు వెడలుట శత్రువుల వంచించుటకైనను గాదు యతనికి ధర్మసాధక మయ్యెను. శాస్త్రదృష్ట విధానమ్మున నతఁ డటులు ప్రజాపాలనంబు సేయుచు దేవతలకెల్ల నింద్రుఁడు దేవుఁ డైనటులు రాజులకు నెల్ల నతఁడు రాజేంద్రుఁ డయ్యెను. "రాజా! నీవైదవదిక్పాలకుఁడవు, ఆఱవభూతమవు, ఏడవకులగిరీంద్రుఁడవు సుమీ" యని జనులాతనిం బొగడిరి. మహేంద్రునాజ్ఞ దేవతలు గ్రహించునటులు సామంత రాజులు ఛత్రము లావలఁ బెట్టి యాతనిశాసనమే శిరమునం దాల్చిరి. యాగాంతమున నందతఁడు ఋత్విజులమనోరథములు దీర్చునటులు విశేషద్రవ్యము, దాన మిచ్చుటచే నతని పేరును ధనదుని పేరును నొక్కటియయ్యెను. మహేంద్రుఁడు వర్షము గురిపించెను. యముఁడు రోగములు హరించెను. సముద్రములయందు నావికులకు వరుణుఁడు సేమ మొదఁగూర్చెను. కుబేరుఁడు సిరులం జేర్చెను. ఈతెరంగున దిక్పాలకులు శరణాగతుల చందంబున నారాజుం గొల్చిరి. అగ్నిపతి యనునిషధరాజునకుఁ బుత్రికయందా యతిథిమహారాజు నిషధపర్వతముతో సమానమైనసారముగల నిషధుఁడను కుమారునిం గనెను. మహాబలపరాక్రమసంపన్నుఁడై ధారుణీజనుల నేలఁజాలిన యాకుమారునిం జూచి మంచివృష్టిఫలోన్ముఖమైన పంటను జూచి సంతసించునటులు సంతసించును. అతిథినృపాలుఁడు చిరకాలము సుఖము ననుభవించి రాజ్యము కుమారుని కిచ్చి స్వర్గమునకుం జనియెను. కుశునిపౌత్రుఁడైన యానిషధుఁడు జలధిగంభీరుఁడై భూమినెల్ల నేకాతపత్రముగ నేలెను. ఆనిషధునియనంతరమున నతనినందనుఁడు నలుఁడు రాజ్యమువహించి తనపు నేలను మదగజంబటులు పరబలంబుల కసిమసంగి ప్రఖ్యాతుఁ డయ్యెను. ఆనలుఁడు ఖేచరస్తుతయశస్కుని, గగనశ్యామశరీరుని శ్రావణమటులు ప్రియదర్శనుని నభుఁడను నందనుని గాంచెను. ధర్మతత్పరుఁడైన నలుఁడు తన కుమారునకు నుత్తరకోసలరాజ్యమిచ్చి పునర్జన్మరహితమైనపదవిఁ బడయుటకై తపోవనంబున కరిగెను. ఆనభునకుఁ బుండరీకుఁడు జనియించెను. లక్ష్మి పుండరీకాక్షుని జేరినచందమున నాపుండరీక మహారాజుం జేరెను. అతఁడు కొంతకాలము రాజ్యమేలి జగతికి క్షేమ మొనరింపఁజాలిన క్షేమధన్వుఁడను కుమారునకుఁ బట్టముగట్టి తపోవనంబుల కరిగెను. ఆక్షేమధన్వునకు సురసమానుఁడైన దేవానీకుఁడను తనయుఁడై జనియించెను. అధికభక్తుఁడైన కుమారునిచేత క్షేమధన్వుని పుత్రసంతుష్టుఁడైనట్లు అధికవాత్సల్యముగల తండ్రిచేత దేవానీకుఁడు పితృమంతుఁ డయ్యెను. యజ్వయును గుణనిధానమునైన తండ్రి రాజ్యము కుమారునియందుఁ బెట్టి త్రిదివమున కరిగెను. ఆతనికొమారుఁడు జితేంద్రియుఁడై మధురవచస్కుఁడై యెల్లవారిని వశము జేసికొని వైరుల

కప్పసైతము ప్రియముఁ జేయును. ప్రియవాక్యములు గలవానికి మృగములుసైతము లో
బడునన మనుష్యులమాట చెప్ప నేల? హీనులసహవాసము చేయక పడుచు వాఁ
డయ్యు దుర్వ్యసనంబులఁ దగుల్కొనక నిరుపమానభుజబలముచే నతఁడు వసుమతి
నేలెను. తండ్రియనంతరమున నతఁడు చతురుపాయములచేత నాల్గుదిశలను సాధించి
యేలఁజొచ్చెను. అతఁడు పరలోకంబున కరుగ లక్ష్మి యతనికొమారుఁడైన పారి
యాత్రు నాశ్రయించెను. ఆతనికి శిలుఁడను కొమారుఁ డుదయించెను. అతఁడు రాతి
పలకవంటి వక్షఃస్థలముగలవాఁడు. అతఁడు శత్రువులను పరాజయము బొందించియు
స్తోత్రమునకు సిగ్గుపడునట్టి యుదారశీలుఁడు. పడుచువాఁడైన యాకొమారుని దండ్రి
యౌవరాజ్యమునందు ప్రతిష్ఠించి సుఖములఁబడసెను. రాజుయొక్కవృత్తము కారా
గృహమున బంధింపఁ బడినవానివంటిది సుఖముఁ బడయనీయదుగదా!

ఆమహారాజు భోగంబులయందుఁ దృష్టి బడయక సొగసుగుఱ్ఱఁడు తేజవ
రాండ్రకు భోగ్యుఁడై యుండఁదలఁచుచుండగానే భోగింపలేనిముదిమి వచ్చియతని
నాశ్రయించెను. ఆశిలున కున్నాభుఁడను నందనుఁ డుదయించెను. ఆయున్నాభుఁడు
పేరునకు దగినట్లు గొప్పనాభిగల్గి రాజమండలమునకు నాభిస్థానమై పంకజనాభుఁడట్లు
వెలసెను. అతనికి వజ్రనాభుఁ డను తనయుఁ డుదయించెను. ఆకుమారుఁడు సంగ్రా
మమున వజ్రతుల్యుఁడై భూమండలము నేలెను. అతఁడు స్వర్గమున కరుగ నతనికుమా
రుఁడైన శంఖణుఁడను సింహాసన మెక్కెను. వార్ధిపర్యంత మగుమహీమండలము రత్నా
లగనులు కానుకలుగా సమర్పించి యారాజును గొలిచెను. అతనిపరోక్షమున హరిదశ్వ
తేజుఁడు నశ్వినీదేవతలవంటి సుందరుఁడు నగువ్యుషితాశ్వుఁడను రాజు గద్దె నెక్కె
ను. ఆరాజు విశ్వేశ్వరు నర్చించుటంజేసి విశ్వ మంతయు భరియింపఁ జాలినవిశ్వసహుఁ
డను కుమారుఁడు జనియించెను. అతఁడు దండ్రితో సమానమైన తేజము గలవాఁ
డు. ఆనయజ్ఞునకు నాదివరాహమూర్తి యంశమున హిరణ్యనాభుఁ డనునందనుఁ డుదయిం
చెను. వాయువుం గలసినహిరణ్యరేతసుని వృక్షములు సహింపఁ జాలనట్లు శత్రువు
లతని తేజము సహింపఁ జాలకపోయిరి. ఆకుమారునివలన నారాజు పితృదేవతలఋణము
ముందీర్చి యాజానుబాహుఁడైన యాతనయుని రాజ్యమందుఁ బ్రతిష్ఠించి ముదిమిని
వల్కలములు దాల్చి వానప్రస్థాశ్రమము స్వీకరించెను. భానువంశ ప్రదీపకుఁడును
సోమయాజియు నైనయాహిరణ్యనాభునకుఁ జందమామవలె నేత్రానందము గలుగఁ
జేయునట్టి కౌసల్యుఁ డనుకుమారుఁ డుదయించెను. బ్రహ్మలోకపర్యంతము వ్యాపించిన
యశము కలయాకౌసల్యునకు బ్రహ్మిష్ఠుఁ డనుకుమారుఁడు గలిగెను. బ్రహ్మవిదుఁ
డైన యాకుమారుని రాజ్యప్రతిష్ఠితుం జేసి యారాజు బ్రహ్మముతో నైక్యమొందెను.

ఆమహీపాలుఁడు మంచిపుత్రులం గని సంతోషింపఁగా నేల యేలెఁ బ్రజలు పీడ
లం దొరంగి సంతతానంద బాష్పములను విడుచుచుండిరి. అతనికి [illegible] పేరు పుత్రు
డు. ఆపుత్రుఁడు పుత్రరత్నమై నిరంతరము గురుసేవాపరుఁడై [illegible] నారాయణ
తుల్యుఁడైన తండ్రిని ధన్యుం జేసెను. ఇంద్రసముఁడైన యారాజు తనపుత్రుఁడైన
పుత్రునిచేత వంశము తరియించు నని తలంచి మాఘపుష్కరములయందు స్నానము
చేసి స్వర్గపథము గాంచెను. ఆపుత్రమహారాజు పత్ని పుష్యనక్షత్రమందు నిజప్ర
భలచేతఁ బుష్యరాగంబును వెగడు కాంతిగల పుష్యుఁడను కుమారునిం గాంచ నతనిం
గని జనులెల్ల సంతుష్టులైరి. జనకుఁ డాపుష్యుని రాజ్యపదంబున నిల్పి యాత్మజ్ఞాన
సంపన్నుఁడైన జైమినిమహాఋషి నాశ్రయించి యాతని యనుగ్రహమువలన యోగ
మార్గములెల్ల నభ్యసించి జన్మరహితమైనపదవిం బడసెను. అనంతరము పుష్యునిపుత్రు
ఁడును ధ్రువసమానుఁడు నగు ధ్రువసంధి జగము నేలెను. అతఁడు సత్యసంధుఁ డగు
టచే శత్రురాజులు చేసికొనినసంధి శాశ్వతమై యుండెను. మానవసింహుఁ డని
చెప్పఁదగిన యాధ్రువసంధిమహారాజు సుదర్శనుండను తనయుం గాంచి యాకుమా
రుని బాల్యమందె యొకనాఁడు వేఁటకరిగి యడవిలో సింహముచేతఁ జంపఁబడె
ను. ఆసుదర్శనుఁడు దర్శతరువాతఁ గనంబడు చందమామవలె దర్శనీయుఁ డయ్యె
ను. అట్లు తండ్రి మృతి నొందఁ బ్రజలు గతి లేకయుండుటం జూచి యమాత్యులు
బాలుఁడైన సుదర్శనునికి సాకేతనగరమునకుఁ బట్టము గట్టిరి. అప్పుడా రఘువంశ
ము లేత చందురునితోఁ గూడిన యాకసంబు పగిది సింగపుం గొదమమాత్రమే గల
యడవిపోలిక, తమ్మిపూవుతోడనే వెలయుకొలనురీతి నాచిన్నరేనితో భాసిల్లెను.
ఆతఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడు కాఁగా సర్వవిధముల దండ్రిం బోలు నని ప్రజలు తలంచి
యానందించిరి. ఏనుగుపిల్ల యంతమాత్రమైనను గాలి విసరినప్పుడు మిన్నెల్ల వ్యాపించు
నని తోఁపదా! అతఁ డారేండ్ల వయసువాఁడైనను భద్రగజముపై నెక్కి రాజవీ
థులు సంచరించునప్పుడు తండ్రిమీఁది గౌరవముచేత బ్రజలతనిని మిక్కిలి మక్కు
వతోఁ జూడఁ దొడంగిరి. ఆబాలకుఁడు జనకునిసింహాసనము మీఁదఁ గూర్చుండి క్రమ
క్రమముగా నధిక తేజోవంతుఁ డయ్యెను. బాలుఁడగుటచేత సింహాసనముమీఁదఁ
గూర్చున్నప్పుడు క్రిందికిఁ దిగఁజారి యడుగున సువర్ణపాదపీఠము నంటకయుండునట్టి
యాతని మెట్టని లేఁత పాదములకు సామంతరాజులు తమకిరీటములు దగులునట్లు
నమస్కరించిరి. మిక్కిలి చిన్నదైనను విరివిగ గాంతుల జిమ్ముచున్నయెడల నీలమును
మహానీల మందురుగదా! అట్లే రాజు బాలుఁడైనను బ్రసిద్ధుఁ డగుటం జేసి మహారాజు
[illegible] నఁ దగియుండెను. చెక్కులమీఁద జుల్పములు వ్రేలుచుండ ముద్దులు మూ

టఁగట్టునట్టి యాతని మొగమునుండి వెడలునట్టి మాటలు సముద్రతీరమందైనను జెల్లుచుండెను. సువర్ణపట్టబంధముతోడను, శృంగారతిలకంబుతోడను విరాజిల్లు నాతని సుందర మొగంబును శత్రురాజపత్నుల ముఖతిలకంబులను జెరిపివేయఁజాలిన యాజ్ఞల నొసగుచుండును. దిరిసెన పుష్పకంటె మెత్తనైన నగలు దాల్చినప్పుడు సైతము మిక్కిలి శ్రమపడునట్టి యాతని మేను ప్రతాప సహాయముచేతఁ గదా మహీమండల భారము దాల్పఁ గలిగెను. పలకమీఁద వ్రాసిన యక్షరములు నేర్చుకొనుసంతలోపుననే వృద్ధులసహవాసమున నతఁడు దండనీతినెల్ల నేర్చుకొనెను. కాటితోఁ బోల్పఁ దగినయవస్థ నొందకమునుపే, జ్యాకిణాంకములు దాల్పకమునుపే, ఖడ్గమును బట్టకమునుపే యాతని బాహువు భూమిని భరించి రక్షింపఁ దొడఁగెను. ఏండ్లు ముదిరినకొలది నా రాజున కవయవపూర్తి యగుటయే గాక, ప్రకృతిజనానందకరములైన గుణములుకూడ క్రమక్రమముగ వర్ధిల్లెను. అతఁడు గురువుల కాయాసము కలుగకుండఁ త్రివర్గమూలకమైన విద్యాత్రయమును సులభముగ నేర్చెను. జన్మాంతరమందు బడసిన శాస్త్రసంస్కార ప్రభావముచేతనో యన్నట్లు ప్రకృతిజనులను, మంత్రులను, సులభముగ స్వాధీనపఱచుకొనెను. కాయముయొక్క యుత్తరార్ధమును విశాలముగఁ జేసి జుట్టు ముడివైచి యడమతోడ కొంచెమువంచి విల్లు చేతఁబట్టి నారి చెవియంటు లాగి బాణము సంధించి విలువిద్య నేర్చు యవ్విభుఁడు ప్రశంసనీయుఁ డయ్యెను. విలాసవతులు నేత్రములతోఁ ద్రావఁదగిన మకరందము, రాగబంధప్రవాళముగల మన్మథవృక్షమునకుఁ బుష్పము, సకలావయంబులకును నిర్వ్యాజమైన భూషణము, మొట్టమొదటి శృంగారపదమునైన యౌవనము నతఁడు ప్రాపించెను.

దూతికలు చక్కఁగా వ్రాసి తెచ్చి చూపినచిత్రరువులం గని యత్యంతరూపవతులైనవారి నేరి రాజునకు మంచిసంతానము గలుగవలెనను కోరికతో మంత్రులం తీసికొనివచ్చిన రాచకన్నియలను దర్శనీయుఁడైన సుదర్శనభూవిభుఁడు మునుపే పరిగ్రహింపఁబడిన భూలక్ష్మిదేవులతోఁగూడఁ బరిగ్రహించెను. అనంతరము సుదర్శనుఁడు కొంతకాలము రాజ్యమేలి యగ్ని తేజుఁడైనయగ్నివర్ణుఁ [illegible]కుమారుని [illegible]రాజ్యపదమందు నిలిపి వార్ధక్యమునందు జితేంద్రియుఁడై నైమిశారణ్యము జేరెను. అచ్చట పుణ్యతీర్థములచేత దీర్ఘికలను, బర్ణశాలలచేత సౌధములను, దర్భలచేత హంసతూలికాతల్పములను, మఱచి యతఁడు తపముచేసెను. తండ్రి శత్రువులం గెలిచి ధాత్రి నిష్కంటకముచేసి తన కప్పగించినకారణమున నగ్నివర్ణుఁడు కష్టపడకుండ కడు సుఖమున రాజ్యమేల జొచ్చెను

అగ్నివర్ణమహారాజు.

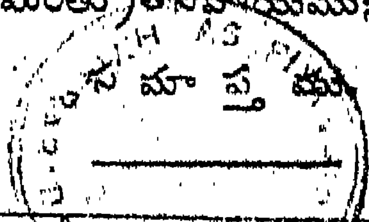
అగ్నివర్ణుఁడు కొంత కాలము కులోచితధర్మప్రకారము రాజ్యమేలి యనంతరము రాజ్యభారము మంత్రులయందు బెట్టి స్త్రీవిధేయుఁడై జవ్వనము గడుపఁజొచ్చెను. భోగపరాయణుఁడై నిచ్చలు జవరాండ్రం గూడి మెలఁగు నా కాముకుని యింట నిరంతరము మృదంగధ్వానము సెలఁగెను. ఉత్సవములపై నుత్సవములు జరుగఁజొచ్చెను. నిరంతరవిషయాసక్తుఁడైన యా నరపాలుఁ డింద్రియసుఖంబుల క్షణమేని విడిచియుండ నొల్లక తన్ను జూడఁగోరు ప్రజలకు దర్శన మియ్యక యంతిపురమందె యుల్లసిల్లుచుండ జొచ్చెను. మంత్రులబలవంతముచేత నతఁ డొకవేళ ప్రజలకు దర్శన మియ్యఁగోరినను, వారికి మొగము గనఁబఱుపక గవాక్షమునుండి పాదము చాఁచి చూపి యదే తన దర్శనముగ భావింపవలసిన దని చెప్పెను. కోమలనఖకాంతులచేత నెఱ్ఱనై లేఁతయెండ పర్విన తామరపువ్వువలె నొప్పు నా మహారాజు పాదమునకే యనుజీవు లందఱు నమస్కరించుచు వచ్చిరి. విలాసవతుల జలక్రీడలచేత గలఁగిన [illegible] కలిగి తీరములయందు సురతగృహములు కలిగినదీర్ఘికలయందు నవమదనతుల్యుఁడైన యా రాజు క్రీడించుచుండును. ఆజలక్రీడలచేత గన్నుల కాటుక యుల్ల గరఁగిపోవ, నధరముల లాక్షారస మెల్ల చెరిగిపోవ, సోయగపుంజవరాండ్రు రాజున కింతింత యనరాని యానందము గల్గించిరి. చక్కఁగా వికసించిన తమ్మికొలను నాఁడుటేనుఁగుతోఁ గలిసి మగయేనుఁగు చొచ్చునట్లు తియ్యని తేనెవాసనలు, గొల్పుపానభూములను రాజు ప్రియురాండ్రతో జొచ్చెను. ప్రియురాండ్రు వేడ దననోటనున్న యాసవము వారి కిచ్చెను. వకుళవృక్షమట్లు మరల వారి పుక్కిటనున్న యాసవము గ్రహించును. ఆనరపాలుని తొడమీఁద నెల్లప్పుడు రెండుపదార్థము లుండును. మధురస్వరము గలవీణ యొకటి; హొయలు గుల్కెడుజవ్వని యొకతె. హారము లల్లలాడ సువర్ణకంకణములు ఘల్లుఘల్లు మన వీణలు వాయించి నృత్యములు సలుపు నట్టి నెఱజవ్వనుల కతఁడు నభినయంబులయందు గురుసన్నిధానమునందె తప్పులు దిద్ది వారికి సిగ్గు గలిగించుచుండును. నృత్యము చేయుటచేత మిగుల నలసిసొలసిన ప్రియురాండ్రచెమ్మటలు పోవునట్లు తననోటితో నూది యాయాసముపశమనయించి తా నర్థపతికంటె నమరపతికంటె నతిధన్యుఁ డని తలఁచి మురియుచుండును. అతఁడు ప్రియజనమును నప్పు డప్పుడు వంచింప నా రతనిని చిగురుటాకులవంటి మునివ్రేళ్ళతో బెదరించియు గోపించియు కన్బొమలు విఱిచియు, మొలనూళ్ళతో బంధించియు నానందము గలుగ జేయుచుందురు. వెలయాండ్రు నతఁడు

కూడఁ దలచుకొన్నప్పుడు భార్యలది యెఱిఁగి వారింప నాగణికలమోఁదితమి వీడ
లేక చేతిలోనికలము చెమటచేత జారుచుండ దదేకధ్యానమున వారి బొమ్మలు
వ్రాయుచుండును. వంచకుఁడైనయా రాజు రాత్రి ప్రణయకోపము దాల్చినప్రియు
రాండ్రను బ్రసన్నల జేసికొనుటకై వేకువను వారికడకు బోయి కేలు మోడ్చి
నమస్కరించుచుండును. ఆ నమస్కారము వారికి మరల నలుక రెండురెట్లు జేసెను.
అతడు స్వప్నములలో సవతులపేరు లెత్తినప్పుడు వానియిల్లాండ్రు వానివైపు
బన్నుండక రెండవపక్కకు దిరిగి కన్నీటఁ దాన్పతడియ జేతికంకణాలు విరిచి
క్రింద బారవైచుచుందురు. ఇంటియొద్ద భార్యలక్కగింతు రనుభయమున దూతికలు
మార్గము జూప లతాగృహముల కరిగి యాభోగపరాయణుడు దాసీజనులతోడ
నతిరహస్యమున క్రీడించుచుండును. అతని మందమతిచేత భార్యల దప్పుపేళ్ళతో
బిలువ వారు నాథా! ఆమె కల్గినభాగ్యమె మాకు నబ్బునటుల మమ్ముగూడ బిలువు
మని ప్రార్థించుచుందురు. అంగనలకాళ్ళకు దానే స్వయముగా లత్తుక కూర్చు
చుండును. చంచలచిత్తుడగుటచేత నది సగము చేసి మరల నంశుకము జారుటచే
మేఖలాసహితమై కన్నులవిందు సేయు, నితంబమువంక దృష్టి బఱపును. ప్రియు
రాండ్రు నిలువుటద్దముల సుందు నిలిచి భోగచిహ్నములు చూచుకొనుచుండ నలుకడు
[illegible] నిలిచి నవ్వును. అద్దములో వారతనినవ్వు ప్రతిబింబమును
జూచి సిగ్గుపడుచుందురు. దేవేంద్రుని [illegible] బు ధరియించి యది యుద్ధ
మున జూచుకొనునప్పుడు నైత మారాజు తన మేనిమీద భోగచిహ్నము లనియెడు
భూషణములు ధరించునప్పుడు పొందినంత యానందము పొందడు. మిత్రకార్యంబు
దీర్పవలయునని మిష వెట్టి యా కాముకుడు పరకాంతనిమిత్తము పోవుచుండ నది
యెఱిగి యాతనియిల్లాండ్రు నీతొందర నడకవలననే నీదురభిప్రాయము తెలిసెను.
శఠుడా! నిలు నిలు మని సిగబట్టి యాపిరి. రహస్యముగ నతడు రాత్రి ప్రియురాం
డ్రను గూడ బోవ ననుమాట దూతికలవలన నాతనిపత్ను లెఱిగి ముందుగా
వారాసాంకేతికస్థలమున కరిగి "కాముకా! మమ్ము మోసపుచ్చ దలంచితివా!
[illegible] నను" మని యింటికి దోడ్కొని వచ్చిరి. అంగనాస్పర్శ మను జంభ్రి
కాంతి [illegible] రాత్రి యెల్ల మేలుకొని కుముదాకరమువలె నతడు పవలు
నిద్రించుచుండును. ఆతడు కాంతలకు రహస్యముగా నంగాభినయము వాగ
భినయము నేర్పి యావిద్య వారిచేత మిత్రులయొద్ద బ్రదర్శింప జేసి యభినయా
చార్యులమించి వెలయుచుండును. ఆ రాజు మెడలో మద్దిచల్లైపూలదండలు దాల్చి
నడుమ్రుప్పాడిపూత నూన బూసి నెమలియాటలమించు క్రీడాపర్వతముల నతడు

విహరించుచుండును. ఇసుకతిన్నెయ లనియెడునితంబములతో హంసమాలిక లనెడుమేఖలలతో నలరారి తనప్రియురాండ్రం బోలెనుసరయూనదిని సౌధాగ్రమునుండి యున్నహీ కాంతుడు చూచి యానందించుచుండును. ఆనగరవాసు లిట్లు విలాసకేతనప్రేరణంబున నధికసౌఖ్యంబు లనుభవించుచు నాయాయువు సర్వమును నగరమున దాల్చి యితరకార్యములను మాని బుతువులను గడపెను. ఇట్లు భోగపరాయణుడైనను నారాజును శత్రువులు పరాభవము సేయు దగుటచేత జయింపలేకపోయిరి. కాని నిరంతర భోగపరంపరచేత బొడమిన రోగములవలన నతడు దక్షశాపమున గ్రసించినచంద్రుడువలె నానాటికి క్షీణించెను. అతడు వైద్యులయుపదేశములను చెవినిబెట్టడు. మద్యపానము మానడు. వనితాసంసర్గము వదలడు. వ్యసనములలో దగులొన్నతరువాత వానినుండి మరలుట మిక్కిలి కష్టముగదా! మెల్లగను తెల్లబారెను. అవయవములమీద నాశక్తి తొలగెను. మాట సన్నగిలెను. ఒకరిసాయమునగాని నడువలేకపోయెను. రాజయక్ష్మపీడయు కామపీడయు నొక్కతెరగున నున్నట్లు తోచెను. అప్పుడు రాజయక్ష్మరోగపీడితుడైన రాజుగల యారఘువంశము అంత్యకళమాత్రశేషకల చంద్రమామునుగూడియున్న యాకాశమట్లు బురదమాత్రమే మిగిలినగుంటవలె, వత్తికొడిగట్టుగల దీపపుప్రమిదరీతి నుండెను. ఆరాజునుగూర్చి ప్రజలు మాటిమాటికి నడుగుచుండుటచే మంత్రులాతనిరోగమును బయలుపడకదాచిపెట్టిరి. అత డనేకాంగనలకు వల్లభుడయ్యె. సంతానముమాత్రము బడయడయ్యెను. గాలి దెబ్బకు నిలువలేని దీపమువలె నతడెట్టకేలకు రోగబలిమికి నిలువలేకపోయెను. అతడు మృతినొందెను. ఆవార్త ప్రజల కెఱిగింపకుండ మంత్రులు మిక్కిలి రహస్యముగ నతని నుద్యానవనమునకు దీసికొనిపోయి యుత్తరక్రియల నెఱిగిన బ్రాహ్మణుల సహాయమున దహనము చేసిరి.

అంతట గర్భవతియైన యాతనిభార్య ప్రకృతిజనులయొక్కయు మంత్రులయొక్కయు సహాయమున రాజ్యలక్ష్మిని వహించెను. భర్తృమరణజనితశోకోష్ణబాష్పబిందువులచేత నుడికిన యాదేవిగర్భము పిమ్మట సువర్ణకలశములనుండి పట్టాభిషేకసమయమునబడిన శీతలజలధారలచేత చల్లబడెను. ఆరాణి గర్భమును ధరియించి తన ప్రసవము నిమిత్త మెదురు జూచు నప్పటిప్రజల కానందముగలుగునట్లు ప్రతిదినము తీవితో సింహాసన మెక్కుచు మంత్రులసహాయమున రాజ్య మేలెను.

సమాప్తము

శ్రీరామముద్రాక్షరశాల, రాజమండ్రి.—1938

బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులు గారిచే రచియింపబడిన నవలలు

	రు.	అ.		రు.	అ.
అహల్యాబాయి	0	12	రఘుకులచరిత్ర	0	10
రాజరత్నం	0	12	గురుగోవిందచరిత్ర	0	12
కృష్ణవేణి	0	12	గణపతి 1వ భా॥	0	12
హేమలత	0	12	,, 2వ భా॥	0	12
రామచంద్ర విజయం	0	12	ప్రహసనమంజరి	0	8
రామకృష్ణ పరమహంస Life & Teachings	0	8	Tit-Bits అను వినోదములు		
సౌందర్యతిలక	1	0	,, 1వ భా॥	0	10
కర్పూరమంజరి 1వ భా॥	1	0	,, 2వ భా॥	0	10
,, 2వ భా॥	1	0	సుధాశరచ్చంద్రము 300 పేజీలు	1	0
నవ్వులగని 1వ భా॥	1	0	రాజస్థానకథావళి 1వ భా॥	1	0
నవ్వులగని 2వ భా॥	0	8	,, 2వ భా॥	1	0
సిద్ధార్థచరిత్ర	0	12	శాపము 300 పేజీలు	1	0
			నానక్ చరిత్ర	0	12

ఇతర నవలలు.

	రు.	అ.		రు.	అ.
దైవమిచ్చినభర్త	0	8	ఘోరహంతకుడు	0	12
దాసీపిల్ల	0	8	వ్యామోహము	0	12
భయంకరనారీపిశాచి	0	8	విషహృదయం	1	0
ప్రతాపదౌర్జన్యం	0	8	నేనెవరిభార్యను?	1	0
చోరాగ్రేసరచక్రవర్తి	0	8	నేనెవరి భర్తను?	1	0
వనదుర్గం	1	0	ప్రతిబింబములు	0	12
తపోవనం	1	0	ప్రతాపసింహ 300 పే॥ గ్లేజు	1	0
జపమాలిక 1వ భా॥	1	0	కన్నపుదొంగ	0	12
2వ భా॥	1	0	పగటిచుక్క 1వ భా॥	0	12
మోహపిశాచము 1వ భా॥	0	12	డిటో 2వ భా॥	0	12
డిటో 2వ భా॥	0	12	బారిష్టరుపార్వతీశం 1వ భాగం	1	0
కాలసర్పం 1వ భా॥	0	12	టోపీదాసు	0	4
డిటో 2వ భా॥	0	12	అల్లూరిసీతారామరాజు	0	4

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య, శ్రీ సత్యనారాయణబుక్ డిపో, రాజమండ్రి